

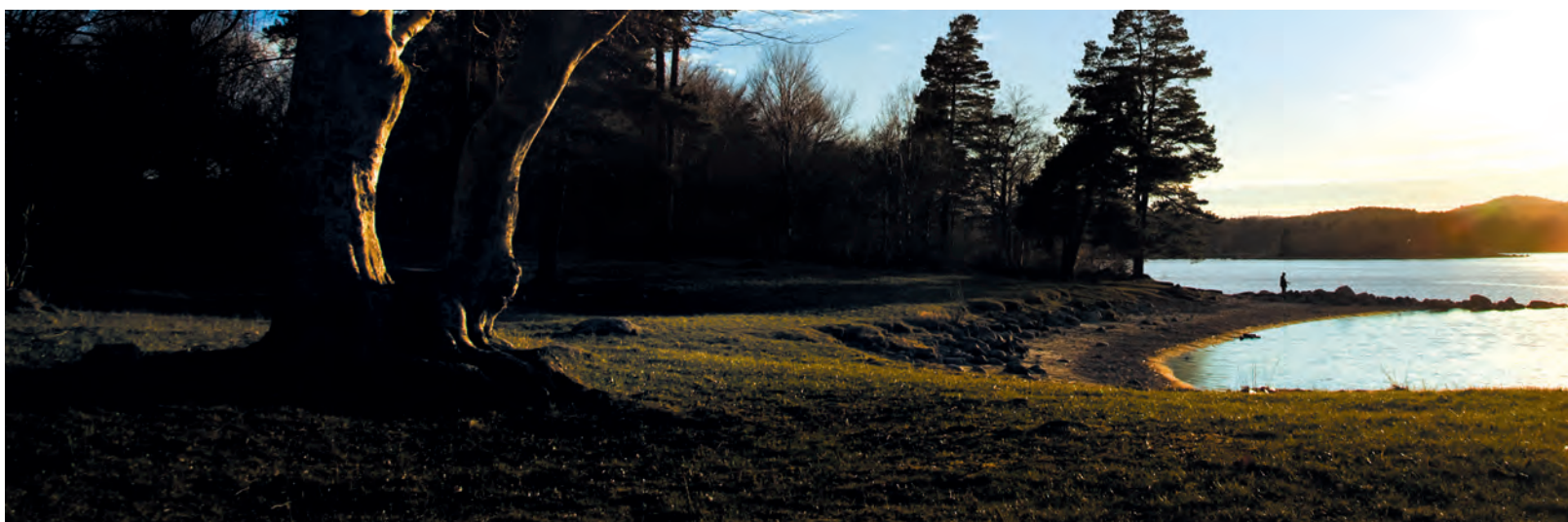
Fylkesmannen
i Aust-Agder

Forvaltningsplan 2010-2019

HASSELTANGEN LANDSKAPSVERNOMRÅDE OG SØM-RUAKERKILEN NATURRESERVAT

Arendal og Grimstad kommuner, Aust-Agder

Forside og bilde over:

Hasseltangen landskapsvernområde ved Sømskilen, bøkeskogen på Ramorenen. Foto: Øystein Paulsen.

Rapporten refereres slik:

Fylkesmannen i Aust-Agder, miljøvernavdelingen, 2011.

Forvaltningsplan for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat, Arendal og Grimstad kommuner, Aust-Agder fylke.

Alle kart og kartbaserte figurer i rapporten er laget av Fylkesmannen i Aust-Agder hvis ikke annet er nevnt. Alle bilder er tatt av Karin Guttormsen hvis ikke annet er nevnt.

Ettertrykk av tekst og figurer i denne rapporten er tillatt dersom kilde og opphavsrett oppgis. For bruk av fotografier kreves tillatelse fra fotografen.

Redigering, layout og design: SSR Reklamebyrå

FORORD

Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat ble vernet ved kgl. res. 22. september 2006.

Tidligere Søm naturreservat, vernet i 1977 ble da innlemmet i Søm-Ruakerkilen naturreservat.

Arbeidet med forvaltningsplanen startet i 2008 etter mal fra Direktoratet for naturforvaltning som da var gjeldende.

Forvaltningsplanen er imidlertid omarbeidet for å være i samsvar med den nye malen som bygger på prinsippet om målstyrt forvaltning av verneområder. Planen danner grunnlaget for å ivareta verneverdiene i området med aktive forvaltningstiltak og retningslinjer for hvordan de som bor i området og publikum fortsatt skal kunne utøve sin virksomhet innenfor rammen av verneforskriftene. Forvaltningsplanen gjøres gjeldende for perioden 2010-2019.

Til kvartærgeologiske strukturer med rik edelløvsog og særegent kulturlandskap er det knyttet en rekke sjeldne og rødlistede arter, særlig sopp. En rekke arter av pusleplanter finnes på strandengene langs Ruakerkilen, flere av disse er rødlistede.

Arbeidet med forvaltningsplanen startet i 2008 ved at det ble holdt et åpent informasjonsmøte på Fevik skole 28. januar 2008. En referansegruppe ble opprettet bestående av:

- Grunneiere som driver aktiv landbruksdrift v/Kristen Kristensen
- Andre grunneiere, fastboende v/Sissel Hasleholm
- Andre grunneiere, ikke fastboende v/Lasse Braathen (landskapsvernområdet) og Søren S Sørensen (naturreservatet)
- Hytteeiere v/Knut Bjørn Bratteland
- Grimstad kommune v/bygartner Ove Bach
- Aust-Agder fylkeskommune v/Ingeborg Rose Melz
- Grimstad Bondelag v/Tor Helge Arnevik
- Sjørettede interesser v/Grimstad Fiskerlag, Jan Ivar Olsen

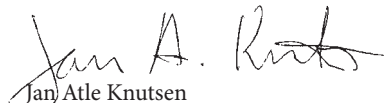
- En felles representant for lokale velforeninger v/Haugenes Vel, Geir Andresen
- Andre lag og foreninger v/Søm Båtforening, Knut Wiik
- Båtfabrikkene v/AS Marex, Stian Wesøy

Fylkesmannen vil takke for verdifulle innspill fra referansegruppa, offentlige instanser, forskningsinstanser og fagmiljøer samt enkeltpersoner som har bidratt med innspill gjennom Fylkesmannens hjemmeside, post og telefoner. Oddvar Pedersen UiO, Ellen Svalheim Bioforsk, Tone Krogglund NIVA og Arild Pfaff SNO takkes for verdifull bistand med å tilbakeføre strandengene ved Ruakerkilen.

I miljøvernavdelingen har følgende arbeidet med forvaltningsplanen: Karin Guttormsen, Marte Berdahl, Geir-André Homme og Anne May Ilestad. Aslak Gottehus arbeidet med planen fra starten av som engasjert konsulent da tidligere mal fra Direktoratet for naturforvaltning var gjeldende. Planen er omarbeidet etter ny mal fra direktoratet ved Geir-André Homme og Karin Guttormsen og ferdigstilt av Karin Guttormsen, landskapsarkitekt MNLA, Topos arkitektur og design as.

Forvaltningsplanen for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat er godkjent av Fylkesmannen i Aust-Agder 01.06.2011

Arendal, 01.06.2011

Jan Atle Knutsen
fylkesmiljøvernssjef

Ruakerkilen i desember. Foto: Dag Matzow

Verneområdene grenser til hverandre og ligger ca. to kilometer nordøst for Fevik i Grimstad kommune i Aust-Agder. En mindre del av sjøarealet går inn i Arendal kommune. Hasseltangen landskapsvernområde og Søm – Ruakerkilen naturreservat dekker totalt 1 489 dekar.

SAMMENDRAG

Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat ble vernet ved kgl. res. 22.september 2006. Verneområdene grenser til hverandre og ligger ca. to kilometer nordøst for Fevik i Grimstad kommune i Aust-Agder. En mindre del av sjøarealet går inn i Arendal kommune. Hasseltangen landskapsvernområde dekker et samlet areal på ca. 1167 dekar, hvorav 555 dekar er sjøareal. Søm-Ruakerkilen naturreservat dekker et totalareal på ca. 322 dekar, hvorav ca. 93 dekar er brakkvann/sjø. Totalt utgjør de to verneområdene 1489 dekar.

Formålet med Hasseltangen landskapsvernområde er å bevare det egenartede natur- og kulturlandskapet med kvartærgeologiske forekomster. I Søm-Ruakerkilen naturreservat er formålet å bevare et område med spesielle naturtyper i form av kvartærgeologisk viktige strukturer med en velutviklet bøkeskog og et viktig våtmarksområde med strandenger. Bevaring av et rikt biologisk omfattes av verneformålet.

Det er mange brukerinteresser knyttet til verneområdene. Det er aktiv jordbruksdrift, arealer for boliger og fritidsboliger samt utmarksarealer som er attraktive for friluftsliv hvorav to områder er sikrede friluftslivsområder. Forvaltningsplanen skal være et praktisk hjelpemiddel både for forvaltningen og

brukerne til å fremme formålet med vernet og gi en bredere forståelse av naturverdiene. Planen henvender seg til grunneiere, brukere, og forvaltningsmyndigheter. Den gir retningslinjer for bruk, skjøtsel, tilrettelegging, oppsyn og rutiner for saksbehandling og informasjon om områdets naturverdier.

Der er planlagt 21 tiltak som forvaltningsmyndigheten skal sørge for blir gjennomført eller gjøre nærmere faglige vurderinger om skal gjennomføres i planperioden, 2010-2019. Gjennomføring av tiltakene vil være avhengig av de årlige budsjettene som har utgangspunkt i det årlige statsbudsjettet. Tiltakene fremgår som samlet oversikt i Tabell 1 nedenfor.

Fylkesmannen i Aust-Agder er forvaltningsmyndighet for verneområdene. Det innebærer blant annet ansvar for å behandle søknader om dispensasjon fra verneforskriftene. Statens naturoppsyn (SNO) har som oppgave å føre tilsyn, gjennomføre skjøtsel og gi informasjon.

Verneforskriftene regulerer bruken av verneområdene. Målstyrt forvaltning bygger på at det skal settes forvaltningsmål og konkrete bevaringsmål i forvaltningsplanen på grunnlag av verneforskriftene.

Oversikt over tiltakene som planlegges i perioden 2010-2019

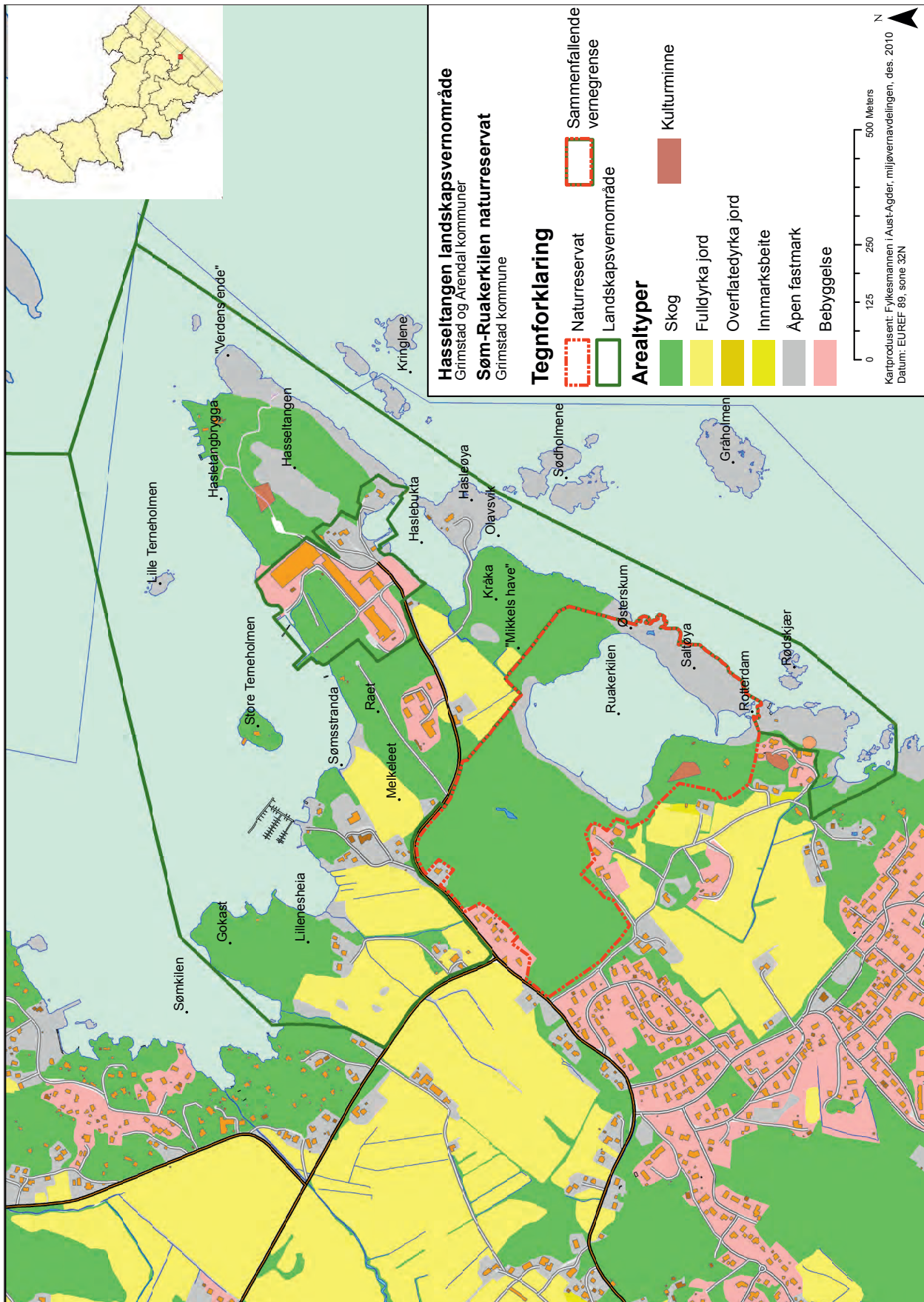
Tabell 1: Oversikt over de tiltakene som planlegges gjennomført av forvaltningsmyndigheten i perioden (planperioden) som forvaltningsplanen skal gjelde for, 2010-2019. Tabellen viser også når tiltaket antas å kunne gjennomføres, hvor tiltaket skal settes inn, andre aktører som involveres og status for gjennomføring. Når tiltaket kan gjennomføres, vil avhenge av de årlige budsjetter.

Forkortelser i tabellen:

H-LVO står for Hasseltangen landskapsvernområde og SR-NR står for Søm-Ruakerkilen naturreservat.

Nr	Når	Tiltak	Område	Tidsbehov	Aktør	Status
1	2009	Fjerne telefonstolper ute av funksjon	H-LVO og SR-NR	1 dagsverk	Fylkesmannen, Telenor	Utført
2a	2010	Fjerne høyspentlinje, omlegging til jordkabel utenom NR	SR-NR, bøkeskogen		Fylkesmannen, Agder Energi	Kontrakt inngått med Agder Energi
2b	2015	Evt. skjøtsel i tidligere ryddebeltet for høyspentlinje	SR-NR, bøkeskogen	1-2 dagsverk	Fylkesmannen, SNO	Behov vil vurderes
3	2009	Oppsetting av informasjonsplakater	H-LVO og SR-NR	1 dagsverk	Fylkesmannen, SNO	Utført
4a	2012	Informasjonsfolder	H-LVO og SR-NR	8-10 dagsverk	Fylkesmannen	Planlegges
4b	2011	Evt. informasjonsskilt ved gravrøyser		5 dagsverk	Fylkesmannen og Aust-Agder fylkeskommune	Vurderes
5a	2008	Tynningshogst	SR-NR, strandeng nordvest	21 dagsverk	Fylkesmannen, SNO, grunneiere, eksternt firma	Utført
5b	2010-2019	Holde stubbeskudd nede	SR-NR, strandeng nordvest	1 dagsverk/år	Fylkesmannen, SNO	Behov vil vurderes
6	Vår 2010	Brenning takrør død biomasse	SR-NR, strandeng nordvest	1 dagsverk	Fylkesmannen, SNO, Brannvesenet	Utført
7	Aug. 2010	Slått	SR-NR, strandenger ved «Rotterdam»	4 dagsverk	Fylkesmannen, SNO, Bioforsk og skjærgårdstjenesten	Årlig
8	2009	Oppsetting av gjerde for beiting	SR-NR, strandeng nordvest	8 dagsverk	Fylkesmannen, SNO, eksternt firma	Utført
9	2009-2019	Utmarksbeite	SR-NR, strandeng nordvest	5 dagsverk/år i administrasjon	Fylkesmannen, SNO, Bioforsk, grunneiere, husdyrholder	Igang satt
10	2009-2018	Terrestrisk overvåking	SR-NR, strandenger	15 dagsverk	Bioforsk	Igang satt
11	2009-2017	Marin overvåking	SR-NR, Ruakerkilen	Ca 80 dagsverk	NIVA	Igang satt
12	2011-2019	Gjenåpning av Østerskum	SR-NR	10 dagsverk	Fylkesmannen, SNO, evt. innleid firma	Planlegges

Nr	Når	Tiltak	Område	Tidsbehov	Aktør	Status
13	Evt. etter 2017	Evt. gjenåpning av gammel kanal mellom Ruakerkilen og Haslebukta	H-LVO og SR-NR	10 dagsverk	Fylkesmannen med flere	Vurderes
14a	2010	Rydding av søppel og hageavfall ved Ruagerveien	H-LVO og SR-NR	3 dagsverk	Fylkesmannen, SNO, Grimstad kommune, grunneiere, frivillige	Planlagt og delvis gjennomført i 2010
14b	2010-2012	Fjerning av hensatte gjenstander, skrot og søppel	H-LVO		Eiere, SNO og Grimstad kommune	Planlegges
15a	2009	Bygging av brøer	H-LVO og SR-NR	4 dagsverk	Fylkesmannen, SNO	Utført
15b	2011	Skjøtsel av enkelte stier og turveier	H-LVO	1 dagsverk/år	Fylkesmannen, SNO	Utføres jevnlig
15c	2012-2013	Opparbeidelse av tursti langs Sømshilen ved industriområdet	H-LVO	Saken må utredes	Fylkesmannen, grunneiere og Grimstad kommune	Planlegges gjennomført i perioden
15d	2013-2014	Skjøtsel av turstier på Gokast	H-LVO	2 dagsverk	Fylkesmannen, SNO	Planlegges
16a	2009-2010	Restaurering av steingjerdet på Søm	H-LVO	Ca 40 dagsverk	Fylkesmannen, Grimstad kommune, eksternt firma	Noe gjenstår
16b	2011	Kartlegge tilstand for andre steingjerder	H-LVO og SR-NR	1 dagsverk	Fylkesmannen, Aust-Agder fylkeskommune, SNO	Vurderes
17	2009-2015	Kartlegging og bekjempelse av svartelistede arter	H-LVO og SR-NR	2 dagsverk i 2010	Fylkesmannen, SNO	Kartlegging utført. Bekjemping igangsatt
18	2010-2011	Tilrettelegge grill- og bål-plasser	H-LVO, Hasseltangen og Kvennebekken	1-2 dagsverk	Grimstad kommune	Planlegges
19	2010-2019	Tynning og avstandsregulering av edelløvsskog, morene østside	H-LVO	Inntil 20 dagsverk	Fylkesmannen	Planlegges
20	2010-2019	Tynning og avstandsregulering av edelløvsskog, morene vestside	H-LVO	Inntil 20 dagsverk	Fylkesmannen, Grimstad kommune	Planlegges
21	2010-2019	Tynningshogst, gran og rydding bjørk	H-LVO, «Kråka»	Inntil 20 dagsverk	Fylkesmannen, Grimstad kommune	Planlegges
22	Årlig	Rydding av søppel og informasjonsformidling	H-LVO og SR-NR	2 dagsverk/år	SNO og Fevik barne-skole	Årlig

INNHold

Oversikt over tiltakene som planlegges i perioden 2010-2019	6	4 Forvaltningsmål og bevaringsmål	
1 Innledning.....	11	Tiltak og generelle retningslinjer	33
1.1 Bakgrunn		4.1 Forvaltningsmål og bevaring	
1.2 Forvaltningsplan		4.1.1 Forvaltningsmål for Hasseltangen landskapsvernområde	
1.3 Forvaltningsplan - struktur og prosess.....	12	4.1.2 Bevaringsmål for Hasseltangen landskapsvernområde	
1.4 Begrepsavklaringer		4.1.3 Forvaltningsmål for Søm-Ruakerkilen naturreservat	35
2 Områdebeskrivelse	15	4.1.4 Bevaringsmål for Søm-Ruakerkilen naturreservat	
2.1 Beliggenhet		4.2 Forvaltningsoppgaver og tiltak/skjøtsel	38
2.2 Geologi og landskap		4.3 Generelle retningslinjer.....	59
- berggrunn, løsmasser og terrengformer		4.3.1 Landbruk	
2.2.1 Berggrunn		4.3.2 Husdyrbeiting	60
2.2.2 Raet	16	4.3.3 Skjøtsel av vegetasjon – inkl. skogbruk ...	61
2.3 Klima og vegetasjonstyper	17	4.3.4 Strandenger	73
2.3.1 Edelløvskog		4.3.5 Friluftsliv	
2.3.2 Strandenger	18	4.3.6 Jakt og fiske	75
2.3.3 Karplanter		4.3.7 Kulturminner og kulturlandskapselementer	
2.4 Dyrelivet	19	4.3.8 Bygninger, anlegg,infrastruktur og ferdsel	77
2.5 Livet i havet	20	4.3.9 Informasjon, forskning og undervisning	79
2.6 Kulturminner og kulturlandskap	21	5 Forvaltningsmyndighet og saksbehandling	81
2.6.1 Gravrøyser		5.1 Saksbehandling innenfor verneområdene	
2.6.2 Kulturminner knyttet til havet		5.2 Oppsyn	82
2.6.3 Jordbrukets kulturlandskap	22	5.3 Økonomi	
2.7 Sårbarhet	23	6 Litteratur	83
3 Brukerinteresser	25	7 Vedlegg	84
3.1 Primærnæringene – jordbruk, husdyrbeiting, skogbruk og fiske		Forskrift om vern av Hasseltangen landskapsvernområde, Grimstad og Arendal kommuner, Aust-Agder	84
3.1.1 Jordbruk – dyrket mark		Forskrift om fredning av Søm-Ruakerkilen naturreservat, Grimstad kommune, Aust-Agder	87
3.1.2 Husdyrbeiting – restaurering av strandenger	26	Nye atferdsregler for skjærgårdsparken og statlige, kommunale og private friluftsområder i Aust-Agder ...	89
3.1.3 Skogbruk	27		
3.1.4 Fiske.....	28		
3.2 Bebyggelse og anlegg			
3.2.1 Bebyggelse			
3.2.2 Småbåthavn			
3.2.3 Industri			
3.2.4 Teknisk anlegg			
3.3 Friluftsliv/rekreasjon og informasjon	29		
3.4 Forskning og undervisning	30		
3.5 Marin verneplan			

Sjøsprøyt mot Søm Haugenes kysten. Foto: Dag Matzow

Verneområdene ble opprettet for å bevare særegne naturverdier knyttet til denne delen av Skagerrakkysten. Dette er naturverdier som i større sammenheng er av nasjonal og internasjonal betydning

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn

Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat ble vernet ved kongelig resolusjon 22. september 2006 med hjemmel i naturvernloven av 19. juni 1970 (nr. 63).

Verneområdene ble opprettet for å bevare særegne naturverdier knyttet til denne delen av Skagerrakkysten slik det fremgår av de respektive verneforskriftene. Dette er naturverdier som i større sammenheng er av nasjonal og internasjonal betydning.

Verneformål for Hasseltangen landskapsvernområde

(Jf. § 2 i «Forskrift om vern av Hasseltangen landskapsvernområde, Grimstad og Arendal kommuner, Aust-Agder.»)

Formålet med vernet er:

- bevare det egenartede natur- og kulturlandskapet med kvartærgeologiske forekomster på land og på sjøbunnen innenfor Aust-Agders kystområde.
- ta vare på gradienten fra eksponert havstrand i sørøst gjennom grunne og skjermede saltvannspoller, strandenger, kystfuruskog og rikere edelløvsog til frodig kulturmark lengre inne i nordvest omkranset av rik edelløvsog, med tilhørende interessant flora og fauna.

Verneformål for Søm-Ruakerkilen naturreservat

(Jf. § 2 i «Forskrift om fredning av Søm-Ruakerkilen naturreservat, Grimstad kommune, Aust-Agder.»)

«Formålet med fredningen er å bevare et område med spesielle naturtyper i form av en stor og velutviklet forekomst av bøkeskog og et viktig våtmarksområde.

Området er egenartet og har et stort biologisk mangfold med sin gradient fra eksponert svaberg ut mot åpent hav, skjermet saltvannspoll, lind- og hasselbestand, strandeng, svartorsumpskog, svartorstrandskog, blandingskog av eik og bøk, skrinne furuskog og til slutt ren bøkeskog. Formålet er også å bevare en kvartærgeologisk viktig struktur i området.»

Verneområdene omfatter både land- og sjøarealer, og naturverdiene er knyttet til geologi, særlig kvartærgeologi og landskap, skog, dyrket mark og strandenger med flora og fauna samt kulturminner. Det er også ulike brukerinteresser hovedsakelig knyttet til bolig- og fritidseiendommer, landbruksdrift samt arealer med store allmenne friluftslivsinteresser. Dette skaper behov for en forvaltningsplan som et praktisk hjelpemiddel for å fremme verneformålet gjennom fysiske tiltak utledet av konkrete bevaringsmål. Ved at forvaltningsplanen også gir «kjøre-regler» for bruk og vern, gis det også større forutsigbarhet i forvaltningen for hva som må følges opp i planperioden og hva berørte parter, inkl. allmennheten kan forvente.

1.2 Forvaltningsplan

Forvaltningsmyndighet for verneområdene er tillagt Fylkesmannen i Aust-Agder og som derved har ansvar for at forvaltningsplan utarbeides i samsvar med oppdraget som er nedfelt i de respektive verneforskriftene.

Forskrift om vern av Hasseltangen

landskapsvernområde, § 5:

«Det skal utarbeides en forvaltningsplan med nærmere retningslinjer for forvaltning, skjøtsel, tilrettelegging, informasjon mv. Forvaltningsplanen skal godkjennes av Direktoratet for naturforvaltning.»

Forskrift om fredning av Søm-Ruakerkilen

naturreservat, § 7:

«Forvaltningsmyndigheten, eller den forvaltningsmyndigheten bestemmer, kan gjennomføre skjøtselstiltak for å fremme fredningsformålet. Det skal utarbeides forvaltningsplan, som kan inneholde nærmere retningslinjer for gjennomføring av skjøtsel.»

For Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat har Fylkesmannen sett det hensiktsmessig å utarbeide en felles forvaltningsplan for verneområdene selv om de er underlagt forskjellig type vern og derved ulikt restriksjonsnivå. Bakgrunnen er i hovedsak at Søm-Ruakerkilen naturreservat geografisk omslutes av Hasseltangen landskapsvernområde, og at det finnes naturkvaliteter i begge verneområdene hvis bevaring bør ses i en forvaltningsmessig, helhetlig sammenheng.

Forvaltningsplanen retter seg mot forvaltningsmyndighetene, oppsynsmyndighet, grunneiere og andre brukere av verneområdene.

De viktigste forholdene som forvaltningsplanen skal klarlegge, er å:

- Presisere og utdype verneforskriftene, både verneformål og enkeltbestemmelser
- Dokumentere tilstand for naturkvaliteter, kulturmiljøer inkl. kulturlandskap, kulturminner og brukerinteresser
- Definere forvaltningsmål, herunder bevaringsmål
- Definere nødvendige og/eller ønskede tiltak
- Gi en oversikt over oppgaver med ansvarsfordeling og myndighet
- Gi retningslinjer for bruk av området
- Gi rutiner for behandling av saker etter verneforskriften og dispensasjonspraksis

Forvaltningsplaner rulleres vanligvis etter 10 år eller ved behov. Forvaltningsplanen for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat er en «førstegenerasjons» forvaltningsplan og gjøres gjeldende for perioden 2010-2019. Behov og tidspunkt for revisjon vil bl.a. måtte vurderes ut fra oppnåelsen av de bevaringsmålene og tiltakene som er satt for perioden.

Aktuelle tiltak som forvaltningsmyndigheten har ansvar for blir gjennomført i planperioden, fremgår av Tabell 1 foran i rapporten.

For enkelthets skyld vil forskriften både for Hasseltangen

landskapsvernområde og forskriften for Søm-Ruakerkilen naturreservat omtales som forskriften i teksten i forvaltningsplanen. Forskriftene følger i sin helhet som vedlegg bakerst i forvaltningsplanen.

1.3 Forvaltningsplan – struktur og prosess

Struktur for utforming av forvaltningsplaner utarbeides av Direktoratet for naturforvaltning og fremgår av direktoratets håndbok fra 2008, DN-håndbok 17-2008 som er en revidert versjon av DN-håndbok 17-2001. Jf. direktoratets hjemmeside: www.dirnat.no

Arbeidet med forvaltningsplanen for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat har vært en omfattende prosess. Dette skyldes hovedsakelig at arbeidet tok til etter malen fra 2001, men siden den nye malen av 2008 kom i løpet av arbeidsperioden, måtte strukturen i planen legges om for å bli i samsvar med den nye malen.

Informasjon om oppstart av arbeidet med forvaltningsplanen og med invitasjon til å komme med innspill, ble kunngjort ved annonse i Agderposten 18.01.2008 og i Grimstad Adresse-tidende 17.01.2008 samt på Fylkesmannens hjemmeside. Det ble holdt et åpent møte på Fevik skole 28.01. 2008 og en referansegruppe ble nedsatt der ulike eier- og brukerinteresser var representert. Gruppen hadde to møter i løpet av 2008. Det kom frem mange nyttige innspill og synspunkter.

Forvaltningsplanen gjøres gjeldende for 10-års perioden, 2010-2019. Fylkesmannen vil gjøre fortløpende vurderinger om bevaringsmålene som er satt, jf. kap 4, blir godt nok ivaretatt gjennom de forvaltningstiltakene som er satt i tabell 1.

I slutten av perioden bør en foreta en større evaluering av oppnådde resultater i forhold til påfølgende rullering og revisjon av planen.

1.4 Begrepsavklaringer

Økt bruk av verneområder generelt har resultert i behov for en mer målstyrt forvaltning. Det er derfor i DN-håndbok 17-2008 innført nye begreper som «forvaltningsmål, bevaringsmål og naturtilstand». Ved revideringen av forvaltningshåndboka ble det også lagt vekt på at det skal være tydeligere hva som er tillatt og ikke i et verneområde.

Det gis følgende definisjoner av de nye begrepene som er lagt til grunn i den foreliggende forvaltningsplanen:

Forvaltningsmål:

Forvaltningsmål er et samlebegrep for alle målsettinger knyttet til et verneområde. Dette kan for eksempel være verdier/kvaliteter knyttet til areal, biologisk mangfold og naturtyper eller interesser knyttet til friluftsliv, brukerinteresser og næringsinteresser. Bevaringsmål er en presisering av forvaltningsmål knyttet til naturkvaliteter.

Naturkvalitet:

Naturkvalitet er naturtyper, arter, geologi og landskap som skal bevares i et verneområde. Et verneområde kan ha en eller flere naturkvaliteter som det er viktig å ta vare på. Naturkvalitetene framgår gjerne direkte av det overordnede verneformålet. I tillegg kan det være nødvendig å definere naturkvaliteter ut over verneformålet. Dette vil være aktuelt i verneområder der verneformålene er for generelle og for vage med tanke på naturkvalitetene.

Ny kunnskap om f.eks. biologisk mangfold kan også ha kommet til etter at verneformålet og vernet ble etablert.

Bevaringsmål:

Bevaringsmål definerer den tilstanden en ønsker en naturkvalitet i verneområdet skal ha. Bevaringsmål skal være målbar. Det vil si at de skal presiseres gjennom mål for areal bruk, nødvendige strukturer/prosesser og/eller forekomst av bestemte arter osv.

Nedenfor følger forklaringer på noen andre begreper som bl.a. nyttes i forvaltningsplanen:

Sikrede friluftslivsområder:

Dette er arealer som er sikret til friluftsliv ved at de er ervervet av stat eller kommune, og omtales i denne forvaltningsplanen som friluftslivsområder. Kvennebekken er et eksempel på dette.

Landskapsvernområder og naturreservater i forhold til privat eiendomsrett:

Dette er arealer som er vernet etter naturvernloven.

Vernet medfører ikke at det offentlige overtar eiendomsretten som følge av vernet. I henhold til forskriften for landskapsvernområdet og forskriften for naturreservatet medfører vernet imidlertid visse innskrenkninger av den private eiers råderett over egen eiendom.

Landskapsvernområde og naturreservat er to ulike vernekattegorier i naturmangfoldloven, § 36 og § 37.

Naturlandskap:

Dette er naturområder som ikke er fullstendig uberørt av menneskelig påvirkning, men som preges av naturlig potensiell

vegetasjon (vegetasjon som er under utvikling – Fylkesmannens kommentar) (Nordisk ministerråd, 1987).

Kulturlandskap:

Dette er områder som i vesentlig grad er preget og formet av menneskelig bruk og virksomhet. Det er imidlertid ikke slik at ethvert område som har spor etter menneskelig bruk er å oppfatte som kulturlandskap. Det poengteres at overgangene mellom natur- og kulturlandskap er glidende. Uttrykket naturnære kulturlandskap er arealer som preges av ekstensive driftsformer som beiting og slått. (Nordisk ministerråd, 1987).

Rødliste:

Dette er en oversikt over utdødde arter, truede arter og arter som i nær fremtid kan bli truet. Rødlisten graderer sannsynligheten for utdøing av arter over en periode på 100 år i fem kategorier: Kritisk truet (CR), Sterkt truet (EN), Sårbar (VU), Nær truet (NT) og Datamangel (DD) (Artsdatabanken).

Svarteliste:

Dette er en oversikt over vurderinger av den økologiske risikoen knyttet til 217 av de fremmede artene som er påvist i Norge. Med økologisk risiko menes her om arten kan ha negative effekter på økosystemer, stedegne arter, genotyper eller kan være en vektor (bærer) for andre arter (parasitter og sykdommer) som kan være skadelig for stedegent (lokalt) biologisk mangfold (Artsdatabanken).

Lov om forvaltning av naturens mangfold (Naturmangfoldloven) har følgende definisjoner i lovens § 3 som er nyttige å ha med:

- **Art:** etter biologiske kriterier bestemte grupper av levende organismer.
- **Bestand:** en gruppe individer av samme art som lever innenfor et avgrenset område til samme tid.
- **Biologisk mangfold:** mangfoldet av økosystemer, arter og genetiske variasjoner innenfor artene, og de økologiske sammenhengene mellom disse komponentene.
- **Naturmangfold:** biologisk mangfold, landskapsmessig mangfold og geologisk mangfold, som ikke i det alt vesentlige er et resultat av menneskers påvirkning.
- **Naturtype:** ensartet type natur som omfatter alle levende organismer og de miljøfaktorene som virker der, eller spesielle typer naturforekomster som dammer, åkerholmer eller lignende, samt spesielle typer geologiske forekomster.
- **Økosystem:** et mer eller mindre velavgrenset og ensartet natursystem der samfunn av planter, dyr, sopp og mikroorganismer fungerer i samspill innbyrdes og med det ikkelevende miljøet.

Bøkeskogen på Søm om høsten. Foto: Carl Erik Kilander

Verneområdene ligger nordøst for Fevik i Grimstad kommune i Aust-Agder og grenser inn til hverandre. I nordøst grenser Hasseltangen landskapsvernområde til Raet landskapsvernområde i Arendal kommune.

2 OMRÅDEBESKRIVELSE

2.1 Beliggenhet

Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat ligger ca. to kilometer nordøst for Fevik i Grimstad kommune i Aust-Agder. Et begrenset sjøareal av landskapsvernområdet ligger i Arendal kommune.

Landskapsvernområdet dekker et samlet areal på 1167 dekar, hvorav 555 dekar er sjøareal. Det omfatter 41 eiendommer. Naturreservatet dekker et samlet areal på 322 dekar, hvorav ca. 93 dekar er brakkvann/sjø. Det omfatter 14 eiendommer. Totalt utgjør de to verneområdene 1489 dekar. Verneområdene grenser inn til hverandre, og i nordøst grenser Hasseltangen landskapsvernområde til Raet landskapsvernområde i Arendal kommune.

I Naturbasen har Hasseltangen landskapsvernområde følgende identitetsnummer: VV00002435, og Søm-Ruakerkilen naturreservat: VV00000415.

I det følgende beskrives begge verneområdene under ett så sant det ikke er nødvendig å presisere nærmere hvilket av verneområdene det gjelder. Der det er nyttig med stedfesting av enkelte forekomster eller tiltak, er dette kartfestet eller nærmere beskrevet.

2.2 Geologi og landskap - berggrunn, løsmasser og terrengformer

Landskapet i området Hasseltangen, Søm og Ruaker preges av vekslende åpne, flatere partier med dyrket mark og partier med skog og lunder, dominert av edelløvskog. Det er også topografisk vekslende siden Ramorenen går som en tydelig markert rygg gjennom landskapet fra sørvest mot nordøst. Stedvis finnes det høyereliggende fjell i dagen som tydelig er slipt av innlandsisen.

2.2.1 Berggrunn

Berggrunnen i verneområdene består hovedsakelig av harde, motstandsdyktige og næringsfattige bergarter som kvartsitt og gneis. Ytre deler av Hasseltangen består av en massiv amfibolitisk bergart, som ved forvitring gir rikere næringsforhold for vegetasjonen enn de kvartsrike bergartene omkring. Overflaten er til dels svært rik på formdannelse etter is, vann og løsmasser. Dette gjelder særlig i amfibolittområdet.

Den harde og motstandsdyktige amfibolitten som danner en barriere ytterst mot havet har også ført til at det er dannet to grunne «laguner» i området innenfor fjellryggen; Haslebukta og Ruakerkilen. I området finnes det også en grovkornet, rød granitt, den såkalte Grimstadgranitten. Fevikgranitten eller Fjæreggranitten er andre betegnelser på samme bergart. Den setter sitt tydelige preg på landskapet med sin røde farge, som på Rødskjær utenfor Ruakerkilen.

2.2.2 Raet

Ramorenen, den store endemorenen etter siste istid, er et av hovedkriteriene for at området er vernet. Raet er en enorm

Figur 2: Ramorenen markerer en langsgående åsrygg i landskapet dekket med edelløvsskog, særlig bok. Lavereliggende flater på gammel havbunn gir forhold for stort biologisk mangfold og gode dyrkingsforhold.

Figur 3: Fjell formet av is. Foto: Ivar Johan Jansen

Figur 4a, b, c: Den røde sirkelen viser restene av bygningen til tidligere Søm aldershjem etter brannen der utgravingen ble foretatt i forbindelse med gjenoppbygging. (Skråfoto: © Geovekst 2008) Den stiplede linjen indikerer overgangen mellom det øverste laget av vasket morene, strandavsetning og det nedre laget med moreneleire med skjellfragmenter.

Foto: Ivar Johan Jansen

«grusrygg» som ble avsatt av en midlertidig fremrykkende innlandsis for 10.000-11.000 år siden. Ramorenen strekker seg fra Russland gjennom Finland og Sverige til Østfold og krysser Oslofjorden ved Moss. I Aust-Agder får vi første østlige møte med Raet like utenfor Flost, der rullesteinsøya Målen stikker opp i dagen. Deretter dukker Tromlingene opp av sjøen, og vestover kan en følge Raet på utsiden av Tromøya, Merdø og Jerkholmen. På Hasseltangen kommer Raet opp på fastlandet for første gang vestenfor Mølen i Vestfold, og herfra kan man følge Raet gjennom Søm-Ruakerkilen naturreservat, langs Somsveien til Feviktoppen, videre over Moy Moner, Vik, Dømmesmoen og vestover til Landvik og Birkenes og videre inn i Vest-Agder.

Raet og tilsvarende moreneavsetninger i nabolandene markerer innlandsisens utbredelse i en viktig periode under smeltingen av isdekket under siste istid. Mye av området er dekket av sammenhengende løsmasser. Overflateformene i løsmassene er preget av at formene er utjevnet av strandvaskingsprosesser under landhevingen. Lokalt finnes mindre ryggformer i overflaten på Ramorenen. Deler av disse er dannet som strandvoller av godt sortert og rundet grus og stein. Ved foten av flere fjellknauser ligger en rand av til dels store blokker og stein, ofte godt rundet (rullestein). Dette er rester av morenemateriale som har ligget på fjelloverflaten, og som senere har blitt vasket bort av bølger og strøm under landhevingen.

Strandavsetningene, vesentlig sand i området utgjør skrånende, jevne sletter på begge sider av Raet. I de flaterere deler vil disse ligge over finkorna marine avsetninger, havavsetninger av silt og leire. Marine avsetninger bidrar til rikere vekstforhold fordi næringspartikler er bundet i leirmaterialet. Spesielt gammel havbunn med skjellsand gir grunnlag for rikt biologisk mangfold og gode dyrkingsforhold.

Ramorenen i verneområdene ble i sin helhet avsatt under vann. Etter at isen trakk seg tilbake, oversvømte havet lavtliggende landområder. Deretter hevet landet seg litt etter litt. Marin grense markerer hvor høyt havet har stått etter siste istid, og i verneområdene stod havet på det høyeste ca. 60 meter over dagens havnivå. Med andre ord lå verneområdene under vann på den tiden.

Morenen har en relativt bratt iskontaktsside mot vest, og en slakere kant mot sørøst, mot havet. Terrenget mot havet er naturlig nok sterkest preget av bølgeerosjon.

I forbindelse med byggingen av leilighetskomplekset på tomten til tidligere Søm aldershjem, ble det foretatt en undersøkelse i byggegropen i september 2009. Det ble flere steder i massene, moreneleira funnet små, knuste rester av marine skjell som må ha levd i havet før Raet. Raet er en tredimensjonal forekomst. Vernet omfatter hele denne forekomsten, ikke bare de synlige overflateformasjonene, men også det som er under overflaten.

2.3 Klima og vegetasjonstyper

Verneområdene ligger langt sør i Norge, dels i sjøen og dels på land. Kystlandskapet byr på et oseanisk klima, og det finnes både eksponerte svaberg og skjermede, lune vikar. Nærheten til sjøen medfører at området er utsatt for vind og sjøsprøyt. Det er sjelden mye snø i området. Sjøen utjevner temperaturen gjennom året slik at det blir relativt milde vintre og svale somrer.

2.3.1 Edelløvskog

Naturgeografisk tilhører verneområdene den såkalte nemorale vegetasjonssone, eller edelløvskogssonen. Denne vegetasjonssonen er en nordlig utløper av den europeiske edelløvskogen og er i Norge sparsomt utbredt langs Sørlandskysten. Den nemorale vegetasjonssonen har sin nord-østligste utpost i Norge nettopp på Hasseltangen. Flere arter i Norge er utelukkende knyttet til denne sonen.

Landskapet er variert og småkupert og består av bergknauer med kystfuruskog, bøkeskog, blåbær- og lavurteikeskog i områder med mer utbredt løsmassedekning og kulturlandskap med dyrket mark.

Det er også mindre flekker med annen type løvskog; svartor-

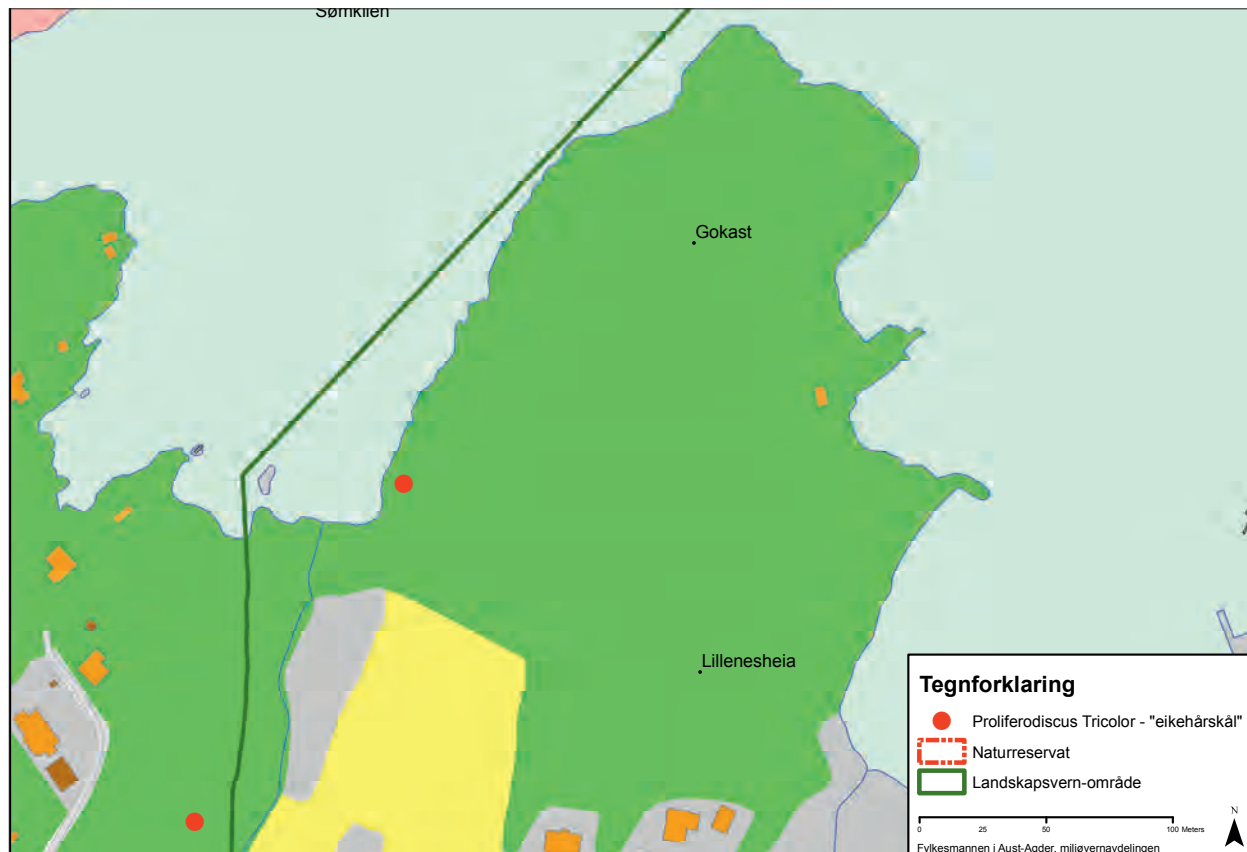

Figur 5: Fra Søm-Ruakerkilen naturreservat, bøkeskog på morenemark. Foto: Arild Pfaff

strandskog, rik sumpskog (svartorsumpskog), askeskog, lindeforekomst, hasselkratt og ospeholt. Området er mosaikkpreget med stor variasjon i naturtyper, stor naturverdi og et rikt biologisk mangfold.

Viktige verneverdier i området er knyttet til edelløvskogen.

Bøkeskogen ved Søm er den største og best utviklede bøkeskogen på Sørlandet. Nasjonalt sett er det bare bøkeskogene ved Larvik i Vestfold som er større i utstrekning. Det er flere områder med svartor i området, både svartorstrandskog og svartorsumpskog. Et lite område med lind finnes øst for Ruakerkilen, og områder med ask- og eikeskog finnes også i området.

2.3.2 Strandenger

Ruakerkilen er et viktig våtmarksområde med store tilhørende strandenger. Det er dokumentert at områdets strandenger har store botaniske verdier. Så tidlig som i 1838 utførte prof. Mathias N. Blytt botaniske registreringer ved Ruakerkilen. Også i nyere tid har det vært gjort flere oppfølgende registreringer fra UiO, blant annet av rødlistearter i strandengene.

Ruakerkilen er en grunn saltvannspoll (brakkvannsbasseng) med en svært trang og grunn forbindelse til havet, «Rotterdam». Flere alger og bunnlevende plantearter er dokumentert.

Figur 6: Ruakerkilen med «Rotterdam», i dag det eneste vannløpet mellom Ruakerkilen og havet. Foto: Dag Matzow

Figur 7a, b: Strandrødtopp i blomst og etter at frøene er sluppet. Foto: Ellen Svalheim

Figur 8: Lokalisering av *Proliferodiscus tricolor* i og ved landskapsvernområdet. Foto: Tove Dahl

Det finnes blant annet en stor forekomst av havgras (*Ruppia cf. maritima*) i hele kilens midtparti. Kilen blir tilført nytt saltvann ved høyvann gjennom «Rotterdam».

2.3.3 Karplanter

Totalt er 306 arter av karplanter registrert i området, noe som er et relativt stort antall for et mindre geografisk avgrenset område. Det knytter seg spesiell interesse til Ruakerkilen som er en svært viktig botanisk lokalitet i Aust-Agder.

Her finnes det en konsentrasjon av flere truede arter som er oppført i Norsk Rødliste, bl.a.; dverglin, pusleblom, tusengyl-den og strandrødtopp. Svært få beitede strandenger på Sørlandet har en tilsvarende ansamling av «pusleplanter».

Forekomstene er imidlertid sterkt truet av gjengroing med takrør og annen vegetasjon. Allerede etter en undersøkelse av Norsk institutt for naturforskning (NINA) i 1991 ble det fastslått at strandengene er i ferd med å gro igjen med takrør. Selv om Søm-Ruakerkilen naturreservat utmerker seg spesielt, finner vi en variert flora i hele området, og rødlistearter er registrert flere steder også innenfor Hasseltangen landskapsvernområde.

Sopp

Undersøkelser av soppfloraen i området har vist at verneområdene gir vilkår for en stor variasjon av sopp, og det er påvist minst 372 arter. Den siste, som ble påvist i 2009, er en meget sjelden sopp uten norsk navn: *Proliferodiscus tricolor*. Fra 1900-tallet er det kun kjent 3 funn av arten (fra Frankrike, Romania og Sverige), mens det på 2000-tallet er gjort noen flere funn. Også en rekke av de andre artene som er registrert er varmekjære, spesialiserte og truede arter. Flere av artene har ytterst få voksesteder i Norge, og den største gruppen er knyttet til edelløvslogen i området, og ikke spesielt til bøkeskogen. 33 av artene som er registrert er rødlistearter.

Moser

Selv om 76 mosearter ble registrert på én feltdag, regnes mosefloraen i området som fattig. Dette skyldes flere faktorer. Hovedårsaken er områdets dominans av tørkepregede vegetasjonstyper og lite myr. Det er få bekker i området og lite gammel skog som er rik på død ved. Likevel er det registrert flere sjeldne arter for regionen.

Lav

Lavfloraen i området er lite undersøkt og flere steder innenfor verneområdene er det ikke foretatt undersøkelser. Ingen nasjonalt sjeldne eller truede lavararter er registrert, men det er imidlertid gjort geografisk interessante funn av lavararter på Hasseltangen. Den svakt vestlige arten polsterlav, *Cladonia strepsilis* er registrert, og dette er en sjelden art i Aust-Agder.

2.4 Dyrelivet

Fugler

Begge verneområdene har stor ornitologisk verdi og er kjent for sitt rike fugleliv. I løpet av fugletrekket kan man påtreffe flere lokalt eller nasjonalt sjeldne arter i området. Flere trelerker ble registrert i 2009, og svartryggerle, fjellerke og lappspurv kan sees årvisst. Også boltit, svartrødstjert, gresshoppesanger og tundra- og sædgjess er registrert i området.

Hver eneste vår og høst finnes det store mengder rastende og furasjerende (matsøkende) fugler innenfor verneområdene. De opptrer gjerne i store flokker og benytter ulike typer habitater i området. Gjess, vadefugler og mange arter spurvefugler benytter jordbruksarealer og utmarksarealer for å bygge opp igjen kondisjonen etter trekket.

Spesielt om våren kan bl.a. gjess utgjøre et reelt beitetrykk på dyrket mark som fra landbrukets side har vært uttrykt som problematisk. Særlig når det gjelder grågås, har den hatt en eksplosjonsartet økning. På strandengene nord i Ruakerkilen er det om våren observert store flokker med beitende grågås som holder gresset nede tidlig i sesongen. Det gjelder også på strandengene på neset på Saltøya mot «Rotterdam», der både svaner og grågås holder uønsket vegetasjon nede til fordel for rødlistete pusleplanter.

Påkjenningen de ulike artene utsettes for under trekket varierer, og oppholdet på rasteplassene vil derfor også variere mellom artene. Etter hvert som kondisjonen bygges opp, forlater de fleste rastende fugler området for å finne passende hekke-lokaliteter.

Verneområdet har potensiale for flere fuglearter knyttet til åkerlandskapet. Vaktel og åkerrikke er rødlistearter som kan forventes. Vipa er sterkt representert i verneområdet og er en fugl som har problemer med å få frem unger som følge av jordbruksdriften.

I tillegg til jordbruksarealene er også sjøarealene, gruntvannsområder, strandkanten og holmer og skjær yndede oppholdssteder for fuglene. Ruakerkilen er viktig som nødhavn og beiteområde for ande- og vadefugler. Om høsten og våren kan man finne store ansamlinger av ender og svaner. Det er blitt registrert over 60 knoppsvaner på samme tid, og store flokker med kvinand er vanlig. Svarthalespove og skjeggmeis er tidligere blitt observert i kilen.

Utenfor trekkperiodene benyttes verneområdene som hekkeområde av en rekke forskjellige, mer eller mindre, vanlige arter. Bokfink, rødstrupe, løvsanger og hagesanger er dominerende i busker og kratt, mens vipa legger reiret sitt midt i jordbruksarealene og kan derfor sees på de mange jordene i kulturlandskapet i hekketiden. Det observeres også en del rov-fugler og ugler. Både kattugle og hornugle er konstatert hekkende. Sømskilen er viktig for arter knyttet til marint miljø i

Gråhegre. Foto: Carl Erik Kilandre

Figur 9: Knoppsvaner i Ruakerkilen. Foto: Dag Matzow

Figur 10: Beitende grågjess. Foto: Geir-André Homme

2: OMRÅDEBESKRIVELSE

ulike stadier. Sandlo er en sjelden hekkefugl langs Aust-Agders kyst, men hekker årlig i Søm-skilen. En stor koloni med makrellterne og fiskemåke har hekket vekselvis på Rødskjær og Kringlene tidligere, men disse artene har gått drastisk tilbake langs Sørlandskysten, også i verneområdene. Spesielt om vinteren finner man lommer, dykkere, marine ender og alkefugler i sjøområdene i tilknytning til Hasseltangen. Totalt 173 fuglearter er observert i verneområdene, deriblant mange truede arter. Av disse er 56 arter funnet hekkende.

Pattedyr

17 arter av pattedyr er registrert i området herunder rådyr, rev, hare, grevling, mår, mink og ekorn i tillegg til smånagere i varierende bestander. Elg observeres bare sporadisk. Tidligere fantes også piggsvin i området. Flaggermusfaunaen i området er lite undersøkt, men flere arter er observert.

I tillegg til visse fuglearter er også rådyr utsatt under slått da rådyrkillinger ofte blir midlertidig forlatt av rådyrgeita og gjemt i åker og eng.

Insekter

I Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat er det registrert totalt 491 sommerfuglearter, hvorav en rekke arter er rødlistet. Det store artsantallet som er registrert skyldes at området har mange varierte naturtyper innenfor et begrenset areal, samt at det er en variert flora i området. Mange sommerfuglearter har et larvestadium som kun utvikler seg på bestemte plantearter eller plantegrupper, og en variert flora kan dermed gi en variert sommerfuglfauna slik vi finner i disse verneområdene.

I svartorsumpskogen nord for Ruakerkilen er det registrert en meget sjelden bille for Norge, *Ocealiabadia*. Denne arten er kun registrert få ganger her i landet. Også en annen sjelden billearter, *Prionychsater*, er funnet i denne skogen ved Ruakerkilen.

Amfibier og krypdyr

Det er kun små arealer med åpent ferskvann i området i form av spredte, små dammer, slik at forholdene for amfibier og krypdyr ikke er optimale. Padde og stålorm er imidlertid arter som finnes i verneområdene, og buorm ble registrert i 2009.

2.5 Livet i havet

Hasseltangen landskapsvernområde består av ca. 48 % sjøareal, mens i Søm-Ruakerkilen naturreservat er ca. 29 % av arealet brakkvann/sjø. Det er et variert og rikt marint liv i området, med artsrike miljø som ålegressenger, tareskog og tangsamfunn. Dette er generelt gode oppvekstområder for fisk og andre organismer. Havpattedyr som steinkobbe kan observeres en sjelden gang. Nise er forventet å være i området til tider, og grindhval har blitt observert. I Ruakerkilen finnes det forekomster av havgras i midtre del av bassenget. Dette er en viktig matkilde for flere arter av ender og sjøfugler.

Svalestjert trives på havstrender. Foto: Dag Matzow

Padde. Foto Øivind Berg

Figur 11: Kvennebekkrøysa, den største og mest intakte gravrøysa i Aust-Agder.

2.6 Kulturminner og kulturlandskap

2.6.1 Gravrøysar

Kulturminner som er automatisk fredete i henhold til kulturminneloven av 1978, er spor etter menneskelig aktivitet, tradisjon og lignende som er fra før reformasjonen (1537). Langs Raet finner vi mange slike kultur- og fornminner som vitner om tidligere bruk og bosetning i området. Størst interesse knytter det seg til gravrøysene som er registrert i området, selv om flere av disse er delvis ødelagt av inngrep. Gravrøysene er datert til bronsealder-jernalder. De fleste er sannsynligvis fra jernalderen. Rett nord for Kvennebekken ligger Kvennebekkrøysa. Dette er den største og mest intakte gravrøysa i Aust-Agder med sine 28 meter i diameter.

2.6.2 Kulturminner knyttet til havet

Flere forlis beskrives fra farvannet mellom Søm og Fevik. Det var vanskelig å manøvrere seilskutene i gamle dager, og det var derfor stort behov for loser i området. Hasleøya var et gammelt lossted der losene holdt til.

Figur 12: Ytterste del "gammel tømmerkanal" mellom Ruakerkilen og Haslebukta som fortsatt fremstår åpen, gravd opp igjen på 1960-tallet.

2: OMRÅDEBESKRIVELSE

Figur 13: Ruakerkilen, steingjerde som markering av eiendomsgrense.

I seilskutetida ble mye eikeskog fraktet ut fra Sørlandskysten. Tømmeret fra området ble lagt på isen i Ruakerkilen der det lå beskyttet mot havets krefter. På våren kom seilskutene fra Holland og England for å kjøpe tømmer i bytte med matvarer. Tømmeret ble da trukket gjennom en kanal som var gravd ut mellom Ruakerkilen og Haslebukta (Krågebukta).

Fra Haslebukta ble trolig tømmeret trukket ut gjennom Haslegabet til skutene som lå på utsiden eller i Sømskilen. Som et resultat av områdets bruk som tømmerlagringsplass er bunnen av Haslebukta i dag dekket av et ca. 50 cm tykt barklag. Den gamle kanalen er i rapporten benevnt som «gammel tømmerkanal». I dag er den delvis sterkt tilgrodd særlig av takrør, men det er et vannsig mellom Ruakerkilen og Haslebukta knyttet til tidevannet. Den ytterste delen mot Haslebukta er imidlertid relativt åpen. I forbindelse med bygging av båtfabrikkanlegget i begynnelsen av 1960-tallet ble terrenget i strandsonen mot Haslebukta betydelig endret av utgravingsmassene fra fabrikk-tomten som ble lagt i fylling mot Haslebukta. Ytterste del av kanalen ble gravd ut igjen i den forbindelse (Sissel Hasleholm pers. medd.).

2.6.3 Jordbrukets kulturlandskap

Jorda og sjøen var grunnlaget for den første faste bosetningen i området. Både i eldre tid og i nåtid har jordbruket satt sitt preg på landskapet. Jordbrukslandskapet og kulturlandskapskvalitetene gir området et nærmest kontinentalt preg som er uvanlig for regionen. Historisk har det vært mange dyr på beite i området. Det ekstensive utmarksbeitet herunder beite på strandengene, ble i hovedsak avvirket i løpet 1950-tallet.

Landskapet og skogområdene fremsto da som mer åpne og glisne, mer hagemarkspreget enn i dag. På 1970-tallet ble det gjeninnført utmarksbeite i en kortere periode på Saltøya og «Rotterdam». På det østre jordet på Søm ble beite gjenopptatt på slutten av 1970-tallet frem til ca. 1990. Fortsatt finnes spor etter tidligere jordbruksdrift i mange av skogteigene.

De mange steingjerdene vitner om markering av eiendomsgrenser og inngjerding mellom dyrket og ikke dyrket mark.

2.7 Sårbarhet

Avrenning

Ruakerkilen er under tiltagende eutrofiering og oksygensvikt. Utviklingen skal følges opp med registreringer som utføres av NIVA i et flerårig program på oppdrag fra forvaltningsmyndigheten. Det er grunn til å anta at avrenning av næringsalter fra nærliggende jordbruksarealer er en medvirkende årsak til eutrofieringen. Det blir derfor viktig at driften av jordbruksarealene i områdene rundt Søm-Ruakerkilen naturreservat foretas på en slik måte at det ikke forekommer avrenning av næringsalter i nivåer som påvirker vannkvaliteten i Ruakerkilen.

Forurensning – olje

Hasseltangen landskapsvernområde har eksponert strandlinje mot åpen sjø, mens Søm-Ruakerkilen naturreservat har strandsoner mot sjø rundt Ruakerkilen med kontakt til havet gjennom «Rotterdam». At naturkvaliteter i naturreservatet kan være utsatt for skade og ødeleggelse fra sjøsiden, fikk man erfaring for sommeren 2009 i forbindelse med oljeutslippet fra skipet «Full City» som havarte ved Langesund. Med kyststrømmen drev olje sørover og førte til påslag særlig rundt «Rotterdam». Grimstad brannvesen var raskt ute med lenser for å unngå innsig i selve Ruakerkilen, og lyktes med det. Dette ble fulgt opp med rensing av svabergene utenfor og senere kutting av takrørbeltet utenfor lensa for å unngå ytterligere forurensning innover i kilen da lensa ble fjernet.

Figur 14: Opprensning ved bruk av bark på ilanddrevet olje på svaberg og steiner ved «Rotterdam», august 2009. Foto: SNO v/Arild Pfaff.

Oljeskadet strandkrabbe. Foto: Øystein Paulsen.

Figur 17: Beitende sau på strandeng nordvest i Ruakerkilen i 2009.

I verneområdene er det arealer med dyrket mark, skog, bolig- og fritidseiendommer og arealer med store natur- og friluftsinnteresser.

3 BRUKERINTERESSER

I dette kapitlet beskrives de aktuelle brukerinteressene. Aktuelle tiltak som forvaltningsmyndigheten ser nødvendig å gjennomføre for å fremme verneformålet og enkeltbestemmelsene i forskriftene samt retningslinjer for hvordan brukerinteressene skal forholde seg til disse, fremgår av kap. 4.

I verneområdene er det arealer med dyrket mark, utmark med strandenger, skog, bolig- og fritidseiendommer og arealer med store natur- friluftslivsinteresser. I landskapsvernområdet ligger det også en kommersiell småbåthavn.

På Hasseltangen ligger også industriområdet med produksjon av fritidsbåter. Dette arealet er ikke vernet, men ligger omsluttet av landskapsvernområdet. Det er derfor mange ulike brukerinteresser knyttet til verneområdene.

3.1 Primærnæringene – jordbruk, husdyrbeiting, skogbruk og fiske

3.1.1 Jordbruk – dyrket mark

Både på og innenfor Ramorenen er det jordbrukslandskap med svært fruktbar og lett dyrket jord. Her har det bodd folk og drevet aktivt jord- og skogbruk i generasjoner og med husdyr som beitet i skog og utmark. Driftsformene har endret seg i pakt med utviklingen i landbruket og ellers i samfunnet, og de ekstensive driftsformene har etter hvert opphørt.

Figur 15: Produksjon av ferdigplen på Søm, gnr/bnr 58/1.

Figur 16: Dyrket mark holdes i hevd på Hasla Gård ved bortleie av jordbruksarealene.

Figur 18: Ungdyr på beite på strandeng nordvest i Ruakerkilen i 2010. Foto: SNO v/Arild Pfaff

I verneområdene er det kun innenfor Hasseltangen landskapsvernområde det finnes dyrket mark. Det finnes tre gårdsbruk, gnr/bnr 58/1, 58/2 begge på Søm og 58/3, Hasla. Jordbruksarealene både gnr/bnr 58/2 som eies av Grimstad kommune og 58/3 som er privat eid, er bortleid og drives av andre enn eieren. Jordbrukslandskapet slik vi ser det i dag, preges av vel-drevne jordbruksarealer som blir intensivt dyrket. Dagens drift domineres av fôrproduksjon og ferdigplen og noe korn. Unntatt kantsoner til grøfter og åkerkanter ellers, er det ikke dyrket mark som er forlatt eller er under gjengroing.

Innenfor dagens driftsmetoder i landbruket er produksjon av ferdigplen en akseptert driftsform. Med det ferdige produktet forsvinner imidlertid en del jord og næringsstoffer fra jordsmonnet etter hvert som plenmattene skrelles av. På jordoverflaten må det etter hver «høsting» legges på et tynt sjikt med ny jord/kompost. Det er derfor behov for jevnlig tilførsel av jord utenfra, og det kan være behov for å ha kompost- og jordhauger tilgjengelig i nærheten av jordene til dette formålet.

På grunn av fjerning av jord og påfylling av ny kompost/ekstern jord, er det stilt spørsmål om produksjonsmetoden strider mot forskriften for landskapsvernområdet, pkt. 1.1. Forvaltningsmyndigheten legger til grunn at produksjonen har foregått over år på eksisterende oppdyrket areal, og at det opprinnelige topplaget av stedegen jord over gammel plogsåle, ikke lenger finnes. Videre består utskiftingen av topplaget et tynt sjikt, og at det inngår i produksjonsmetoden. Forvaltningsmyndigheten finner derfor at dagens produksjonsmetode av ferdigplen ikke er i strid med verneformålet og at produksjonen kan fortsette innenfor landskapsvernområdet som nå.

Imidlertid er det ønskelig at produsent og forvaltningsmyndighet sammen går gjennom opplegget for deponering av jordmasser.

3.1.2 Husdyrbeiting – restaurering av strandenger

Tidligere var det omfattende beiting i utmark på arealer i begge verneområdene. Dette varte opp til siste krig og opphørte etter hvert etter den tid. Bl.a var det en større buskap på tidl. Søm Aldershjem, gnr/bnr 58/2 som beitet på strandengene i Ruakerkilen frem til på 1960-tallet. I dag foregår det ikke noe utmarksbeite på tradisjonelt vis knyttet til landbruksdrift.

Innenfor naturreservatet ble det imidlertid fra våren 2009 etter initiativ fra forvaltningsmyndigheten satt i gang beite. Dette var et ledd i arbeidet med å åpne strandengene i tilbakeføring. Husdyrbeitet her inngår i den terrestriske overvåkingen av strandengenes utvikling som gjennomføres av Bioforsk i et flerårig oppdrag fra forvaltningsmyndigheten. Strandengen og deler av skogkanten på vestsiden av kilen hadde i forkant blitt tilrettelagt for beiting av storfe og sau ved tynningshogst/rydding og inngjerding. For at pusleplantene som er karakteristiske for strandengen igjen skal få en optimal utbredelse, er det nødvendig at arealene holdes åpne og at beiting foregår.

I 2009 ble 20 sauer ble sluppet på beite i midten av mai.

Fra våren 2010 er dette endret til beiting med ungdyr. Type dyr og beitetrykk reguleres i samarbeid mellom Bioforsk og husdyrholder.

Både i landskapsvernområdet og i naturreservatet vil det etter forskriftene ikke være noe til hinder for at tradisjonelt beite kan tas opp igjen fra grunneieres side. Som et middel i landskapspleien, kan det være ønskelig å ha beitedyr i enkelte deler av landskapsvernområdet.

Imidlertid følger det av § 4 pkt. 11 i forskriften for naturreservatet at «Direktoratet for naturforvaltning kan av hensyn til fredningsformålet ved forskrift regulere beitetrykket i hele eller deler av naturreservatet». Det er derfor nødvendig med kontakt mellom den som vil ta opp igjen beite og forvaltningsmyndigheten før evt. beiting tar til.

3.1.3 Skogbruk

Arealer dekket av skog er knyttet til moreneryggen eller skrinne mark på høydepartier med mye fjell i dagen og lavereliggende kantsoner til disse. Skogkledd arealer i landskapsvernområdet fremstår som «øyer» i landskapet med dyrket mark i mellom. Det er edelløvskog med dominans av bok av ulik alder og suksjonsfase som er fremtredende, eksempelvis på store deler av naturreservatet og i landskapsvernområdet nord for fabrikkområdet på Hasseltangen og på «Gokast». Noen bestand i landskapsvernområdet fremstår som markerte, avgrensede partier med store, godt utviklede boketrær, eksempelvis partiet mellom Søm gård og Søm småbåthavn.

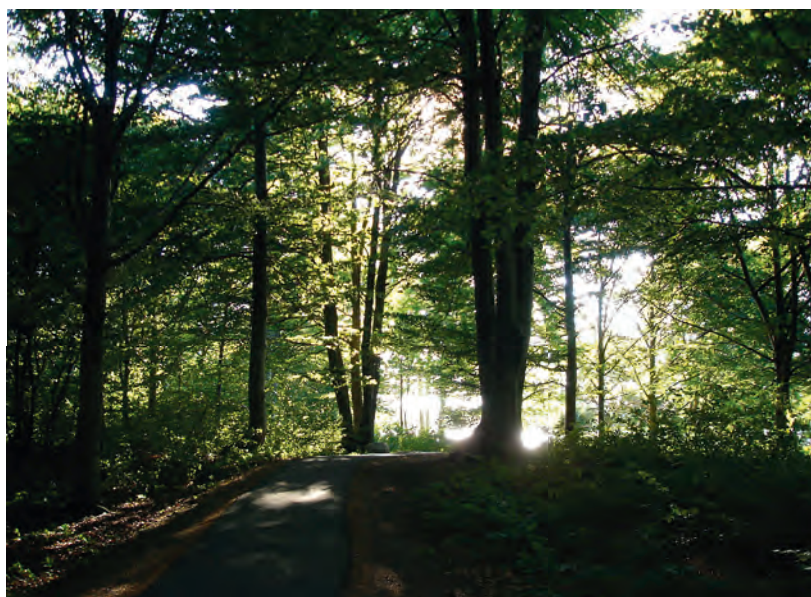
Andre bestand med tett blandingskog av løvtrær (bok og eik) og bartrær, vesentlig furu, er fremtredende på moreneryggen eksempelvis sør for båtfabrikken, både på øst- og vestsiden. Trærne bærer preg av å ha stått tett lenge uten skjøtsel ved at de har utviklet høye stammer og smale kroner. Blandingskog er det også på «Kråka» men her med større innslag av gran.

I den senere tid har det ikke vært kommersielt uttak av tømmer. Opptil vernetidspunktet ble det tatt ut virke til ved og for salg av ved. I 1982-85 hogde Grimstad kommune ut gran ytterst på Hasseltangen for å fremelske større dimensjoner av bok knyttet til arealets funksjon som friluftslivsområde.

Det gamle Søm naturreservat som nå inngår i det nye Søm-Ruakerkilen naturreservat, ble opprettet i 1977. Etter fredningen ble det gjennomført skjøtselstiltak for å begunstige bok.

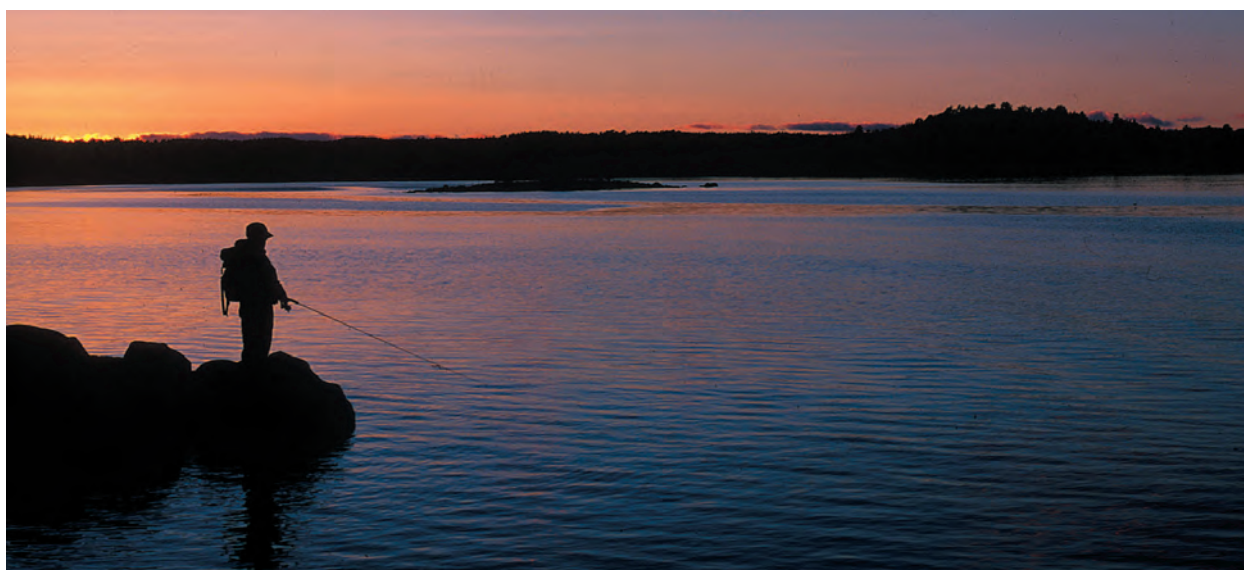
Det skjedde kraftige hogster av løvskogen i fylket i tiden etter 1900-tallet på grunn av mangel på kull og annet brensel. Tidligere var det også et marked for uttak av bok til eiker i kjerrehjul som ellers var laget av eik. Kraftig hogst og påfølgende stort oppslag av underskog som ikke er blitt systematisk tynnet, er en medvirkende faktor til at enkelte bestand har bok med høye og til dels krokete stammer og små kroner.

Grimstad kommune som er en betydelig grunneier i verneområdene har som sin overordnede holdning at skogområdene her skal være et tilbud til allmenn, helsemessig rekreasjon. Kommunen vil derfor ha et grunnleggende prinsipp for fremtidig skjøtsel at preget av «parksog» skal være målet i stedet for ren skogbruksøkonomisk utnyttelse. Kommunens mål kan i stor grad være sammenfallende med verneinteressene for hvordan skogarealene skal skjøttes og ferdsel kanaliseres. Kommunen bygger sitt syn på at i et lengre tidsperspektiv hvor det etter hvert vil komme mer boligutbygging vest for Rv 420, vil behovet for større sammenhengende nærfriluftsområder øke. Kyststrekningen, eksempelvis fra Storesand til Hasseltangen vil derfor måtte ses i sammenheng i en overordnet grønnstruktur.

Figur 19 og 20: Bøkeskog hvor det ikke er foretatt skjøtsel etter tidligere hogster.

Figur 21: «Parksog» på Hasseltangen friluftsområde, bok med store dimensjoner.

Fisker i Sømskilen. Foto: Arild Pfaff

3.1.4 Fiske

Sjøarealene i verneområdene er interessante for fiske. Av kommersielt fiske foregikk det tidligere ålefiske med ruser i Ruakerkilen. Dette er nå opphørt siden ålen er fredet. Imidlertid foregår det fiske av leppefisk med teiner og ruser langs land, samt noe garnfiske. For fritidsfiskere har området også stor betydning. Det fiskes hyppig fra land bl.a. etter sjørret, særlig nord på Hasseltangen.

3.2 Bebyggelse og anlegg

3.2.1 Bebyggelse

Innenfor verneområdene er det i dag sju husstander med fastboende, samt en del fritidseiendommer. I tillegg kommer leilighetene i det nye Søm Allé. Begge kategoriene er knyttet til eksisterende eller tidligere landbrukseiendommer. Blant boligene i området finnes også en del eldre trehusbebyggelse. Av spesielle bygninger kan nevnes tidligere Søm aldershjem som historisk sett var et kjennemerke i landskapet. Hovedbygningen som ble totalskadet av brann i 2006, er gjenreist som et moderne leilighetsbygg, Søm Allé.

3.2.2 Småbåthavn

Ved Søm er det anlagt en småbåthavn som disponeres av Søm båtforening med totalt 192 båtplasser. Anlegget har også en utsettingsrampe for småbåter.

3.2.3 Industri

I 1965/66 ble det etablert en større plastbåtindustri for fritidsbåter på Hasseltangen, og virksomheten omfatter flere plastbåtprodusenter. Tomten dekker en stor del av arealet på Hasseltangen, se figur 22. Arronderingsmessig ligger den som ei øy i landskapsvernområdet og deler selve landarealet av Hasseltangen i to deler. Tomten er ikke vernet, men er regulert til næringsformål etter reguleringsplan fra 2004.

Bygninger og virksomhet influerer på landskapsvernområdet ved at moreneryggen er betydelig redusert, først ved utgravningen av tomten på 1960-tallet og senere ved ytterligere utgraving for nybygg i medhold av reguleringsplanen fra 2004. Imidlertid er det tatt inn i reguleringsplanen at det skal tilrettelegges for en tursti langs Sømskilen med passasje langs fabrikkområdet. Gjennomføringen av denne er vesentlig for naturopplevelsen og kanalisering av ferdsel i landskapsvernområdet.

3.2.4 Tekniske anlegg

I dag går det høyspentlinjer gjennom deler av verneområdene som bl.a. krysser viktige bøkebestand i Søm-Ruakerkilen naturreservat. Krav til ryddebelte langs høyspentledningene gjør at kraftgatene fremstår som markante naturinngrep. Nye krav om utvidet bredde på ryddebeltet fra 7 m til 12 m fører til ytterligere fragmentering og forringelse av bøkeskogen som verne kvalitet.

Det er inngått avtale med Agder Energi om at linjen i naturreservatet skal fjernes og legges i kabel utenom naturreservatet. Arbeidet skal utføres i løpet av 2010. Direktoratet for naturforvaltning har bidratt betydelig til finansieringen.

3.3 Friluftsliv/rekreasjon og informasjon

Det finnes flere sikrede friluftslivsområder innenfor landskapsvernområdet, Hasseltangen og Sømsstranda friluftslivs-områder som begge eies av Grimstad kommune. Arealene i Kvennebekken friluftslivsområde eies av kommunen og staten ved at teigene grenser inn til hverandre. I nærområdene til verneområdene bor det mange mennesker, og det er flere store boligfelt. Avstanden er kort både fra Grimstad og Arendal.

Hasseltangen er et svært attraktivt utfluktsmål egnet for mange aktiviteter særlig for badeliv som sommeren. Det er et mye brukt turområde hele året siden det også er særlig tilrettelagt med god tilgjengelighet for funksjonshemmede. Turstier er asfaltert, og det er vei til atkomstbrygge. Ellers er det toalett, søppelstativ samt bål- og grillplasser. Hasseltangen blir omtalt som et av Aust-Agderkystens bedre områder for sjøørret fiske og vindsport (brettseiling og kite- surfing). Kvennebekken har fin sandstrand og er et fint turmål i seg selv eller som stopp på veien underveis.

Noen av strandene ligger i område der folk har vært vant til å gå på tur fra før vernet ble innført. Å ferdes langs strandsonen i Ruakerkilen er populært bl.a. for å se på fuglelivet i kilen eller for en rast.

Strandengen vil kunne bli påvirket av for mye tråkk og bål-brenning, men turgåere opptrer hensynsfullt og viser forståelse for vernet og for tiltaket med gjerding og beiting. Tidligere sti langs nordsiden av Ruakerkilen ut mot «Kråka» og «Østerskum» er lagt om og går nå utenom det inngjerdete arealet. Det er satt opp gjerdeklyv for å lette passeringen gjennom beitearealet.

Verneområdene benyttes også til temautflukter av ulike foreninger, for eksempel gjennom «Naturlos», som er et samarbeidsopplegg for natur- og kulturvandring åpnet for alle. «Naturlos» har vært gjennomført i mange år, og turene hit er populære. Grimstad kommune gjennom sitt «Sykkelby-prosjekt» har også hatt poster i området for å trekke folk ut.

I dag er det seks informasjonstavler i verneområdene. Det er planer om å lage en brosjyre med utdypende forklaringer om naturkvalitetene og om hvorfor området er vernet.

Figur 22: Industriområdet på Hasseltangen for produksjon av plastbåter/fritidsbåter.

Figur 23a: Hasseltangen friluftslivsområde (i midten. Foto: Arild Pfaff)

Figur 23b: Kvennebekken friluftslivsområde (nederst).

3.4 Forskning og undervisning

Så tidlig som i 1838 utførte prof. Mathias N. Blytt botaniske registreringer ved Ruakerkilen. Siden da har forskere fra UiO utført flere oppfølgende registreringer av vegetasjonen på strandengene, pusleplanter hvorav flere er rødlistearter. Det er også gjort en rekke insektsregistreringer i verneområdene. Særlig er sommerfuglfaunaen på Hasseltangen grundig undersøkt i perioden 1985-1995 og ved senere anledninger.

Havforskningsinstituttets forskningsstasjon Flødevigen har for tiden gående et merkingsprosjekt og en telemetristudie av kysttorsk der noen av lokalitetene i undersøkelsene er innenfor Hasseltangen landskapsvernområde. Prosjektet foregår uavhengig av tiltakene for å fremme verneformålet for landskapsvernområdet.

Norsk Ornitologisk Forening (NOF) gjennomfører årlig telling i et referanseområde som inngår i deler av Hasseltangen landskapsvernområde. Samtlige holmer og skjær fra og med Havsøya til og med Hesnesøya telles årlig for å registrere antall sjøfugl for å avdekke eventuelle svingninger. I denne tellingen inngår følgende øyer i landskapsvernområde: Lille og Store Terneholmen, Hasleskjæret, Hasleøya og Rødskjær.

Det er foretatt kvartærgeologisk undersøkelse av byggegropen på Søm, tidligere Søm aldershjem for å kartlegge de kvartærgeologiske strukturene under det opparbeidede topplaget på gårdsplassen. Undersøkelsen er foretatt av GEOINFO v/Ivar Johan Jansen i 2009.

Verneområdene brukes en del av lokale skoler i undervisningen. Det er særlig Fevik skole, barnetrinnet som etter avtale med SNO har foretatt ryddeaksjoner samtidig som klassene har fått informasjon om naturkvaliteter og naturvern. Fjære ungdomsskole bruker verneområdene til ekskursjoner på 8. trinn i geografiundervisningen der elevene får et visuelt lærestoff om bl.a. istid og kvartærgeologi. Verneområdene blir også fra tid til annen besøkt av andre utdanningsinstitusjoner på ulike nivåer.

3.5 Marin verneplan

Sømskilen og yttersiden av Hasseltangen til Ruakerkilen, inngår i sjøarealer som planlegges vernet i «marin verneplan» benevnt som: «Transekt Tromøya»/»transekt Skagerrak». Utarbeidelse av planforslag og utredningsprogram har startet, og foregår på direktoratsnivå. Det er ikke avgjort når vernet vil bli opprettet.

Isskurt fjell med spylerenner fra Hasseltangen. Foto: Dag Matzow.

Figur 24: Beiteområde i Ruakerkilen med gjerdeklyv for allmenn ferdsel. Foto: Geir-André Homme.

Forvaltningsplanen skal klarlegge hvordan naturkvalitetene skal bevares ut fra overordnede forvaltningsmål og konkrete bevaringsmål.

4 FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Kapittel 4 omfatter problemstillinger og behov for skjøtsels-tiltak og andre tiltak som anses nødvendig å gjennomføre i planperioden, 2010-2019. Forvaltningsplanen skal klarlegge hvordan naturkvalitetene skal bevares ut fra overordnede forvaltningsmål og konkretiserte bevaringsmål, jf. kap. 4.1. Konkrete tiltak som forvaltningsmyndigheten har ansvar for å sette i verk, fremgår av kap. 4.2. Kap. 4.3. omfatter retningslinjer for hvordan eiere og brukere av Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat skal kunne fortsette sin virksomhet innenfor rammene som vernet setter. Retningslinjene viser til virksomheter og aktiviteter som ikke vil komme i konflikt med bevaringsmålene og gir råd om aktsomhet i visse situasjoner og viser til eksempler der det må innhentes tillatelse.

All bruk og skjøtsel skal ha hovedfokus på å ivareta bevaringsmålene. De særskilte tiltakene i kap. 4.2 er satt i en summarisk oversikt foran i rapporten, Tabell 1.

4.1 Forvaltningsmål og bevaringsmål

For å ha en god planmessig gjennomføring av aktuelle tiltak og en systematisk oppfølging av dem, skal forvaltningsplanen inneholde overordnede forvaltningsmål og konkretiserte bevaringsmål for naturkvalitetene. En forvaltning ut fra bevaringsmål basert på tilstandsvurdering og overvåking, vil gi en bedre kvalitetssikring av de tiltak som prioriteres gjennomført. I det ligger også å skaffe seg grunnlag for å kunne dokumentere i

ettertid om iverksatte tiltak har hatt ønsket effekt. Dette er avgjørende for vurdering av behovet for oppfølgende tiltak.

Forvaltningsmål og bevaringsmål som følger, er utledet av verneformålene for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat. Verneformålene fremgår av de respektive verneforskriftene, jf. § 2 i «Forskrift om vern av Hasseltangen landskapsvernområde (...)» og § 2 i «Forskrift om vern av Søm-Ruakerkilen naturreservat (...)». Verneforskriftene i sin helhet er vedlagt bak i rapporten.

4.1.1 Forvaltningsmål for Hasseltangen landskapsvernområde

Målet for forvaltningen er å bevare landskapsformene som er dannet av innlandsisen fra siste istid og de særegne kvartærgeologiske forekomstene på land og på sjøbunnen knyttet til Ramorenen. Dette gjelder så vel blankskurt fjell som løsmasseavsetninger. Samtidig skal bruk som ikke er til skade for vernekvalitetene bl.a. landbruksdrift, kunne foregå som før. For allment friluftsliv inngår det i forvaltningsmålet at bedret tilgjengelighet og kanalisering av ferdsel vil ivareta bevaringsmålene og øke naturopplevelsen.

4.1.2 Bevaringsmål for Hasseltangen landskapsvernområde

Bevaringsmålene er knyttet til forvaltningsmål som igjen er utledet av verneformålet. Forvaltningens tiltak for å ivareta bevaringsmålene, fremgår enkeltvis av kapittel 4.2 og summarisk i Tabell 1 foran i forvaltningsplanen.

Hasseltangen LVO

Naturkvalitet	Bevaringsmål	Trusler	Tilstand
Geologi			
Berggrunn og kvartærgeologiske forekomster på land og på sjøbunnen	Berggrunn og kvartærgeologiske avsetninger og strukturer skal bevares intakt, dvs. slik de fremstod på vernetidspunktet i 2006, både overflateformer og strukturer nedover i grunnen.	Massedepoier, planeringer, installasjoner og endring av infrastruktur. Allment friluftsliv – nye turstier, bedre tilgjengelighet	God.
NATUR- OG KULTURLANDSKAPET			
Kulturlandskap, dyrket mark med kantsoner	Opprettholde dagens arealer med aktivt dyrket mark som bør forbli åpne flater i landskapet uten gjengroing.	Ingen	God.
	Opprettholde variasjonen og arts-mangfoldet i grøftekanter/kantsoner. Sivbeltene langs strandsonen skal holdes ubrutte. Jf. naturtype 1, kap. 4.3.3.	Vegetasjonen i grøftekanter, men også langs veier holdes jevnlig nede. Kantsoner til sjø er utsatt i forbindelse med jordbruksdrift.	Vekslende.
Kulturlandskaps-elementer	Opprettholde gamle steingjerder. Registrere tilstanden med tanke på mulig restaurering av de mest karakterdannede i kulturlandskapet.	Gjengroing, trær og krattvegetasjon som ikke ryddes regelmessig. Mekaniske skader, f.eks. ved at stein rives ned.	Vekslende, men flere er i dårlig stand og til dels lite synlige.
Kulturlandskaps-elementer	Bevare gamle, spesielle hageplanter og strukturer. Jf. naturtype 2, kap. 4.3.3.		
Skog- og utmarks-arealer	Opprettholde edelløvskogens utbredelse og artssammensetning. Utvikling av store dimensjoner av bøk skal prioriteres. Jf. naturtype 3, 4 og 5, kap. 4.3.3.	Manglende målrettet hogst og skjøtsel over tid.	Vekslende.
Skog- og utmarks-arealer	Opprettholde forholdene for rikt biologisk mangfold i edelløvskogsområder med dokumenterte rødlistearter. Jf. naturtype 3, kap. 4.3.3.	Friluftsliv, grilling og bålrensning. Tilfeldig hogst.	Vekslende.
Skog- og utmarks-arealer	Bevare furuskog som har utviklet seg langsomt og gitt trær med særegne former. Hasseltangen, høydedrag mot øst. Jf. naturtype 5, kap. 4.3.3.	Ingen	God. Furuskog som gjennom langsom utvikling på skrinne mark har gitt trær av ulik størrelse og form.
Skog- og utmarks-arealer	Naturkvalitetene skal ikke forringes gjennom bruk som virker forsøplende.	Henleggelse av avfall, deponering av ting og overflødige tekniske installasjoner.	Enkelte steder virker forsøplet. Her er tilstanden til dels dårlig.
Skog- og utmarks-arealer	Bevare naturkvalitetenes stedlige egenart ved vesentlig å redusere eller helt fjerne karplantearter listet som «høyrisiko»-arter i Norsk Svarteliste 2007.	Begrenset til visse arter.	Begrenset innslag, kartfestet noen arter i 2009.
Dyreliv	Områdets kvaliteter som attraktivt raste- og furasjeringslokalitet for et mangfold av fuglearter skal bevares samt som leve- og yngleområde for flere pattedyrarter.	Slått for enkelte arter.	Usikker.

HAVSTRAND / STRANDENGER			
Strandeng på Sømstranda	Strandengen skal bevares med dagens utbredelse og biologiske mangfold.	Gjengroing, slitasje, tråkk.	Usikker.
Naturkvalitet	Bevaringsmål	Trusler	Tilstand
MARINE FORHOLD			
Sømskilen	Områdets kvaliteter som attraktivt raste- og furasjeringslokalitet for et mangfold av fuglearter skal bevares.	Forurensning. Båttrafikk.	God.
Haslebukta	Saltvannspollen opprettholdes. Tiltak for økt sirkulasjon i bukta og inn til Ruakerkilen vurderes avhengig av NIVAs råd.	Begrenset sirkulasjon over tid fører til redusert vanndybde, tilgroing og oksygenvikt i vannsystemet.	Usikker/dårlig.
KULTURMINNER			
Gravrøyser	Fredede gravrøyser etter kulturminneloven og andre kulturminner bevares ved å synliggjøre dem bedre.	Gjengroing og tråkk, slitasje, utkastning av stein.	Vekslende. Gravrøysa øst på Hasseltangen er nesten helt ødelagt.

4.1.3 Forvaltningsmål for Søm-Ruakerkilen naturreservat

Målet for forvaltningen er å bevare landskapsformene som er dannet av innlandsisen fra siste istid og de særegne kvartærgeologiske forekomstene knyttet til Ramorenen. Målet omfatter også å opprettholde de ulike typer naturkvaliteter som er knyttet til geologi og vegetasjon. Det gjelder også å tilbakeføre strandenglokalitetene til en tidligere mer åpen og optimal tilstand med større artsmangfold av pusleplanter/strandegarter samt livsbetingelser for marine planter og dyr. Samtidig skal bruk som ikke er til skade for naturkvalitetene kunne foregå, herunder allment friluftsliv. Det er videre et mål for forvaltningen å skaffe tilveie et bedre faktagrunnlag om naturkvalitetene knyttet til strandengene og selve Ruakerkilen for å kunne forvalte dem på et sikrere grunnlag i fremtiden. Program for registrering og overvåking må foregå kontinuerlig over flere år, men er foreløpig igangsatt kun for den 10-årsperioden som denne forvaltningsplanen skal gjelde for. Hvorvidt økt sirkulasjon med større gjennomstrømming av oksygenrikt sjøvann i Ruakerkilen er ønskelig og tiltak bør settes inn, vil avhenge av rådene NIVA vil komme med på bakgrunn av resultatene fra overvåkingen.

4.1.4 Bevaringsmål for Søm-Ruakerkilen naturreservat

Bevaringsmålene er knyttet til forvaltningsmål som igjen er utledet av verneformålet. Forvaltningens tiltak for å ivareta bevaringsmålene, fremgår enkeltvis av kapittel 4.2 og summarisk i Tabell 1 foran i forvaltningsplanen.

Søm - Ruakerkilen NR

Naturkvalitet	Bevaringsmål	Trusler	Tilstand
GEOLOGI			
Berggrunn og kvartærgeologiske forekomster knyttet til Ramorenen	Berggrunn og kvartærgeologiske avsetninger og strukturer skal bevares intakt, dvs. slik de fremstod på vernetidspunktet i 2006, både overflateformer og strukturer nedover i grunnen.	Massedeponier, planeringer, installasjoner. Motorferdsel. Friluftsliv, ferdsel.	Naturtilstanden er tilnærmet intakt i forhold til 2006 tilstand.
		Lokalt ønske om gjenåpning av vannløp/kanal mellom Ruakerkilen og sjøen gjennom Østerskum og fra Ruakerkilen til Haslebukta.	I dag ikke åpning til sjøen ved Østerskum og heller ikke til Haslebukta. Eventuell gjenåpning må begrunnes ut fra behov for bedre vannutskifting, jf. Marine forhold/Ruakerkilen *)
VEGETASJON SKOG			
Stor og velutviklet forekomst av bøkeskog	Bøkeskogen med blanding av store og småstammete trær skal gjennom naturlige suksesjonsstadier utvikle seg fritt.	Kanthogst som gjennomføres av Statens vegvesen for å opprettholde gode siktforhold langs fylkesveien.	God. Naturkvaliteten var grunnlaget for opprettelse av tidligere Søm naturreservat (edelløvsskog) i 1977. En del furu ble tatt ut kort tid etter fredningen. Siden er det ikke foretatt hogst av betydning.
		Ryddebeltet for høyspentlinje.	Ventes å opphøre i løpet av 2010 da luftspenn høyspentlinje skal fjernes.
	Verneområdet skal være uten henlagt hageavfall, og hensatte gjenstander.	Gjentagende tømning av hageavfall og hensatt utstyr/ gjenstander.	Noen steder virker forsøpelt som f.eks.hageavfall langs Ruagerveien og etterlatte materialer på Saltøya ved Rotterdam.
Bestand av blandet edelløvsskog	Bestand skal få utvikle seg fritt uten skjøtsel og gjennomgå naturlige suksesjonsstadier slik at naturkvaliteten i størst mulig grad fremstår som urørt og med rikt biologisk mangfold.	Ingen.	Tette bestand med til dels små dimensjoner.
Lind- og hasselbestand, svartor-sumpskog og svartorstrandskog	Forekomst som bestand eller enkelte trær skal bevares uten skjøtsel. Oppslag av svartor og annen trevegetasjon på strandene skal unngås.	Ingen.	Naturkvalitetene for disse treslagene er usammenhengende i reservatet. Tilstanden varierer betinget av naturlige vilkår.
Furuskog som har utviklet seg langsomt og gitt trær med tildels særegne former.	Furuskog på høyden opp fra Ruakerkilen i overgangen til ren bøkeskog i vest, skal bevares uten skjøtsel.	Ingen.	God. Furuskog som gjennom langsom utvikling på skrinne mark har gitt trær av ulik størrelse og form.
	Bevare naturkvalitetenes stedlige egenart ved vesentlig å redusere eller helt fjerne karplantearter listet som «høyrisiko»-arter i Norsk Svarteliste 2007 innenfor verneområdene.	Begrenset	Begrenset innslag, kartfestet.

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Naturkvalitet	Bevaringsmål	Trusler	Tilstand
STRANDENGER			
Strandenglokaliteter langs Ruakerkilen, nordvest.	Restaurere strandengene til en utbredelse og tilstand en antar at de hadde da arealet ble beitet av husdyr, og tettheten av pusleplanter var betydelig større.	Gjengroing av løvtrevegetasjon fra landsiden, særlig av svartor, og av takrør fra sjøsiden som brer seg innover land.	Tilbakeføring er igang. Hogst utført og beiting igang. Overvåking over en 10-års periode er etablert ved Bioforsk.
	Områdene skal fremstå i samsvar med verneformålet uten at verneverdiene forringes gjennom allmennhetens bruk.	Friluftsliv, tråkk og bål.	
Strandenglokaliteter langs Ruakerkilen, sørvest og sørøst (Saltøya)	Opprettholde dagens areal med åpen strandeng og skape bedre levekår for naturlig forekommende strandengarter. Hindre videre spredning av takrør og trevegetasjon, særlig svartor.	Gjengroing med takrør, hovedsakelig på grunn av fravær av beiting. Grunneierrettigheter (hevdede fra tidligere) som for eksempel fortøyning av båt.	Truet.
MARINE FORHOLD			
Ruakerkilen	Opprettholde eller bedre vannkvaliteten i forhold til 2007-nivå slik at forholdene for marine planter og dyr bedres. Dybde og sirkulasjonsforhold skal opprettholdes eller forbedres til fordel for dyrelivet i vann og fuglelivet.	Økende eutrofiering av Ruakerkilen til dels grunnet avrenning av næringssalter fra nærliggende jordbruksarealer.	NIVAs forundersøkelse i 2007 dokumenterte forekomster av en rekke arter. Gjennom et flerårig oppdrag med NIVA fra 2009, er det etablert program for overvåking av vannkvalitet og utvikling av biologisk mangfold.
	Takrørbeltet skal holdes i begrenset bredde. Uønsket tilgroing og utvidelse skal hemmes både utover i Ruakerkilen og innover land, strandengene.	Begrenset sirkulasjon av friskt sjøvann, gjengroing med takrør, langvarig opphør av beite.	Usikker.
Ruakerkilen og tilgrensende strandsone	Områdets kvaliteter som attraktivt raste- og furasjeringslokalitet for et mangfold av fuglearter skal bevares.	Økt eutrofiering	Usikker.
KULTURMINNER			
Fredede gravrøyer og kulturminner	Fredede gravrøyer etter kulturminneloven og andre kulturminner bevares ved å synliggjøre dem.	Gjengroing, tråkk, slitasje og utkasting av stein.	Vekslende.
Gravrøys på gnr/bnr 56/5, 6 og 17, SV for Ruakerkilen og flere	Kantsonen rundt og om nødvendig også utover 5 m, skal holdes ryddet for krattvegetasjon.	Gjengroing over tid skader gravrøysene og gjør dem mindre synlig.	For det meste god. Tiltagende krattvegetasjon har ført til at de er mer eller mindre skjult.

4.2 Forvaltningsoppgaver og tiltak/skjøtsel

De ulike tiltak som det redegjøres for i dette kapittelet, er knyttet til bevaringsmål i kapittel 4.1. Siden dette er en førstegenerasjons forvaltningsplan vil noen av tiltakene, for eksempel for skjøtsel av edelløvskog være under utprøving selv om de har vært drøftet i referansegruppa og i ulike fagmiljø. Der det vil vise seg at en type tiltak har hatt den tilsiktede virkningen, kan

det være aktuelt å gjenta, videreføre eller utvide tiltaket senere ved behov.

De viktigste aktørene for gjennomføring av tiltakene vil være forvaltningsmyndigheten v/Fylkesmannen i Aust-Agder, Statens naturoppsyn (SNO) og Grimstad kommune samt lokale grunneiere. I tillegg vil næringsorganisasjoner og andre instanser, skoler, velforeninger og enkeltpersoner være viktige bidragsytere og samarbeidspartnere.

I det følgende er disse forkortelsene brukt: LVO står for landskapsvernområde NR står for naturreservat.

Tiltak 1: Fjerning av telefonstolper

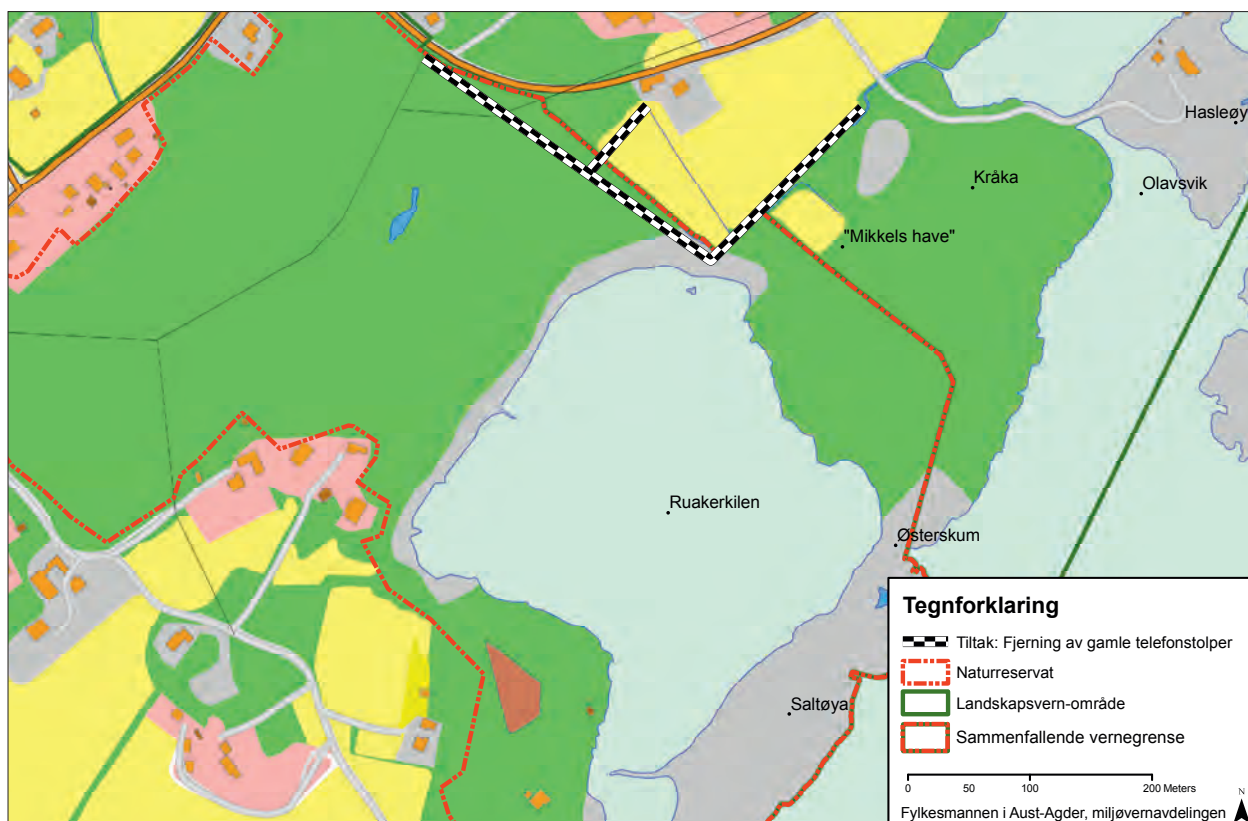
Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
1	2009	Fjerne gamle telefonstolper ute av funksjon	Hasseltangen LVO og Søm/Ruakerkilen NR	Fylkesmannen, Telenor	Utført

Lokalisering:

Telefonstolpene, 11 stk langs jordekanten mellom Hasleøya og Ruakerkilen og videre vestover mot Sømsveien på innsiden av reservatgrensen, inngikk i en telefonlinje som nå i hovedsak ikke lenger var i bruk. Linjen gikk over eiendommene: gnr/bnr 58/2 og 58/3. Se figur 25.

Beskrivelse:

Forvaltningsmyndigheten var på befaring med Sønnico Installasjon som senere utførte arbeidet for Telenor. De registrerte og utarbeidet en prosedyre for fjerning. Det var hensiktsmessig at utfraktning av stolpene kunne skje over jordene på gnr/bnr 58/3. Brukeren av jorden godkjente det på vilkår av at det skjedde utenom vekstperioden. Åtte av de totalt 11 telefonstolpene er fjernet. De øvrige tre er knyttet til en del av linjen som er i bruk og blir derfor stående.

Figur 25: Det skraverte området viser strekningene for telefonlinjen med stolper.

Tiltak 2: Fjerning av høyspentlinje, omlegging til kabel

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
2a	2009/2010 2010	Høyspentlinje fjernes, legges om til jordkabel utenom naturreservatet	Søm-Ruakerkilen nr	Fylkesmannen, Agder Energi	Kontrakt inngått i 2009, utføres i 2010
2b	2015	Eventuell skjøtsel i tidligere ryddebelte som restaureringstiltak		Fylkesmannen, SNO	Behov vurderes

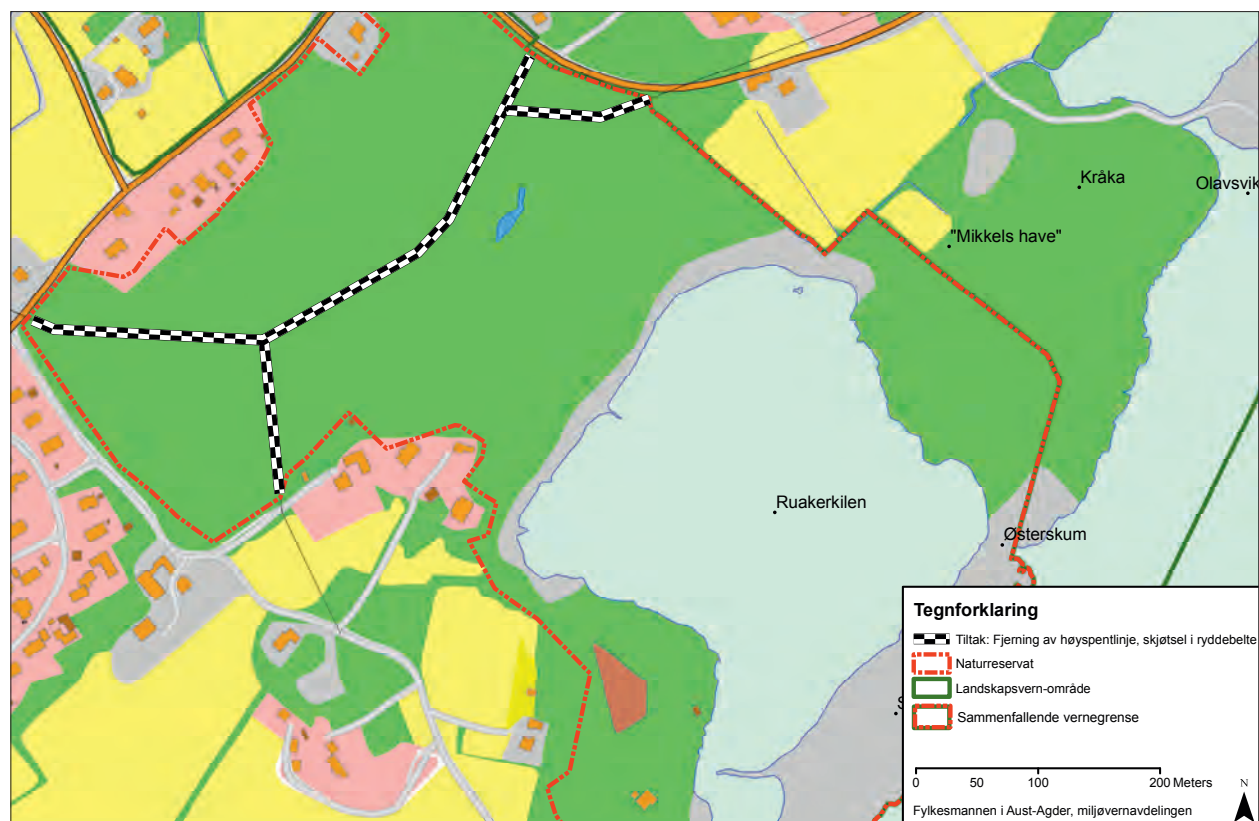
Lokalisering:

Bøkeskogen i naturreservatet og langs Sømsveien nordøstover til industriområdet. Tiltaket gjennomføres på offentlig og privat grunn, gnr/bnr 57/302, 57/278, 58/1, 58/2, 58/3, 58/24, 58/26. Se figur 26.

Beskrivelse:

Forvaltningsmyndigheten har inngått kontrakt med Agder Energi om å fjerne høyspentlinjen som går gjennom bøkeskogen i naturreservatet. Linjen med ryddebelte har også før tidligere Søm naturreservat ble opprettet i 1977, fragmentert verdifulle bestand av edelløvskog. Vegetasjonen i ryddebeltet har

blitt holdt nede. Ryddebeltet har dermed lagt beslag på areal som burde vært dekket av sammenhengende skog som er spesiell for naturtypen. Nye EU-regler krever utvidet ryddebelte fra 7 m til 12 m. I forbindelse med at høyspentlinjen trenger betydelig fornyelse, er det en meget god løsning at Agder Energi nå fjerner hele anlegget fra naturreservatet. Utvidelse av ryddebeltet ville ellers ført til at naturkvaliteten ville blitt ytterligere forringet ved at større trær tett inntil nåværende ryddebelte, ville måtte hogges. Det vil også bli kabling av lavspentlinjen til Søm Allé, og på sikt bør også lavspentlinjen over Sømsstranda legges om.

Figur 26: Det skraverte området viser ca. trasé med ryddebelte for dagens høyspentlinje som skal legges i kabel utenom naturreservatet.

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Ny strømfremføring vil gå i kabel langs Sømsveien utenom reservatet til industriområdet. Betydelige kostnader dekkes av Direktoratet for naturforvaltning og Agder Energi.

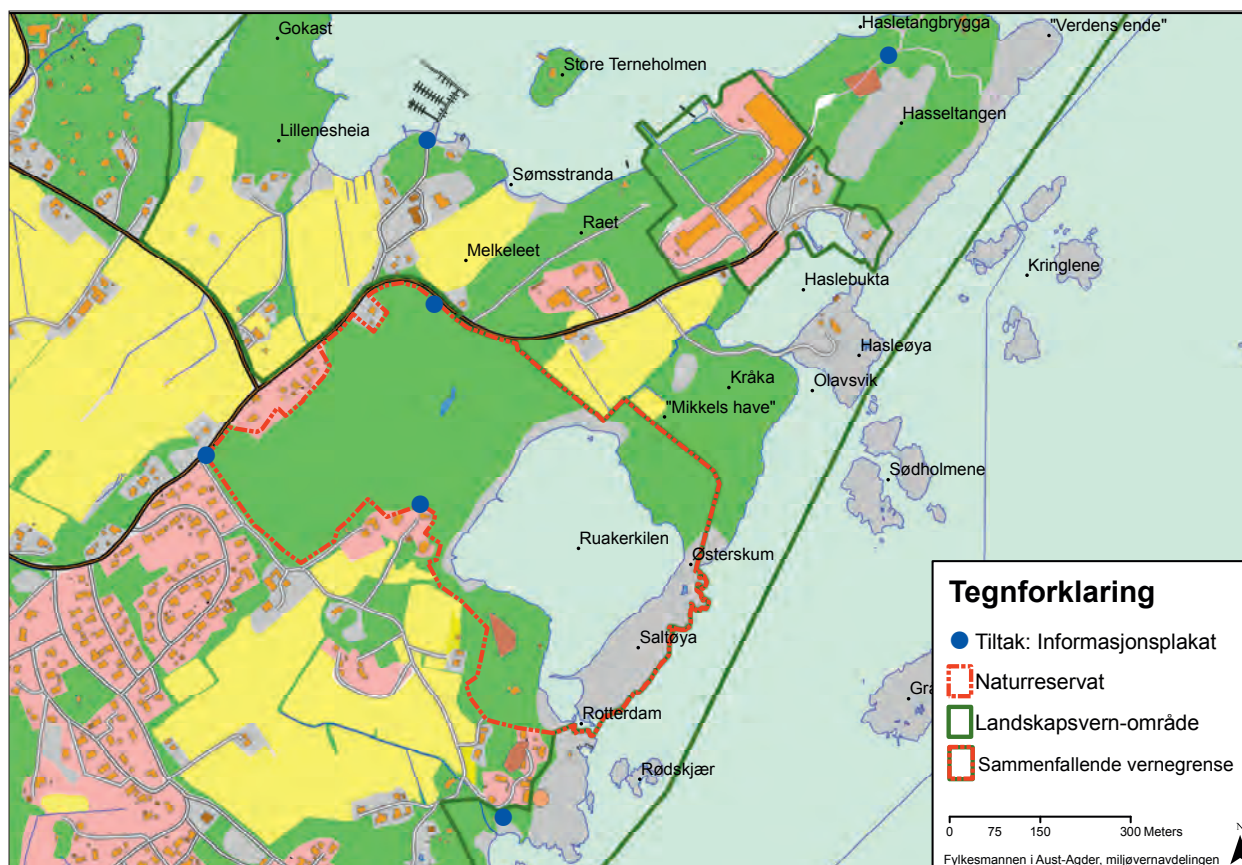
Etter at linjen er fjernet, kan det bli aktuelt med ytterligere skjøtsel for å tilse at ønskede treslag etablerer seg i ryddebeltet.

Å få tilbake sammenhengende skog, hovedsakelig bok er vesentlig for å ivareta verneformålet om en «gradient», jf. forskriften § 2.

Figur 27: Ved fjerning av eksisterende høyspentlinje, opphører dagens uheldige fragmentering av edelløvsregen.

Tiltak 3 og 4: Informasjonsplakater, skilt og informasjonsfolder

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
3	2009	Oppsetting av små verneskilt og informasjonsplakater	Søm-Ruakerkilen nr og Hasseltangen lvo	Fylkesmannen, SNO	Utført
4a	2010-	Informasjonsfolder	Søm-Ruakerkilen nr Hasseltangen lvo	Fylkesmannen	Planlegges
4b	2011	Eventuelt informasjonsskilt ved gravrøyser		Fylkesmannen og Aust-Agder fylkeskommune	Behov vurderes

Figur 28: Punktene viser plassering av de seks informasjonsplakatene i verneområdene.

Lokalisering:

Seks steder i verneområdene på offentlig og privat grunn, gnr/ bnr 56/26, 57/278, 57/302 og 58/2. Se figur 28.

Beskrivelse:

Det er tre informasjonsplakater strategisk plassert lokalisert i Hasseltangen landskapsvernområde. I Søm-Ruakerkilen naturreservat er det også tre informasjonsplakater. Det ble satt ut ny plakat på alle stedene i 2009. Plakaten er felles for både landskapsvernområdet og naturreservatet. På informasjonsplakatene ønskes publikum velkommen til verneområdene med beskrivelse av naturkvalitetene. Forvaltningsmyndigheten planlegger også å utarbeide en informasjonsfolder. Informasjonsplakatene i disse verneområdene er utformet mer «leservennlige» enn tidligere ved at det er mindre tekst og flere illustrasjoner. Tanken er da at det i tillegg skal gis mer utførlig informasjon gjennom en informasjonsfolder som publikum

kan ta med seg. Det er mye interessant kunnskap å formidle om de spesielle naturkvalitetene knyttet til geologi, biologi, m.m.

Forvaltningsmyndigheten har god erfaring med egne informasjonsfoldere fra andre verneområder. Folderne har vært lagt ut på turistkontorene og på strategisk steder i det vernede området. Informasjon formidlet på stedet og gjennom folder som publikum tar meg seg, gir grunnlag for større naturopplevelse samtidig som publikum får råd om hvordan de skal forholde seg i verneområdene.

I samråd med fylkeskommunen som regional kulturvernmyndighet, må det vurderes om det eventuelt er behov for egen informasjon ved gravrøysene i tillegg til det som står på informasjonstavlene og i informasjonsfolder. Prinsipielt er det bedre å samle informasjon enn å spre den på altfor mange punkter. Det er 22 verneskilt i landskapsvernområdet og naturreservatet, jf. figur 93.

Tiltak 5, 6 og 7: Strandenger i naturreservatet - hogst, tynningshogst og brenning av takerør

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
5a	2008	Hogst/tynningshogst	Søm-Ruakerkilen nr, strandenger nordvest	Fylkesmannen, SNO grunneiere, eksternt firma	Utført
5b	2010-2019	Holde stubbeskudd nede	Søm-Ruakerkilen nr, strandenger nordvest	Fylkesmannen, SNO	Vurderes fortløpende
6	2010 Vår	Brenning takerør, død biomasse i tette bestand	Søm-Ruakerkilen nr, strandenger nordvest	Fylkesmannen, SNO Brannvesenet	Utført
7	Årlig August	Slått	Søm-Ruakerkilen nr, strandenger ved Rotterdam	Fylkesmannen, Bioforsk, SNO og Skjærgårdstjenesten	2010 Planlegges årlig

Lokalisering:

Strandengene langs nordvestre strandsone av Ruakerkilen på offentlig og privat grunn, gnr/bnr 56/3, 57/278, 58/1, 58/2.

Tiltak 7 omfatter areal tilhørende gnr/bnr 56/1, 56/5 og 6 og 56/8.

Beskrivelse:

Strandengene i nordvest stod i fare for å gro igjen da vernet ble innført i 2006, og det hastet med å komme i gang med tiltak for å tilbakeføre dem. Tiltaket må tas trinnvis over tid, men de drastiske grepene for å snu utviklingen ble tatt i 2008 med omfattende hogst. Se også tiltak nr. 8 og 9 nedenfor.

Lokaliteten hadde i lang tid vært presset både av aggressiv spredning av takerør inn fra Ruakerkilen og ved at løvskogen, særlig svartor bredte seg fra landsiden ned mot Ruakerkilen. I august 2007 ble situasjonen vurdert på en befaringsammen med grunneiere og skogbrukssjefen i Grimstad kommune.

Figur 30: Flere omfattende skjøtselstiltak ble gjennomført i 2008 for å få tilbake strandengene i Ruakerkilen til en utbredelse og tilstand som på ca. 1960-tallet. Her med en av grunneierne, Kristen Holst Kristensen.

Figur 31: Strandengene nordvest i Ruakerkilen i 2008.

Figur 32: Strandengene nordvest i Ruakerkilen tidlig vår 2010, kort tid etter brenning av død biomasse i tette, sammenhengende takrørbestand. Foto: SNO v/Arild Pfaff

Figur 33: De samme strandengene som i fig. 32 i juni 2010. Forholdene ligger godt til rette for at strandengene med pusleplantene skal ta seg opp igjen.

Dessuten forelå det en rapport med faglige råd fra Ellen Svalheim ved Bioforsk om hvordan en burde gå frem.

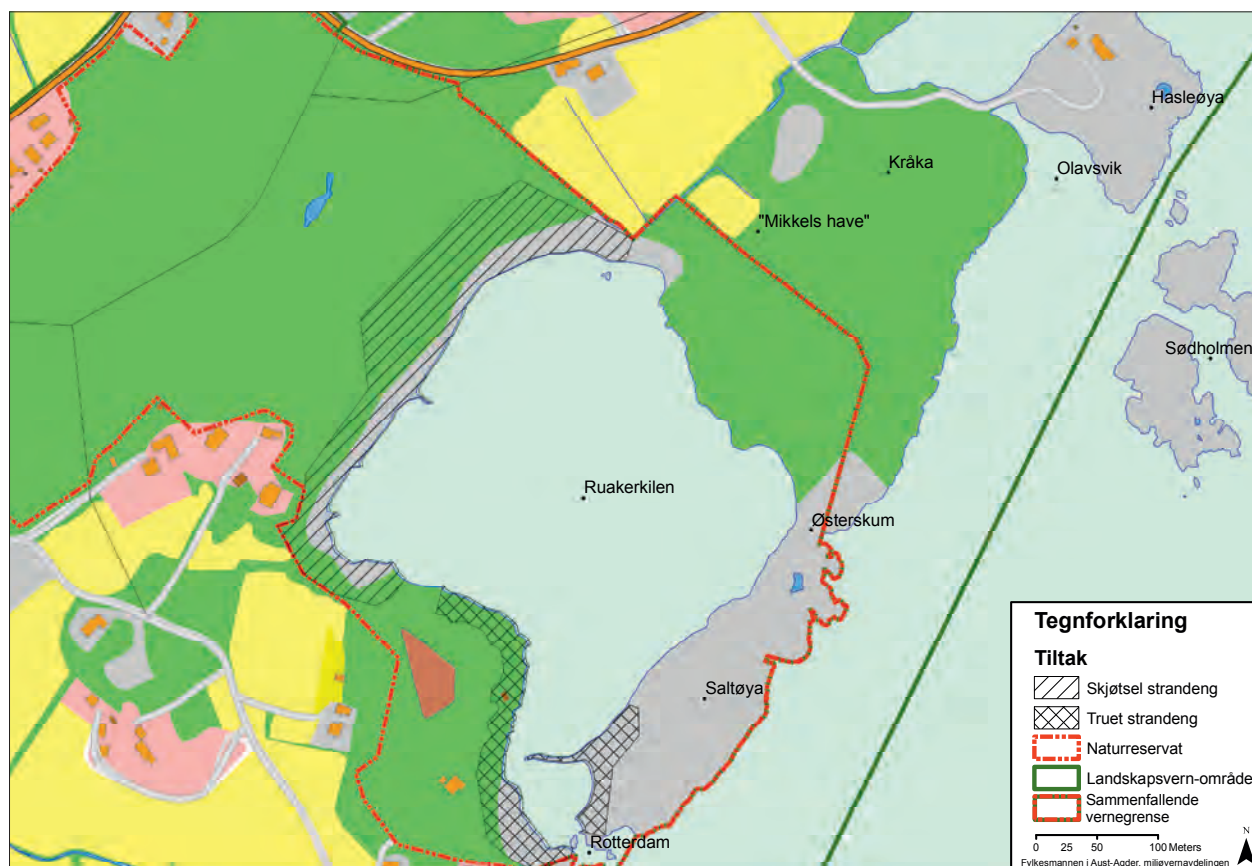
I 2008 ble det gjennomført omfattende hogst og tynning på en flate innover fra vannkanten av Ruakerkilen. Nødvendig bredde ble vurdert ut fra terrengnivået som indikerte hvor langt inn tidligere åpen strandeng hadde gått. Hogsten ble utført ved innleid hjelp, inkl. en av grunneierne. Virket for hogsten tilfalt grunneierne. Noe av virket fra grunn tilhørende stat og kommune, ble nyttet som materialer til broer o.lign. i området, mens greiner, kratt og tilsvarende ble brent på anviste steder.

Ryddingstiltak vurderes å måtte gjennomføres om igjen i løpet av planperioden, spesielt hvis ikke beitetilskene, jf. tiltak 9 holder gjengroingen tilbake. Dessuten må oppslag av stubbeskudd holdes nede. Våren 2009 og høsten 2010 ble stubbeskuddene fjernet med ryddesag, utført av SNO. Bruk av kjemiske bekjempingsmidler vurderes dersom ønsket virkning ikke oppnås med andre metoder. Kjemiske bekjempingsmidler har blitt benyttet noen steder høsten 2010.

Tett sammenhengende takrørbelte dominerte i strandsonen nordvest i Ruakerkilen i 2008, jf. figur 31. Det bredte seg både utover i Ruakerkilen og innover land på strandengene. Brenning av gammel biomasse av takrør ble gjennomført tidlig vår 2010. Det var første forsøk på å teste ut om brenning kan ha en påregnelig effekt på å redusere utbredelsen av takrør. At ungdyr skal beite på nye skudd fra våren av, er da en forutsetning for å holde tilbake videre utbredelse. Med denne metoden må imidlertid tiltakene følges opp kontinuerlig. På spørsmål om økt gjennomstrømning av friskt sjøvann vil virke inn på omfanget av takrør, konkluderer NIVA i sin rapport fra 2007 med at det ikke antas å ha noen påregnelig virkning.

Det forekommer også meget artsrike strandengområder på begge sider av utløpet til sjøen ved «Rotterdam». Arealene ligger utenfor det arealet som nå blir beitet i nordvest. Ved «Rotterdam» er takrør under sterk utvikling samtidig som arealet innehar noe av de største forekomstene av rødlistearter. Siden det er vanskeligere å få til storfebeiting her, arealet er lite og med et åpent sund mellom engene, er sen slått et aktuelt skjøtselstiltak. Bioforsk tilrår at slått gjennomføres i 2010. Aktuelle redskaper kan være tohjulsslåmaskin eller kraftig kantklipper med roterende kniv/blad.

Det bør slås etter 15. august, dvs. etter hekketid. Høyet tørker på bakken til det er tørt (2-3 dager), for deretter å fjernes fra området. Slåtten ble gjennomført første gang i 2010.

Figur 29: Det skråkraverte området viser hvor det er satt inn skjøtselstiltak for å redusere gjengroing av strandenger. Området markert med skravur er aktuelle for terrestrisk kartlegging og overvåking (se tiltak 10).

Tiltak 8 og 9: Gjerde og utmarksbeite

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
8	2009	Gjerde for beiting	Søm-Ruakerkilen nr, strandeng nordvest	Fylkesmannen, SNO, eksternt firma	Utført
9	2009-2019	Utmarksbeite	Søm-Ruakerkilen nr, strandeng nordvest	Fylkesmannen, SNO, Bioforsk, grunneiere husdyrholder	Igangsett

Lokalisering:

Strandengene langs Ruakerkilen, nordvest på offentlig og privat grunn, gnr/bnr56/3, 57/278, 58/1, 58/2. Se figur 29 som for tiltak 5 og 6.

Beskrivelse:

Jf. også beskrivelse under tiltak nr. 5 og 6. Etter hogst og opprydding i 2008 på tidligere strandengareal, ble det i 2009 tilrettelagt for utmarksbeite ved at hele det aktuelle arealet ble inngjerdet. For at publikum fortsatt skulle kunne passere igjennom, ble det satt opp gjerdekliv og selvlukkende porter på strategiske punkter, se figur 85.

Figur 34: Ruakerkilen sommer 2010. Beiting er i gang. Foto: SNO v/Arild Pfaff

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Rådet fra Bioforsk sitt forprosjekt fra 2007 var at beiting med ungdyr var å foretrekke, men også veksling av type dyr for å få varierende beitemønstre. Da ville det bli et ulikt mønster av tråkk og beiting som ville legge til rette for god utvikling av pusleplanter. I 2009 ble det først sluppet 20 sauer på beitet og senere i sesongen ble det skiftet til ungdyr. Beitetiltaket vur-

deres fortløpende også gjennom sesongen slik at beitetrykket kan reguleres.

Oppfølgende overvåkingsprosjekt er igangsatt med Bioforsk som oppdragstaker. Overvåkingsprosjektet vil vise utviklingen i tilstanden for strandengene og om skjøtselstiltakene har vært riktige og tilstrekkelige.

Tiltak 10: Terrestrisk overvåking

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
10	2009-2011	Terrestrisk overvåking, registreringer og analyser	Søm-Ruakerkilen nr, strandenger nordvest	Bioforsk	Igangsatt
	2012 2015 2018	Registreringer og analyser, rapportering		Bioforsk	Forutsatt finansiering

Lokalisering:

Områdene rundt Ruakerkilen, spesielt strandengene i nordvestre del, offentlig og privat grunn, gnr/bnr 56/3, 57/278, 58/1, 58/2. Se figur 29.

Beskrivelse:

Forvaltningsmyndigheten har engasjert Bioforsk til å overvåke det biologiske mangfoldet knyttet til strandengene og tilhøren-

de pusleplanter i forhold til beite og beitetrykk. Prosjektet som ble satt i gang i 2009, er en oppfølging av rådene fra Bioforsk. Registreringene og analysene vil vise utviklingen i tilstanden og om skjøtselstiltakene var riktig valgt og tilstrekkelige for å ivareta bevaringsmålene. Gjennom systematiske registreringer og analyser frem til 2018 vil en få nødvendig dokumentasjon som grunnlag for rullering av forvaltningsplanen og oppfølgende tiltak.

Tiltak 11: Marin overvåking

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
11	2009-2017	Marin overvåking	Søm-Ruakerkilen nr	NIVA	Igangsatt for 2009 og 2010

Lokalisering:

Ruakerkilen; bunn-, littoral- og pelagialsoner. Grunneiere er både offentlige og privat. Gnr/bnr 56/1, 56/3, 56/5 og 6, 56/8, 56/17, 56/23, 57/278, 58/1, 58/2. Se figur 35.

Beskrivelse:

På bakgrunn av en forundersøkelse i 2007 har forvaltningsmyndigheten engasjert Norsk Institutt for Vannforskning (NIVA) til videre å kartlegge og overvåke de marine forholdene i Ruakerkilen, foreløpig for 2009 og 2010. Det er igangsatt

flere tiltak for å bedre tilstanden til strandengene jf. tiltak 5, 6, 7, 8, 9 og 10. Det er ønskelig å kunne dokumentere effekten av disse tiltakene også i saltvannspollen. Ruakerkilen er utsatt for økt eutrofiering, og NIVA skal følge utviklingen av vannkvaliteten og de aktuelle påvirkningsfaktorer med tanke på å klargjøre i hvilken grad tiltakene på land påvirker det marine livet. Resultatene fra overvåkingsprogrammet skal gi grunnlag for kontroll av om bevaringsmålet nås. De vil også virke inn på oppfølgende tiltak herunder tiltak 13.

Tiltak 12 og 13: Gjenåpning av kanaler

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
12	2011-2019	Gjenåpning av Østerskum	Søm-Ruakerkilen nr	Fylkesmannen, SNO og evt. innleid firma	Gjennomføring i planperioden, tidspunkt avhengig av finansiering
13	Evt. etter 2017	Gjenåpning av kanal mellom Ruakerkilen og Haslebukta og tiltak for å bedre sirkulasjonsforholdene i Haslebukta	Søm-Ruakerkilen nr Hasseltangen lvo	Fylkesmannen med flere	Eventuelle tiltak avhengig av NIVAs konklusjoner

Lokalisering:

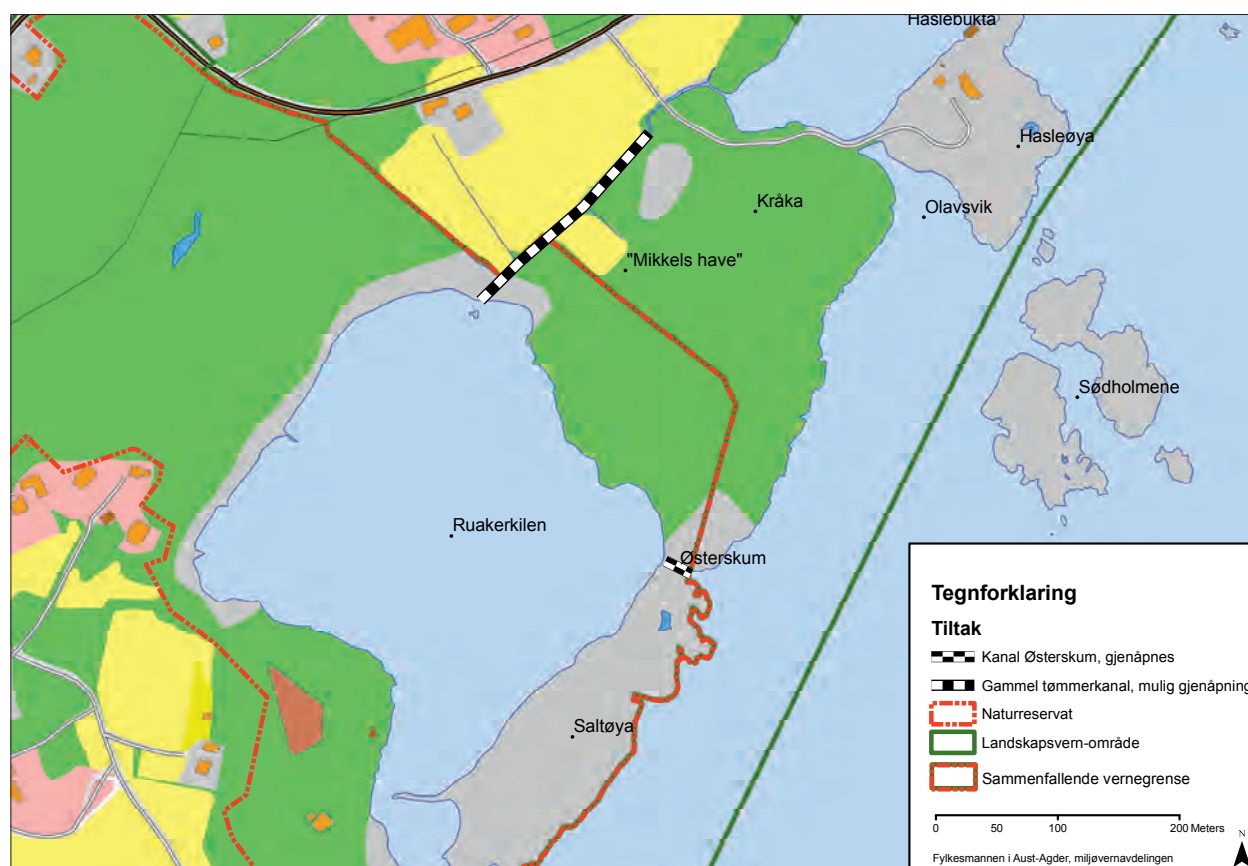
Grunneiere: Grimstad kommune og privat. Gnr/bnr 56/3, 56/5, 56/8, 56/17, 56/20, 57/278, 58/1, 58/2. Se figur 35.

Beskrivelse:

Gjennom NIVAs prosjekt, tiltak 11 håper forvaltningsmyndigheten å klargjøre aktuelle problemstillinger knyttet til gjenåpning av gamle kanaler. Det gjelder i første rekke gjenåpning av Østerskum og dernest den gamle kanalen mellom Ruakerkilen og Haslebukta, også benevnt som «gammel tømmerkanal» og forholdene i Haslebukta, se figur 12 og 35. Det er gjennom arbeidet med verneplanen og forvaltningsplanen kommet et sterkt lokalt ønske om gjenåpning av Østerskum. Med bakgrunn i forprosjektet, NIVA rapport fra 2007: O-27373 «Marin undersøkelse av Ruakerkilen, Grimstad» kommer NIVA frem til som en foreløpig tilrådning, at det til en viss grad er ønskelig med økt vannutskitning. Noe oftere tilførsel av nytt oksygenrikt vann vil være positivt for bunnarealene og artsmangfoldet ved at fluktuasjonen i salinitet blir redusert. Gjenåpning av Østerskum anses som den mest skånsomme metoden inntil resultatene fra videre oppfølgende undersøkelser foreligger.

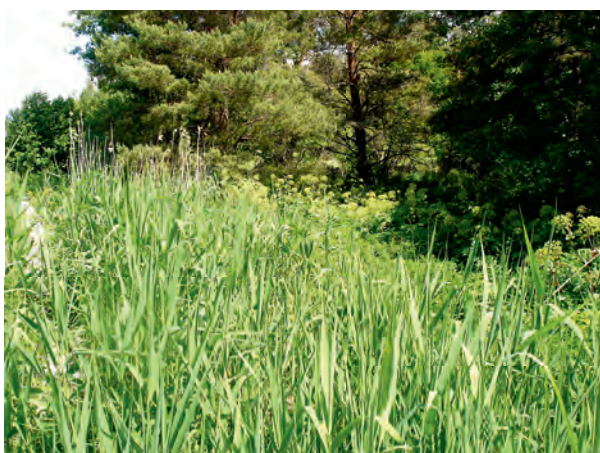

Figur 36: Landpartiet mellom Ruakerkilen og havet utenfor, sett østover. Østerskum ses som ei utgravd renne midt i bildet, Saltøya til høyre og "Kråka" til venstre. Bildet som er tatt i juni måned, viser algeveksten i Ruakerkilen som kommer hver sommer.

Figur 35: Ruakerkilen, marin overvåking foregår i regi av NIVA. Skraverte felt viser kanalene: Østerskum mot øst og "gammel tømmerkanal" nordover mot Haslebukta.

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Figur 37: Østerskum sett vestover mot Ruakerkilen. Vannutskifting mellom sjøen og Ruakerkilen skjer nå kun ved springflo.

Figur 38: Bildet viser gammel kanal mellom Ruakerkilen og Haslebukta. Vannløpet ligger i sivet til høyre for steingjerdet som skimtes til venstre i bildet.

Figur 39: Bildet viser utløpet av gammel tømmerkanal ved Haslebukta. Nederste del holdes åpen av tidevannets strømninger. Bro utformet av SNO i 2008 med materialer fra hogsten, jf. tiltak nr. 5.

Forvaltningsmyndigheten vil derfor gå inn for en forsiktig gjenåpning av Østerskum i planperioden slik at vannutskiftingen blir reell, men uten at det blir en farbar kanal for fritidsbåter. Omfanget vil bli nærmere vurdert i samråd med fagmiljø knyttet til overvåkingen.

Når det gjelder spørsmålet om eventuell gjenåpning av «gammel tømmerkanal», vannløpet mellom Ruakerkilen og Haslebukta, er det ønsket først og fremst ut fra et kulturhistorisk perspektiv. Forvaltningsmyndigheten ser behovet knyttet til bedre vannutskifting for å unngå at naturkvalitetene i kilen forringes ytterligere, og unngå at kilen i fremtiden vil krympe i utstrekning.

Skulle resultatene og anbefalingene fra NIVA komme til at vannutskiftingen i Ruakerkilen bør økes ved økt tilførsel og sirkulering av friskt sjøvann, vil forvaltningsmyndigheten vurdere om tiltaket kan gjennomføres. Dersom NIVA i den sammenheng også anbefaler at sirkulasjonen bør bedres i selve Haslebukta, vil det også bli aktuelt å vurdere gjenåpning av det lille sundet mellom Hasleøya og fastlandet. Tiltakene vil være relativt omfattende og gjennomføringen avhengig av finansiering.

Tiltak 14: Rydding av søppel og avfall

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
14a	2010	Rydding av søppel og hageavfall	Hasseltangen lvo Søm-Ruakerkilen nr	Fylkesmannen, SNO, kommunen, grunneiere og frivillige	Planlagt og delvis gjennomført
14b	2010-2012	Fjerning av hensatte gjenstander, skrot og søppel	Hasseltangen lvo Søm-Ruakerkilen nr	Eiere, SNO og Grimstad kommune	Planlegges

Lokalisering:

Diverse steder i verneområdene på offentlig og privat grunn.

Beskrivelse:

Både i naturreservatet og i landskapsvernområdet er det hensatt diverse gjenstander og utstyr, henlagt avfall herunder hageavfall inn fra Ruagerveien, samt skrot som er skjemmende og ulovlig plassert. Det er forhold som eierne må rydde opp i, og det hensatte må flyttes ut av verneområdet. Verneområdene skal være uten forsøpling. Kjente forekomster av avfall skal fjernes så snart som mulig etter at forvaltningsplanen er godkjent.

Det er behov for å rydde søppel jevnlig. På friluftslivsområdet på Hasseltangen, Somsstranda og i Kvennebekken holder kommunen orden. Fevik skole har vært involvert i flere år i verneområdene med «vårøpprydding». Det er ønskelig at dette samarbeidet fortsetter. Fylkesmannen, Grimstad kommune og SNO bidrar med organisering og praktisk tilrettelegging samt at elevene får informasjon om vern og naturkvaliteter. Flere eldre søppelfyllinger er fjernet av SNO og Grimstad kommune, og søppelfjerning pågår kontinuerlig.

Når det gjelder utendørs lagring av jordbruksredskaper som ikke er i jevnlig bruk, er det også ønskelig at slike oppbevares på annen måte enn nå. Som ellers i landet er forurensning og forsøpling forbudt. I forhold til verneområdene er dette presisert i forskriftene. I det følgende nevnes en del forhold som er særlig i øyenfallende og som må ryddes opp i:

- Rundt industriområdet er det generelt behov for opprydding av avfall. Spesielt gjelder dette ved eiendomsgrensen til friluftslivsområdet på Hasseltangen, der det ligger store mengder avfall i fylling utenfor båtfabrikkenes eiendom. Her må det ryddes opp, og fabrikkene må fjerne alt fra deres virksomhet som ligger utenfor deres eiendom samt fjerne gammelt rustent gjerde.

Figur 40: Riving og fjerning av restene av gammelt drivhus og oljetank m.m. på Haslatun må ha høy prioritet.

Figur 41: Fjerning av hensatt utstyr med flytebrygger og båttrykker m.m. i bøkeskogen ved parkeringsplassen til småbåthavna må ha høy prioritet.

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

- Ved tidligere Haslatun ligger det en del avfall i fylling ut mot Sømsveien og inn mot og til dels inne på statens eiendom i retning industriområdet. Dette må fjernes. På eiendommen står det også en ruin av et gammelt drivhus som er i så dårlig forfatning at det anses å forsøple området. Dette og tilsvarende rester fra tidligere bruk må ryddes og fjernes.

- Ved Kvennebekken ligger det en del betongavfall som er dumpet, og i dag står en av grensepålene til verneområdet midt oppi dette avfallet. Fylkesmannen og SNO vil i samråd med lokale grunneiere få ryddet opp i dette, og holde området under videre oppsyn.

- Plank og paller ved «Rotterdam» på Saltøya.

- I området rundt brygga på Gokast, gnr/bnr 57/ 4 ligger det en del gammelt metallskrap. Dette må avklares med grunneier for rydding og fjerning.

- I skogen ved parkeringsplassen til Søm småbåthavn er det etterlatt div. innretninger som ikke kan hensettes der samt at det ligger avfall. Dette må ryddes vekk.

- I naturreservatet i grensen mot Ruagerveien dumpes det årlig en del hageavfall. Dette er forbudt etter verneforskriften. SNO og kommunen vil fjerne dette, og SNO vil holde området under videre oppsyn.

- Knyttet til landbruksdrift oppbevares utstyr og redskaper bl.a. i bøkeskogen mot småbåthavna. Det er sterkt ønskelig at det ryddes opp og at oppbevaring skjer på annen måte.

Figur 42: Opprydding av avfall langs veien til småbåthavna er påkrevd.

Figur 43: Fjerning av henlagte materialer på Saltøya ved Rotterdam er påkrevd.

Figur 44: Henlegging av hageavfall er forbudt som her langs Ruagerveien.

Tiltak 15: Stier og turveier med broer

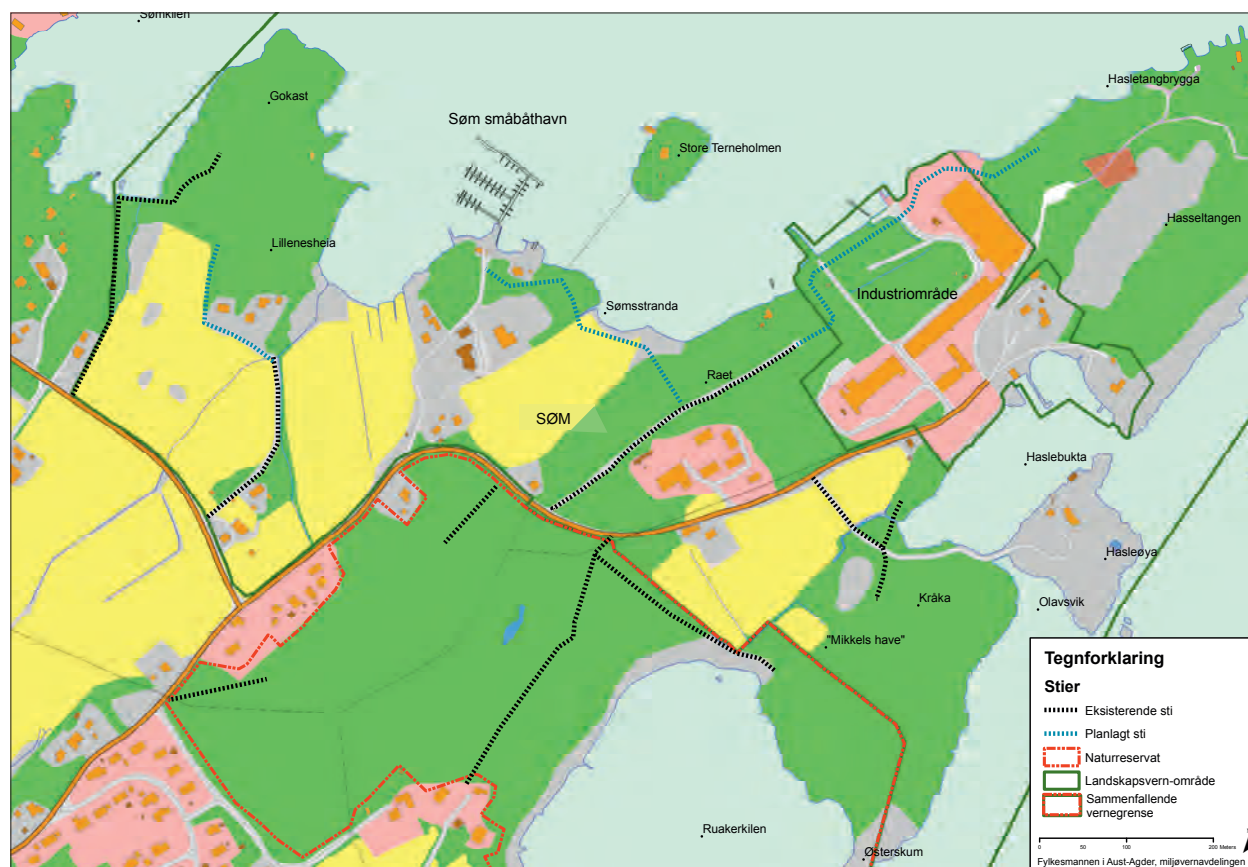
Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
15a	2009	Bygging av broer	Søm-Ruakerkilen nr og Hasseltangen lvo	Fylkesmannen, SNO	Utført
15b	2011	Skjøtsel av enkelte stier og turveier	Hasseltangen lvo	Fylkesmannen, SNO	Gjøres kontinuerlig
15c	2012-2013	Opparbeidelse av turvei langs Sømskilen på utsiden/vest for industriområdet	Hasseltangen lvo	Fylkesmannen, grunneiere og Grimstad kommune	Planlegges gjennomført i perioden
15d	2013-2014	Skjøtsel av turstier på Gokast	Hasseltangen lvo	Fylkesmannen, SNO	Planlegges

Lokalisering:

Bygging av broer over bekker og vannløp gjelder flere steder i verneområdene både på offentlig og privat grunn. Ny turvei i landskapsvernområdet på privat grunn langs Sømskilen vest for industriområdet, fremgår av figur 45. På samme figur er også vist forbindelse mellom eksisterende turvei langs Ramøren ned til Somsstranda og ny forbindelse langs sjøen mot Søm Allé og Søm småbåthavn.

Beskrivelse:

Arealene både i landskapsvernområdet og i naturreservatet har stor betydning for allment friluftsliv. Det er en rekke stier og turveier som er mye brukt. Imidlertid er det behov for å opprettholde bredden på traseene på de mest brukte ved at en fra tid til annen må rydde noe av sidevegetasjonen. Over to bekker og vannløp/bløte partier der det før var vanskelig å passere, er det nå laget broer av kløyvinger. Disse er utført av SNO, og det er brukt materialer fra hogsten, jf. tiltak 5.

Figur 45: Oversikt over noen eksisterende og planlagte turveier og -stier.

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Fig. 46

Fig. 47

Fig. 48

Bildene viser noen turveitraséer som tilsvarer traséer vist med blå stiplede linje på figur 45.

Figur 46: Steinhelle som bro over restaurert kanal ved østre jordekant på Søm. Den gir fin stiforbindelse i ny alternativ sti langs Sømsstranda og Sømskilen.

Figur 47: Eksisterende tursti gjennom bøkeskogen på Søm med tilknytning til turvei på høyderyggen av Ramorenen.

Figur 48: Turveien nordover langs Ramorenen ender her ved det røde plastgjerdet med informasjon til publikum: «Midlertidig tursti mens anleggsarbeid pågår.». Opparbeiding av tursti langs Sømskilen i bakgrunnen og frem til Hasseltangen friluftsområde må gis prioritet.

Figur 49: Passasje videre går nå gjennom et hull i plastgjerdet og ut på en smal sti på toppen av skrenten mot utgravd areal på fabrikkområdet, jf. rød pil på bildet.

Figur 50: Videre nordover langs Sømskilen på utsiden av fabrikkområdet, skal den planlagte turstien føres videre nordover til Hasseltangen friluftslivsområde.

Figur 51: Turstien vil komme til en idyllisk liten sandstrand sørvest i Hasseltangen friluftslivsområde. Den vil sannsynligvis bli mer brukt når turstien blir opparbeidet og passasje tilrettelagt i samsvar med reguleringsplanen og området ved stranden blir ryddet.

Fig. 49

I tråd med synspunkter fra referansegruppa bør innsats primært konsentreres om vedlikehold av eksisterende stier, ikke tilrettelegging av nye. Imidlertid er tilrettelegging av turvei langs Sømskilen på utsiden av industriområdet et tiltak som må gis høy prioritet i planperioden. Turstien inngår i reguleringsplanen for Hasseltangen industriområde vedtatt i 2004. Vilkårene fremgår av reguleringsbestemmelsene, og det er tidligere forskuttet et begrenset tilskudd av statlige friluftsmidler til gjennomføringen. Siden anleggsarbeidene på industriområdet synes å trekke ut i tid, er det behov for å gjenoppta kontakten med eierne av industriområdet for å komme i gang med opparbeidelsen. Denne turstien vil knytte sammen eksisterende turveier. Det blir da sammenhengende turvei fra Sømsveien ut til Hasseltangen friluftslivsområde via turveien på høyderyggen av Ramorenen i sør og frem til den lille sandstranden helt sørvest på Hasseltangen friluftslivsområde.

Det ligger også til rette for å anlegge en alternativ tursti fra turveien på høyderyggen av Ramorenen og vestover ned til Sømsstranda, videre over ny steinhelle over kanal, langs sandstrand/takrørbeltet i jordekant på Søm, over vannløp i vestre jordekant og inn til bøkeskogen nord for parkeringsplassen til Søm båtforening. Videre sørover kan den gå i kraftgate frem til Søm Allé og veien til småbåthavna og ut til Sømsveien. Over vannløp i vestre jordekant forutsettes det anlagt en form for bro.

Ved Gokast er det to stier som fører ut til Gokastneset, en på østsiden og en på vestsiden, se figur 52 for vestresti. Begge er åpne for allmenn ferdsel. Den østre er den gamle ferdselsveien til Gokast gjennom Lillenes som er åpen for ferdsel til fots. Fylkesmannen ser ikke behov for nærmere anvisning i form av skilting langs noen av disse stiene. Med blått på figur 45 er det vist en alternativ stitrasé til Gokast i jordekanten sør for Lillenes.

Figur 50

Figur 51

Figur 52: Eksisterende sti til Gokast langs vestre strandkant.

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Tiltak 16: Restaurering av steingjerder

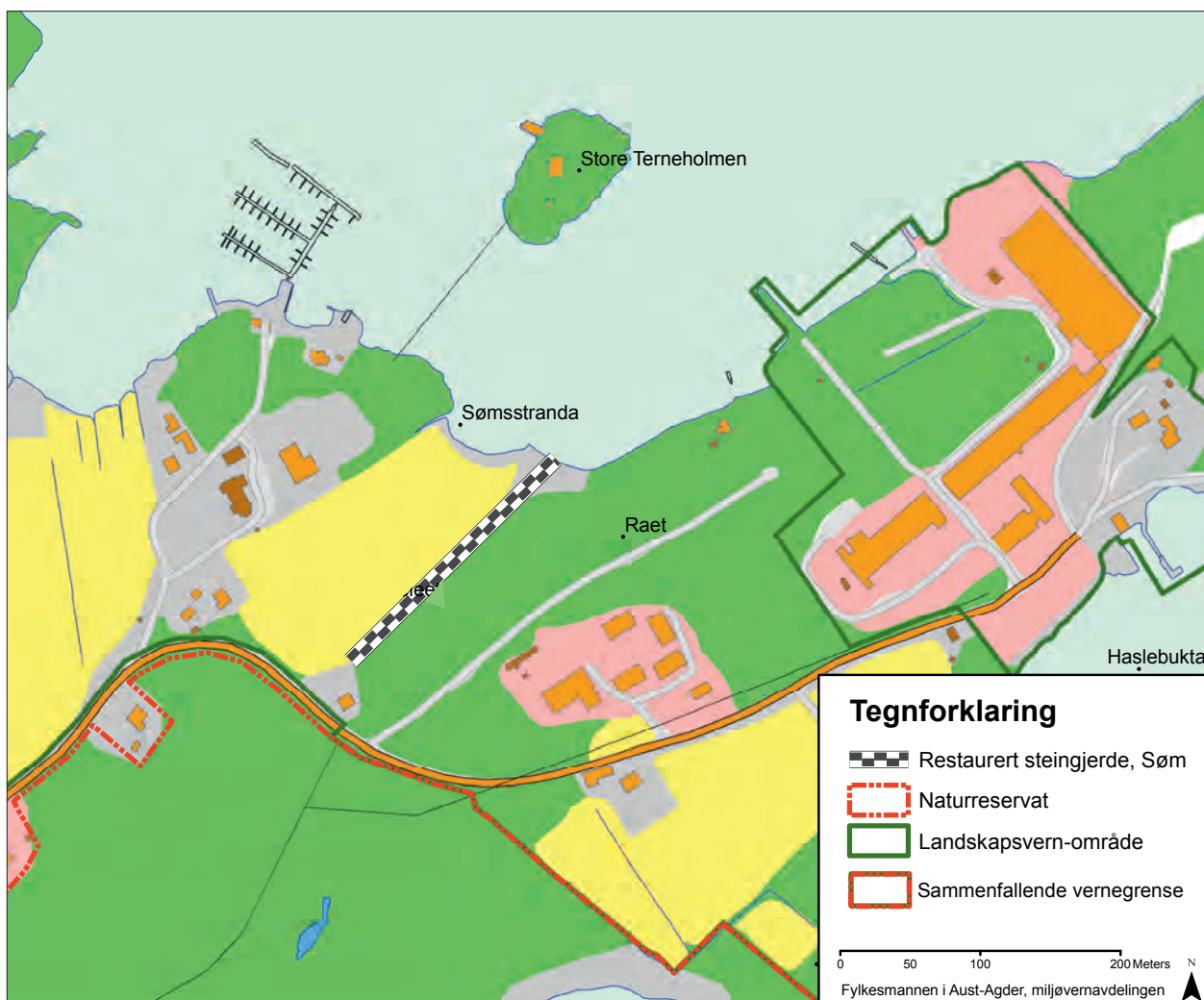
Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
16a	2009-2011	Restaurering av steingjerdet på Søm	Hasseltangen lvo	Fylkesmannen, Grimstad kommune, eksternt firma	Igang satt høsten 2009, ferdigstilles 2011 avhengig av sluttfinansiering
16b	2011	Kartlegge tilstand for andre steingjerder i verneområdene	Hasseltangen lvo, Søm-Ruakerkilen nr	Fylkesmannen, SNO, Aust-Agder fylkeskommune	Vurderes

Lokalisering:

Steingjerdet som går langs østre jordekant ned mot Sømskilen/Sømsstranda på Grimstad kommunes grunn, gnr/bnr 58/2. Se figur 53.

Beskrivelse:

Det gamle steingjerdet som ligger mellom skogkanten og jor-det på Søm ned mot Sømsstranda har vært i svært dårlig stand gjennom mange år. I forbindelse med grøfterensk og drenering senest i 2008, ble store mengder grøftemasse deponert over

Figur 53: Det skraverte området viser lokaliseringen av det restaurerte steingjerdet på Søm inkludert nederste del mot Sømskilen som omfatter steinsetting av sidene av åpen grøft/kanal. Jf. figur 45.

steingjerdet slik at store deler av det nærmest fremstod som en jordvoll. I utgangspunktet tvilte man på om steingjerdet kunne reddes. Et omfattende restaureringsarbeid ble satt i gang høsten 2009 for å få gjerdet tilbakeført til det opprinnelige i størst mulig grad samt å få steinsatt sidene i den nederste delen mot Sømskilen. Denne delen ligger i tidevannssonen og er en åpen grøft/kanal. Lengre strekk av gjerdet måtte rives og bygges opp på nytt etter mal fra deler av det eksisterende som fortsatt var intakt. I prosjektet inngikk også å få lagt ei steinhelle over kanalen som ledd i traséen for en ny alternativ tursti. Jf. tiltak 15, figur 46.

Når det gjelder øvrige steingjerder i landskapsvernområdet og til dels i naturreservatet, så vil flere av dem trenge tiltak for istandsetting. Forvaltningsmyndigheten vil gjennomføre en kartlegging og prioritering med tanke på senere mulige restaureringsarbeider i samarbeid med grunneiere. Dette er nærmere tatt opp i kap. 4.3.

Figur 54: Steingjerdet på Søm i 2008, situasjonen før restaureringen tok til.

Figur 55: Det samme steingjerdet på Søm i 2010 så å si ferdig restaurert. Resultatet er blitt svært vellykket og et forbilde på restaurering av gamle steingjerder. Eystein Greibrokk fra Bygland har utført et solid arbeid. Imidlertid gjenstår noe arbeid med selve gjerdet. Dette kan imidlertid ikke ferdigstilles før sluttfinansieringen er sikret.

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Tiltak 17: Kartlegge og bekjempe karplanter listet som «høy risiko» arter i Norsk Svarteliste 2007.

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
17	2009-2015	Kartlegging og bekjemping av svartelistede arter	Søm-Ruakerkilen nr og Hasseltangen lvo	Fylkesmannen, SNO	Kartlegging utført Bekjemping igangsatt

Lokalisering:

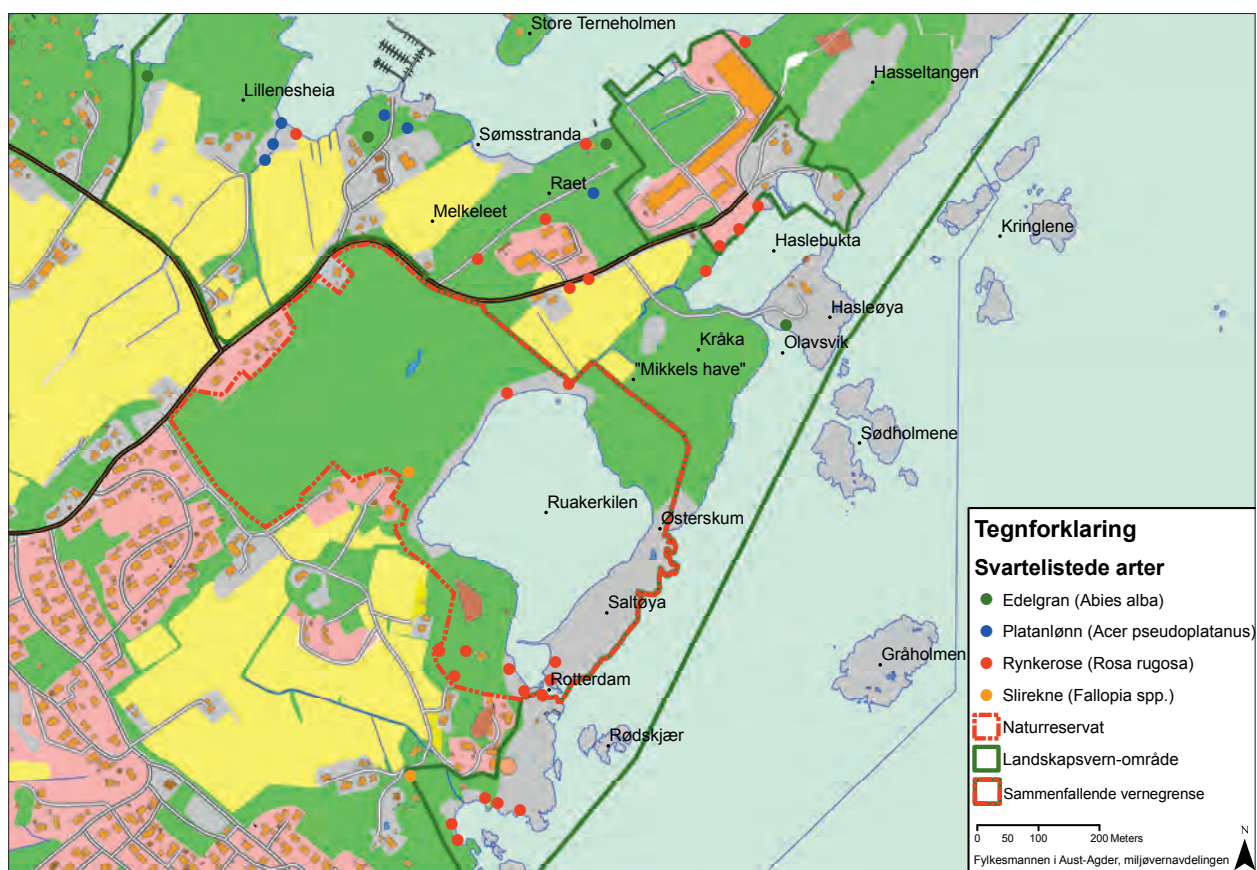
Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat. Se figur 56.

Beskrivelse:

Kartlegging av karplantearter listet som «høy risiko»-arter i

Norsk Svarteliste av 2007. For å kunne bevare naturkvalitetenes stedlige egenart skal forekomster av slike karplantearter vesentlig reduseres eller helt fjernes innenfor verneområdene.

Bekjempelse skal skje i regi av SNO på oppdrag fra forvaltningsmyndigheten.

Figur 56: Lokalisering av registrerte svartelistede arter i verneområdene.

Parkslirekne. Foto Arne Heggland

Spisslønn (v) og Platanlønn (h). Foto Jon Kristian Haugland

Rynkerose. Foto Arne Heggland

Tiltak 18: Anleggning av grill- og bålplasser

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
18	2010-2011	Tilrettelegging av nye grill og bålplasser	Hasseltangen lvo Hasseltangen og Kvennebekken friluftslivsområder	Grimstad kommune	Planlegging pågår

Lokalisering:

Friluftslivsområdene på Hasseltangen og i Kvennebekken, begge innenfor Hasseltangen landskapsvernområde på offentlig grunn, statlig og kommunal, gnr/bnr 56/25, 26, 31 og 58/2.

Beskrivelse:

Referansegruppa og Grimstad kommune kom til at det bør tilrettelegges for å kunne grille og brenne bål noen steder. Det bør i første rekke gjøres på de sikrede friluftslivsområdene på Hasseltangen og i Kvennebekken. Det legges opp til å anlegge to grill- og bålplasser på Hasseltangen og én tilsvarende i Kvennebekken. Gjennom

tilrettelegging av brukervennlige grill- og bålplasser på egnede steder hvor faren for skade på vegetasjon og fjell er liten, håper forvaltningsmyndigheten å begrense skadevirkningene av disse aktivitetene. På friluftslivsområdene i dag er det kun på Hasseltangen at det er tilrettelagt med en bål plass. Når det gjelder å holde området fritt for søppel, ønsker man ikke å sette ut flere søppeldunker enn det som i dag står på friluftslivsområdene. Når det gjelder naturreservatet, ønsker en ikke å sette ut søppeldunker. Publikum oppfordres til å ta med eget og eventuelt andres søppel hjem.

Ruakerkilen. Takrørbeltet før oppstart av beiting i 2010. Foto: Dag Matzow.

Tiltak 19: Skjøtsel av edelløvsskog, østside av morenerygg.

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
19	2010-2019	Tynning og avstandsregulering av edelløvs skogen, østside av morenerygg	Hasseltangen lvo	Fylkesmannen	Planlegges

Figur 57 og 58: Østsidan av moreneryggen mot Sømsveien. Bildene viser status for naturtypen.

Figur 59: Feltet sett fra øst, Sømsveien. Furubestand som skal inngå i tynningen.

Lokalisering:

Arealer på østsidan av Ramorenen, arealer mellom Sømsveien og moreneryggen på offentlig og privat grunn, gnr/bnr 58/26, 58/24 og 58/34. Se figur 84. Arealet inngår i naturtype 3.

Beskrivelse:

Edelløvsskog, særlig bøk med store dimensjoner skal fremelskes, og det skal sørges for suksessjon med underskog. Bøk dominerer skogbildet. Enkelte trær som drar fra underskogen utvikler seg til trær av større dimensjoner. Inne i feltet er det også en del bøk med grove stammer, men flere av dem synes å ha vært kuttet eller skadet i en viss høyde på et tidlig stadium, ukjent av hvilken grunn. I dag fremstår disse som litt spesielle, men interessante for naturopplevelse og friluftsliv. Flere har sterke greiner lavt nede og kan være fine klatretrær, jf. figur 58.

Hele feltet har tett underskog særlig av bøk, for det meste med svært tynne og svake stammer. Oppslaget er opphavelig som stubbeskudd eller som frøplanter. I busksjiktet finnes også hassel, krossved o.a. I nordøst mot Sømsveien og fabrikk-anlegget er det et mindre bestand med furu.

Bildene i fig. 57-59 viser situasjonen med treslag, tretetthet og utviklingsstadium i forhold til stammediameter.

Skjøtsel i planperioden:

Hele lia på østsidan av moreneryggen bør tynnes en gang i løpet av planperioden, d.v.s. før 2019. Det gjelder forsiktig tynning av bøk i hogstklasse III, d.v.s. med stammediameter over 10-12 cm. Det samme gjelder også eik og furu. To ganger i løpet av samme periode bør det gås igjennom med avstandsregulering i hogstklasse II, d.v.s. trær med stammediameter mindre enn 10-12 cm. I edelløvsskog gås det forsiktigere frem med skjøtselstiltak enn i barskog. I edelløvsskog anbefales det å foreta oftere men mindre inngrep.

Inni mellom står det en del bøk av større dimensjoner. Selv om flere av disse har en «unormal» utvikling av stammen, skal de ikke tas ut. Tregrupper som har utgått som stubbeskudd fra samme stamme bør i hovedsak få stå som de er og ikke tynnes ut til enkeltrær. I ytterkantene mot bebyggelse, skal det spares noe mer vegetasjon for å unngå at skogen blir for åpen mot bebyggelse.

Ved gjennomføring av tynningstiltak bør arbeidet utføres manuelt inne i bestandet uten bruk av tyngre maskiner. Virket bør kunne vinsjes ut til de nærmeste veiene uten kjøring inne i feltet. Hogstavfall kan flishogges og spres på arealet, men ikke lagres i hauger.

Tiltak 20: Skjøtsel av edelløvkog, vestsida av morenerygg

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
20	2010-2019	Tynning av edelløvkogen, vestsida av morenerygg	Hasseltangen lvo	Fylkesmannen og Grimstad kommune	Planlegges

Lokalisering:

Arealer på vestsiden av Ramorenen, arealer mellom jordet på Søm og turveien på moreneryggen, offentlig, kommunal og privat grunn, gnr/bnr 58/1-2 og 58/2. Se figur 84. Arealet inngår i naturtype 3.

Beskrivelse:

Edelløvkog, særlig bøk med store dimensjoner skal fremelskes, og det skal sørges for suksessjon med underskog. Feltet på vestsiden av moreneryggen er artsmessig svært lik feltet på østsiden. Bøk dominerer skogbildet, men furu og til en viss grad eik utgjør et større innslag her enn på østsiden. Dessuten er dimensjonene her jevnt over større, tretettheten mindre og oppslaget av underskog mindre. Enkelte trær både av bøk, eik og furu er i ferd med å nå store dimensjoner.

Skjøtsel i planperioden:

Hele lia på vestsiden av moreneryggen bør tynnes en gang i løpet av planperioden, d.v.s. før 2019 med forsiktig tynning av bøk i hogstklasse III, d.v.s. med stammediameter over 10-12 cm, jf. situasjonen i figur 61. Figur 60 viser bestand i hogstklasse III med blanding av ulike løvtrær og furu der tynning er aktuelt med noe uttak av flere treslag.

Når det gjelder trær med grovere dimensjoner av bøk, bør det vurderes å ta ut enkelte trær for å få bedre utvikling av kroner. Dette må vurderes på stedet og aktuelle trær blinkes ut etter en nærmere naturfaglig vurdering. Dette bør også vurderes for enkelte furutrær. Innslag av furu i edelløvkogen skal beholdes.

Tregrupper av bøk som har utgått som stubbeskudd fra samme stamme bør få stå som de er og ikke tynnes ut til enkelttrær.

Ved gjennomføring av tynningstiltak bør arbeidet utføres manuelt inne i bestandet uten bruk av tyngre maskiner. Virket bør kunne vinsjes ut til nærmeste vei uten kjøring inne i bestandet. Hogstavfall kan flishogges og spres på arealet, men ikke lagres i hauger.

Forvaltningsmyndigheten er av den oppfatning at målet for skjøtselen er sammenfallende med kommunens holdning om at deres skogarealer i landskapsvernområdet skal forvaltes til beste for rekreasjon og friluftsliv i et helsefremmende perspektiv. Detaljplanleggingen bør skje i samråd mellom grunneiere og forvaltningsmyndigheten.

Figur 60 og 61: Vestsida av moreneryggen mot Søm. Bildene viser status for naturtypen; treslag, tretetthet og utviklingsstadium i forhold til stammediameter.

Tiltak 21: Hogst i skogarealene på «Kråka»

Nr	Når	Tiltak	Område	Aktør	Status
21	2010-2019	Tynningshogst og rydding av kantsoner	Hasseltangen lvo "Kråka»	Fylkesmannen og Grimstad kommune	Planlegges

Lokalisering:

Arealer øst for Hasla gård, mellom jordene og sjøen på offentlig, kommunal og privat grunn, gnr/bnr 58/1 og 58/2. Se figur 84. Arealet inngår i naturtype 4.

Beskrivelse:

Skogbildet består av blandet vegetasjon, edelløvskog og andre løvtreslag med barskog både av gran og furu. Her er det skrinere mark på de høyeste partiene til dels med fjell i dagen, men med morene og dypere jord i søkk og lavere partier.

Situasjonen fremgår av figur 62 med treslag, tretetthet og utviklingsstadium. Trærne er gjennomgående utvokste, men med vekslende grad av undervegetasjon.

Skjøtsel i planperioden:

Skogbildet og landskapskarakteren av vegetasjonen på «Kråka» skal beholdes. Imidlertid vil forvaltningsmyndigheten åpne opp for at grunneierne i løpet av planperioden kan ta ut gran.

Det settes ikke begrensning på omfanget så sant driftsmetoden ikke fører til skade på andre trær som skal stå, herunder døde trær.

Når det gjelder bjørk i kantsonene mot dyrket mark på Hasla, viser den en sterk tilvekst med en gjengroingseffekt på steingjerder og til dels jordekanter. Forvaltningsmyndigheten åpner opp for at grunneiere i løpet av planperioden kan rydde bjørk i disse nærmeste partiene mot jordet som fremgår av figur 62. Bjørk og buskvekster i «Mikkels Have» skal stå. Se også naturtype 1 og 2, figur 84.

Ved gjennomføring av tiltakene bør arbeidet utføres manuelt inne i bestandet uten bruk av tyngre maskiner. Virket bør kunne tas ut uten kjøring inne i området. Det bør kunne vinges ut til nærmeste vei eller jorde på vinterstid etter avtale med grunneier og bruker. Hogstavfall kan flishogges og spres på arealet, men ikke lagres i hauger.

Figur 62: "Kråka" sett fra Hasla gård, høydepartiet mellom sjøen og jordene på Hasla gård. Bildet viser status på vegetasjonen, blandet bestand av velvoksen skog bestående av ulike arter av løv- og bartrær, både furu og gran. "Mikkels Have" ses i midten av bildet, jf. figur 72 og 81.

4.3 Generelle retningslinjer

4.3.1 Landbruk

Det følger av vernet at en rekke fysiske tiltak ikke lenger kan foregå som før, jf. § 3 i forskriftene. Dette gjelder også for landbruket selv om det er gitt visse unntak i landskapsvernområdet. Videre landbruksdrift som ikke er initiert av forvaltningsmyndigheten, vil være landbruksdrift innenfor Hasseltangen landskapsvernområde. Unntaket som er gitt i § 3 pkt. 1.2 b) i forskriften for landskapsvernområdet: «Landbruk som ikke er i strid med verneformålet på eksisterende og tidligere utnyttede jordbruksarealer, herunder åkerbruk, slått og beiting», legger til rette for at landbruksdrift skal kunne fortsette som tidligere. Imidlertid legger forskriften begrensninger også på landbruket når det gjelder tiltak som fremgår av forskriften § 3.

Utdrag fra forskriftene:

HASELTANGEN LANDSKAPSVERNOMRÅDE

§ 3 pkt. 1.1:

«Området er vernet mot inngrep som vesentlig kan endre eller virke inn på landskapets art eller karakter. Med de unntak som følger av punkt 1.2 og 1.3 i forskriften er det forbud mot inngrep som: Oppføring og ombygging av bygninger, brygger og andre anlegg, andre varige og midlertidige innretninger, vegbygging, bergverksdrift, graving, påfylling av masse, sprenging, bryting av stein, mineraler eller fossiler, fjerning av større steiner og blokker, drenering og annen form for tørrlegging, nydyrking, planting, bakkeplanering, fremføring av luft- og jordledninger, oppsetting av skilt, opparbeiding og merking av stier, løyper o.l. Kulturminner skal beskyttes mot skade og ødeleggelse. Opplystingen er ikke uttømmende. Fylkesmannen avgjør i tvilstilfelle om et tiltak kan anses å endre eller virke inn på landskapets art eller karakter vesentlig.»

SØM-RUAKERKILEN NATURRESERVAT

§ 3 pkt. 3:

«Det må ikke iverksettes tiltak som kan endre naturmiljøet, som f.eks. oppføring av bygninger, anlegg, gjerder, andre varige eller midlertidige innretninger, parkering av campingvogner, brakker o.l., opplag av båter, fremføring av luftledninger, jordkabler og kloakkledninger, bygging av veger, drenering og annen form for tørrlegging, uttak, oppfylling og lagring av masse, utføring av kloakk eller andre konsentrerte forurensningstilførsler, henleggelse av avfall, gjødsling, kalking og bruk av kjemiske bekjempingsmidler. Forsøpling er forbudt. Opplystingen er ikke uttømmende.»

Figur 63: De åpne jordbruksarealene i landskapsvernområdet blir aktivt drevet.

DYRKET MARK

Retningslinjer

Til grunn for vernet ligger et sterkt ønske om at eksisterende jordbruksarealer innenfor landskapsvernområdet fortsatt skal drives aktivt og fremstå som åpne flater i landskapet. Derved vil det varierte natur- og kulturlandskapet kunne beholdes, og gjengroing av dyrket mark unngås. Dette ligger også til grunn for bevaringsmålet for dyrket mark som er avledet av verneformålet for Hasseltangen landskapsvernområde.

Dagens landbruk er i stor grad preget av monokulturer, og jordene ønskes utnyttet maksimalt med bl.a. smale kantsoner mot skog o.a. og mot åpne grøfter mellom jorder. Varierte kantsoner i overgangen mellom dyrka mark og annet areal som skog, bekker/grøfter, veier og lignende, vil bidra til å ivareta verneformålet med bevaring av interessant flora og fauna.

Forvaltningsmyndigheten ser det som ønskelig at slike kantsoner avsettes så brede som mulig. Når det gjelder åpne grøfter med jorder på begge sider, har vegetasjon vært holdt nede mest mulig bortsett fra at enkelte busker/trær har fått stå etter oppfordring fra forvaltningsmyndigheten. Under kapittel 4.3.3 Naturtype 1, gis retningslinjer for hvordan kantsoner bør skjøttes.

Bevaring av naturkvalitetene knyttet til flora og fauna er også i stor grad avhengig av selve jordbruksdriften. Dersom høsting foregår mest mulig skånsomt i forhold til dyrelivet, vil det bidra mye til oppfyllelsen av bevaringsmålet. Dette gjelder særlig for fuglearter som vipe og åkerrikse. Ved interessekonflikt med jordbruksinteresser og fuglelivet, skal uforholdsmessig belastning på fuglelivet begrenses.

Blant annet graving, tilføring av masse og anlegging av

jordhauger m.m. er søkepliktige tiltak innenfor landskapsvernområdet dersom det er inngrep som vesentlig kan endre eller virke inn på landskapets art eller karakter. Det er forvaltningsmyndigheten som avgjør i tvilstilfelle om tiltaket vil virke inn på landskapets art eller karakter. Derfor er det best i den praktiske hverdag at forvaltningsmyndigheten kontaktes på forhånd for å ta stilling til om det må søkes om tiltaket. Når det gjelder Søm-Ruakerkilen naturreservat er tilsvarende tiltak ikke tillatt, jf. forskriften § 3 pkt. 3.

Når det imidlertid gjelder produksjon av ferdigplen og behov for lagring av kompostdeponier til dette formål, legger forvaltningsmyndigheten til grunn at dette er inndefinert i produksjonen. Ny jord/kompost legges på jordoverflaten som et tynt sjikt og som fjernes med plenmattene når de skrelles av. Denne prosessen har foregått over år, og tiltaket omfatter et begrenset jordlag nærmere jordoverflaten enn den tradisjonelle plogsålen. Imidlertid er det ønskelig at produsent og forvaltningsmyndighet sammen går gjennom opplegget for deponering jordmasser/kompost.

På eksisterende og tidligere utnyttede jordbruksarealer er vernet ikke til hinder for vedlikehold av grøfter og øvrige dreneringstiltak, gjødsling, fjerning av stein, samt fjerning og oppsetting av trådgjerder. Tidligere praksis med å grave ned stein etter at den er fjernet fra jorder, er i strid med forskriften, da dette medfører graving og utfylling av løsmasser. Deponering av stein kan skje for eksempel på eksisterende steingjerder for å reparere slike eller transporteres ut av verneområdet, eventuelt legges på eksisterende rydningsrøyser.

Nydyrking er ikke tillatt. Med nydyrking menes fulldyrking og overflatedyrking av jord. Gjenoppdyrking av jordbruksareal som har ligget ubrukt i over 30 år, regnes som nydyrking; jf. «Forskrift om nydyrking».

Hvilke vekster som er mest aktuelle i landbruket, vil veksle over tid. Visse typer vekstskifte vil kunne være i strid med verneformålet dersom det vesentlig kan endre, eller virke inn på landskapets art og karakter. Dersom en er i tvil om dette, kontaktes forvaltningsmyndigheten for veiledning.

Tilplanting av innmark med tanke på skogproduksjon er ikke tillatt, herunder produksjon av juletrær og pyntegrønt, jf. § 3 pkt. 2.1 i forskriften for Hasseltangen landskapsvernområde.

Spesielt om jordbruksdrift og dyreliv

I det følgende gis noen råd for bedre å kunne ta hensyn til dyrelivet ved drift av dyrket mark. Beiteproblematikken i forhold til gjess har flere sider. Først og fremst er det ønskelig at avbøtende tiltak forsøkes i tilstrekkelig grad slik at fuglelivet ikke blir uforholdsmessig belastet. Det finnes etter hvert en del erfaring med ulike metoder. Noen av metodene er omstridte, og forvaltningsmyndigheten bør rådføres for tiltak iverksettes. Siste utvei er skadefelling, og dette bør unngås så langt det er

mulig, jf. forskrift om felling av viltarter som gjør skade eller som vesentlig reduserer andre viltarters reproduksjon.

Harving og slått er spesielt skadelig for fuglearter som benytter åkre og gressenger som hekkeplass og for rådyrunger som trykker i vegetasjonen. Ved å være ekstra observant under slått kan man redde flere kull og unger. Det har etter hvert blitt mer og mer vanlig at bonden merker utsatte reir med en stav, slik at reir kan flyttes under slåtten.

Hensyn under slåtten kan være med på å redde åkerrikka. Direktoratet for naturforvaltning har laget en handlingsplan for bevaring av den. Her kan man finne råd til praktisk gjennomføring av slåtten, samt hjelp til å søke støtteordninger for tilrettelegging for et fuglevennlig jordbruk.

Tiltak som kan benyttes under slåtten er:

- Sette av areal som ikke slås der det er mistanke om hekking
- Senke farten når en slår
- Justere kuttehøyden opp et hakk
- Bruke åkerriksevnlig slåttemønster
- Utsette slåtten i enger med hekkende fugler

4.3.2 Husdyrbeiting

Retningslinjer

Vernet er ikke til hinder for beiting verken i landskapsvernområdet eller i naturreservatet slik det fremgår av forskriftene.

Beiting er ofte et effektivt middel i landskapspleien for å bevare landskapets åpne preg. Av hensyn til verneformålene kan imidlertid Direktoratet for naturforvaltning ved forskrift regulere beitetrykket i hele eller deler av naturreservatet og tilsvarende i landskapsvernområdet eller forby det dersom det skader landskapets art eller karakter.

Arealene rundt Ruakerkilen var tidligere sterkt preget av utmarksbeite. Arealene ned til vannet var da åpne og hadde rike strandenger. Bl.a. gjennom variert beitemønster, d.v.s. beiting av flere typer husdyr, ser det ut til at strandengene nå kan tilbakeføres til tidligere tilstand, jf. kap. 4.2, tiltak 9. Beiting på strandengene langs nordvestsiden av Ruakerkilen forutsettes å fortsette utover i planperioden. Ytterligere beitetiltak vil avhenge av resultatene av overvåkingen som Bioforsk utfører.

Gjenopptagelse av beiting og størrelse på beitetrykket må også sees i sammenheng med vannkvaliteten i Ruakerkilen. Naturreservatet vurderes som svært sårbart med hensyn til økt tilførsel av næringssalter fra landområdene. Ruakerkilen er utsatt for økt eutrofiering med dertil økende forekomster av grønnalger og oksygen svikt i bunnsedimentene. For i størst mulig grad å begrense tilførsel av næringssalter bør jordbruksarealene i områdene rundt Ruakerkilen driftes på en slik måte at avrenningen av næringssalter reduseres.

4.3.3 Skjøtsel av vegetasjon - inkl. skogbruk

Med skogbruk i denne forvaltningsplanen forstås skjøtels-tiltak som hogst herunder plukkhogst, rydding, tynning og avstandsregulering. Slike tiltak er også aktuelle på mindre arealer eksempelvis i kantsoner til bebygd tomt o.lign. Hvilke skogbrukstiltak som forvaltningsmyndigheten vil sette i verk i planperioden, og hvordan den enkelte grunneier kan gå frem på egen grunn, gis det retningslinjer for i dette kapittelet. Retningslinjene er gitt i sammenheng med bevaringsmålene som skal sikre at naturverdiene knyttet til bevaringsmålene ivaretas.

Aktuelle skjøtelsstiltak for skogarealene i verneområdene har vært drøftet med skogansvarlige hos Fylkesmannens landbruksavdeling. Det har videre vært drøftinger i «Edelløvskogsgruppa på Agder» som er ei tverrfaglig gruppe bestående av representanter fra Aust- og Vest-Agder innenfor fagområdene naturvern, skogbruk og naturoppsyn. For å oppnå variasjon, anbefaler gruppa at skogen generelt bør få utvikle seg fritt i den perioden som forvaltningsplanen skal gjelde for. Imidlertid legger forvaltningsmyndigheten til grunn at det er nødvendig med visse tiltak i landskapsvernområdet, jf. tiltak 19, 20 og 21 i kap. 4.2.

Når det gjelder bekjempelse av forekomster av fremmede karplantearter som er listet i kategorien «høy risiko» i Norsk svarteliste 2007 vil denne fortsette, jf. kapittel 4.2, tiltak 17.

NATURRESERVATET

I Søm-Ruakerkilen naturreservat er all hogst forbudt, jf. forskriftens § 3 pkt. 1. Imidlertid kan forvaltningsmyndigheten gjøre unntak etter visse forutsetninger, jf. forskriftens § 6:

Forskrift for Søm-Ruakerkilen naturreservat

§ 3 pkt. 1: «Vegetasjon, herunder døde busker og trær, er fredet mot skade og ødeleggelse. Det er forbudt å fjerne planter eller plantedeler fra reservatet. Planting eller såing er forbudt.»

§ 6: «Forvaltningsmyndigheten kan gjøre unntak fra forskriften når formålet med fredningen krever det, samt for vitenskapelige undersøkelser, arbeider av vesentlig samfunnsmessig betydning eller i særlige tilfeller når dette ikke strider mot formålet med fredningen.»

Retningslinjer

Vegetasjonen i naturreservatet skal stå urørt i den perioden forvaltningsplanen skal gjelde for, dvs. frem til 2019. Imidlertid vil det kunne skje at forvaltningsmyndigheten finner å måtte gjennomføre skjøtelsstiltak for å ivareta bevaringsmålene for naturreservatet. En slik situasjon vil være gjentakelse av ryddetiltak inkl. rydding av stubbeskudd og brenning av takrør

dersom ikke beiting holder ny tilgroing av strandengene ved Ruakerkilen tilbake.

Veimyndighetene kan utføre nødvendig kantsoneskjøtsel der reservatet grenser inn til offentlig vei. Når det ellers er nødvendig med kapping av greiner på trær som vokser utover på ikke vernet område, er tiltaket søkepliktig. Forvaltningsmyndigheten kan utføre rydding inntil gravrøyser, langs steingjerder og stier m.m. samt fjerne svartelistede arter i medhold av «skjøtselshjemmelen», § 47 i naturmangfoldloven, se egen referanse nedenfor. Alle tiltak skal utføres på en måte som er naturfaglig forsvarlig.

Når det gjelder skråningen på gnr/bnr 56/3, d.v.s. arealet mellom boligeiendom, gnr/bnr 57/297 og strandengareal nedenfor mot Ruakerkilen, kan den delen av skråningen som er vernet kunne holdes åpen for høyere trevegetasjon. Imidlertid skal etter avtale med avdøde Johan Martin Falck ett utvalgt eiketree nedenfor gnr/bnr 57/297 få vokse opp fritt, og det skal på et avtalt sted plantes et furutre som også skal få utvikle seg fritt til et stort tre. Denne løsningen er fremkommet for å bedre sammenhengen i trevegetasjonen i randsonen til Ruakerkilen langs nordre strandsone.

LANDSKAPSVERNOMRÅDET

I Hasseltangen landskapsvernområde er det den rike edelløvskogen og kystfuruskgogen med tilhørende flora og fauna som er fremhevet i verneformålet. Av edelløvskog er det spesielt forholdene for bøk som skal gis prioritet, men også for eik. I artssammensetningen av edelløvskogen inngår også ask, lind, kirsebær, alm og hassel i vekslende grad samt krossved, kapri- fol o.a. i busksjiktet.

Grunnlaget for hvordan skogarealene skal kunne skjottes, beror både på selve skogtilstanden og det biologiske mangfoldet som er knyttet til og avhengig av artspesifikke trær og deres utviklingsstadium. For verneområdene her er dette nærmere utdypet i kap. 3.9 under Biologisk mangfold i «Verneplan for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat, del I: «Høringsdokument 23.mai 2001». Derfor vil de aktuelle skogbrukstiltakene som vil bli iverksatt av forvaltningsmyndigheten i planperioden og retningslinjene for grunneiernes uttak herunder vedhogst, variere innenfor landskapsvernområdet.

Som utgangspunkt for vurdering av samtlige typer skogbrukstiltak i landskapsvernområdet, setter forskriften forbud mot følgende:

- A) Flatehogst
- B) Treslagsskifte
- C) Hogst av egenartede, spesielt store og/eller vakre trær, hule trær, og store døde trær som er med på å prege landskapet

D) Inngrep som vesentlig kan endre eller virke inn på landskapets art eller karakter

Disse punktene gjelder uansett. Dersom det ønskes tiltak som kommer i konflikt med disse fire punktene, A - D, er tiltaket søkepliktig. Det er i denne sammenheng viktig å merke seg at trær som enkelttrær eller i grupper kan fremstå som egenartede uten nødvendigvis å være store. De kan for eksempel være både egenartede og vakre ved at de står slik til at de utmerker seg enkeltvis eller i gruppe/bestand. Disse kan da komme inn under kategori C.

Forskrift for Hasseltangen landskapsvernområde

§ 3 pkt. 2.3: «Egenartede, spesielt store og vakre trær og hule trær skal ikke hogges. Det samme gjelder for store døde trær som er med på å prege landskapet. Bestandspleie med sikte på treslagskifte er ikke tillatt.»

§ 3 pkt. 2.4: «Hogst, herunder grunneiers hogst av ved til eget bruk, er kun tillatt i samsvar med forvaltningsplan jf. § 5. Flatehogst er ikke tillatt.»

§ 4: «Forvaltningsmyndigheten kan gjøre unntak fra bestemmelsene når formålet med vernet krever det, for vitenskapelige undersøkelser og arbeid av vesentlig samfunnsmessig betydning, eller i særlige tilfeller når dette ikke strider mot formålet med vernet.»

Bestemmelsene i forskriftene er imidlertid ikke til hinder for gjennomføring av skjøtselstiltak som fremgår av forvaltningsplanen. Disse er valgt av forvaltningsmyndigheten for å ivareta bevaringsmålene.

Hjemmelen for forvaltningsmyndigheten til å foreta skjøtsel både på offentlig og privat grunn fremgår av § 47 i «Lov om forvaltning av naturens mangfold» (Naturmangfoldloven). Loven trådte i kraft 01.07.2009. Naturvernloven av 1970 ble samtidig opphevet. Imidlertid gjelder hjemmelen etter naturmangfoldloven § 47, («skjøtselshjemmelen») også for områder vernet før 01.07.2009, d.v.s. også for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat.

Naturmangfoldloven § 47 (skjøtsel av verneområder)

«I verneområder etter dette kapitlet kan forvaltningsmyndigheten foreta skjøtsel og grensemerking av verneområdet. Forvaltningsmyndigheten skal, hvis mulig, inngå avtale med grunneieren om at denne utfører nærmere bestemte skjøtselstiltak. Forvaltningsmyndigheten kan også inngå avtale med interesserte organisasjoner eller andre om at disse utfører slike skjøtselstiltak.

Som skjøtsel kan foretas tiltak for å opprettholde eller oppnå

den natur- eller kulturtilstanden som er formålet med vernet, herunder tiltak for å kanalisere ferdsel, fjerning av vegetasjon eller fremmede treslag og restaurering etter naturinngrep. (...) Berører skjøtselstiltak privat eiendom eller rettigheter i verneområdet, skal eieren eller rettighetshaveren så vidt mulig varsles på forhånd.

Økonomiske fordeler ved gjennomføring av skjøtselstiltak tilfaller grunneieren eller rettighetshaveren. (...)»

Ut fra skjøtselshjemmelen kan forvaltningsmyndigheten også fastsette at tiltak både på offentlig og privat grunn ikke skal finne sted i bestemte bestand eller naturtyper og kan regulere omfang og hyppighet for uttak av trevirke.

Langsiktige mål for skogområdene er å legge til rette for utvikling av store dimensjoner av edelløvslogen samtidig som suksesjonen av ulike arter får utvikle seg. På noen arealer er innslag av bartrær naturlig i forhold til bonitet, og furu bevares der det er naturlig. Et eksempel er på Hasseltangen i nordøst der furuer har stått ytterst mot havet og over tid utviklet en særegen værpåvirket vekstform.

Naturtyper

For å oppnå bevaringsmålene gis følgende retningslinjer for hvordan vegetasjonen bør skjøttes i perioden, 2010-2019. Ut fra skogtilstand og status for biologisk mangfold er fremgangsmåten konkretisert i fem kategorier, naturtype 1-5, jf. figur 84.

Naturtype 1:

Kantsoner. Denne kategorien omfatter bl.a.:

- Grøftekanter mellom dyrkede jorder
- Åkerkanter, overganger mellom dyrket mark og skog/utmark
- Veikanter og kantsoner langs steingjerder
- Kantsoner til sjø, overgang mellom dyrket mark og strandsone
- Mindre areal på fylling mot Haslebukta

Naturtype 2:

Gammel hagemark, spesielle vekster eller strukturer

Naturtype 3:

Rene bestand av edelløvsskog og blandete bestand med edelløvsskog og bartrær, dominert av middels og små dimensjoner.

Under denne kategorien kommer arealene på:

- Raet, morenerygg østside
- Raet, morenerygg vestside
- Gokast

Naturtype 4:

Rene bestand av edelløvskog og blandete bestand med edelløvskog og bartrær, dominert av større dimensjoner.

Under denne kategorien kommer arealene på:

- Hasseltangen friluftslivsområde sørvest, nord for båtfabrikken
- «Kråka», skogområdet mot sjøen øst for Hasla gård

Naturtype 5:

Store enkelttrær og eik- og bøkeler og bestemte furubestand samt døde trær og døende trær.

Under denne kategorien kommer:

- Lillenes
- Søm
- Bøkeler på gnr/bnr 57/39 (inkl. 57/5)
- Hasseltangen nordøst jf. fig. 82, høydedraget mot sjøen
- Hasseltangen friluftslivsområde, oppholdsarealet mot Sømskilen
- Bøkebestand på gnr/bnr 58/26, ved Sømsveien vis a vis Hasla gård

Retningslinjer Naturtype 1

Kantsoner. Jf. figur 84.

Det er flere store åpne dreneringsgrøfter som drenerer jordene i landskapsvernområdet og som har jorder som tilstøtende areal på begge sider. Vernet medfører ingen spesielle begrensninger for skjøtsel av vegetasjon for denne naturtypen. Imidlertid skal det biologiske mangfoldet med flora og fauna tas hensyn til. Det gjelder også i kantsoner til grøfter der det er ønskelig at det kan få utvikle seg et rikt artsmangfold generelt og særlig av urter.

For å bevare og legge forholdene til rette for økt biologisk mangfold, må det være et mål at bruk av plantevernmidler i forbindelse med skjøtsel begrenses til et minimum. Det skal foretas en konkret vurdering av nødvendigheten av å bruke slike midler.

Landskapsvernområdet grenser over lengre strekninger til sjø, og det er markerte kantsoner i strandsonen som overgang mellom for eksempel dyrket mark og sjø. Særlig er det markerte belter med takrør. Disse kantsonene er viktige for biologisk mangfold. Kantsonene kan være utsatt bl.a. knyttet til jordbruksdrift. Kantsonene skal holdes ubrutte og med bredde som på vernetidspunktet.

Et mindre areal av kommunal grunn som ligger på fylling mot Haslebukta, er en kantson mot jordet på Hasla gård og fungerer som en stipassasje mellom Hasseltangen og «Kråka». Grunneier, Grimstad kommune kan holde arealet åpent mot Haslebukta ved at kratt ryddes regelmessig, men enkelte trær skal stå. Det fremmer både friluftslivet, sikten til sjøen og er positivt som kantsoner til dyrket mark.

Figur 64: Fra Søm, eksempel på åpen grøft med ryddede kanter. Det er ønskelig at artsmangfoldet skal være rikt i grøftekanter og langs kantsoner til jorder.

Figur 65: Samme grøftekant som figur 64 tre år senere. Oppslag av urter og takrør er rikt og gir bl.a. skjul for fugler.

Figur 66: Utfylt areal mellom jordet på Hasla gård og Haslebukta. Vegetasjonen holdes åpen ved at enkelte trær spares, kratt ellers ryddes.

Retningslinjer Naturtype 2

Gammel hagemark. Jf. figur 84.

Gammel hagemark med strukturer av eldre hageanlegg eller spesielle planter omfattes av begrepet kulturlandskap og er vernet. Det er ingen begrensninger på vedlikeholdet av dem, men trusselen er heller at de med tiden blir borte og glemt hvis man ikke vet hva de er og kjenner historiene bak. Det er sterkt ønskelig at eierne tar vare på disse for ettertiden. De er viktige i helheten for å bevare landskapets art og karakter.

I forvaltningsplanen inngår disse:

- Hagen til Nelly Knutsen, bevare historiske frukttrær. **Gnr/bnr 58/32**
- Tun- og hagestruktur ved tidl. Søm aldershjem nå Søm Allé, bevare større trær ved tunet mot øst og spesielt et gammelt pæretre i hagen som overlevde brannen i 2006. **Gnr/bnr 57/2 m.fl.**
- Lillenes, rester etter gamle hageelementer fra den tidligere hagebruksskolen, bl.a. på Lillenesheia. **Gnr/bnr 58/3**
- «Mikkels Have» med anlagt mur, trapp og buskplanter til et planlagt hus med hageanlegg som for øvrig aldri ble realisert. Hos Nelly Knutsen står det ut mot veien enkelte frukttrær som er gamle og iflg. Nelly Knutsen, pers. medd., skal disse ha sin opprinnelse fra hagebruksskolen på Lillenes. Se mer om Lillenes senere i dette kapitlet og under naturtype 5. Bevaring og videre dyrking av disse sortene er sørget for av Norsk Hagebruksmuseum på Dømmesmoen, men det er viktig at nåværende kjent opphavsmateriale bevares på stedet som også ligger nær Lillenes.

I gjenoppbyggingsfasen av tidl. Søm aldershjem, nå Søm Allé er det tatt hensyn til hageanlegget og pæretreet som overlevde brannen i 2006. Forvaltningsmyndigheten har ingen holdepunkter for den historiske dateringen, noe av det er av nyere dato, men helheten av uteanlegget på Søm er interessant og bør bevares. Slik anlegget på Søm Allé fremstår i 2010, inngår trærne også i tunet på en fin måte i det nye anlegget.

Lillenes har en spesiell historie. Her var det hagebruksskole i perioden 1880-1892 (1895). Det var den første i landet og var forløperen til Statens gartnerskole Dømmesmoen i Grimstad som startet i 1923.

Hvorvidt «Parken» på Lillenes som ble anlagt til undervisningsformål ble helt etter Aamots plan, se figur 69, kan vi ikke dokumentere, men de store løvtrærne særlig av eik og bok og andre vekster som preger området i dag, stammer fra den tiden. Det er også rester av enkelte parkelementer ellers fra den tiden som for eksempel utsiktspunktet på Lillenesheia med anlagt stisystem opp. Av dette ses i dag fester for antageligvis en trapp og et tilrettelagt platå samt noen hageplanter. Utsiktspunktet kan lokaliseres på kartet/parkplanen, men det blir spekulasjon-

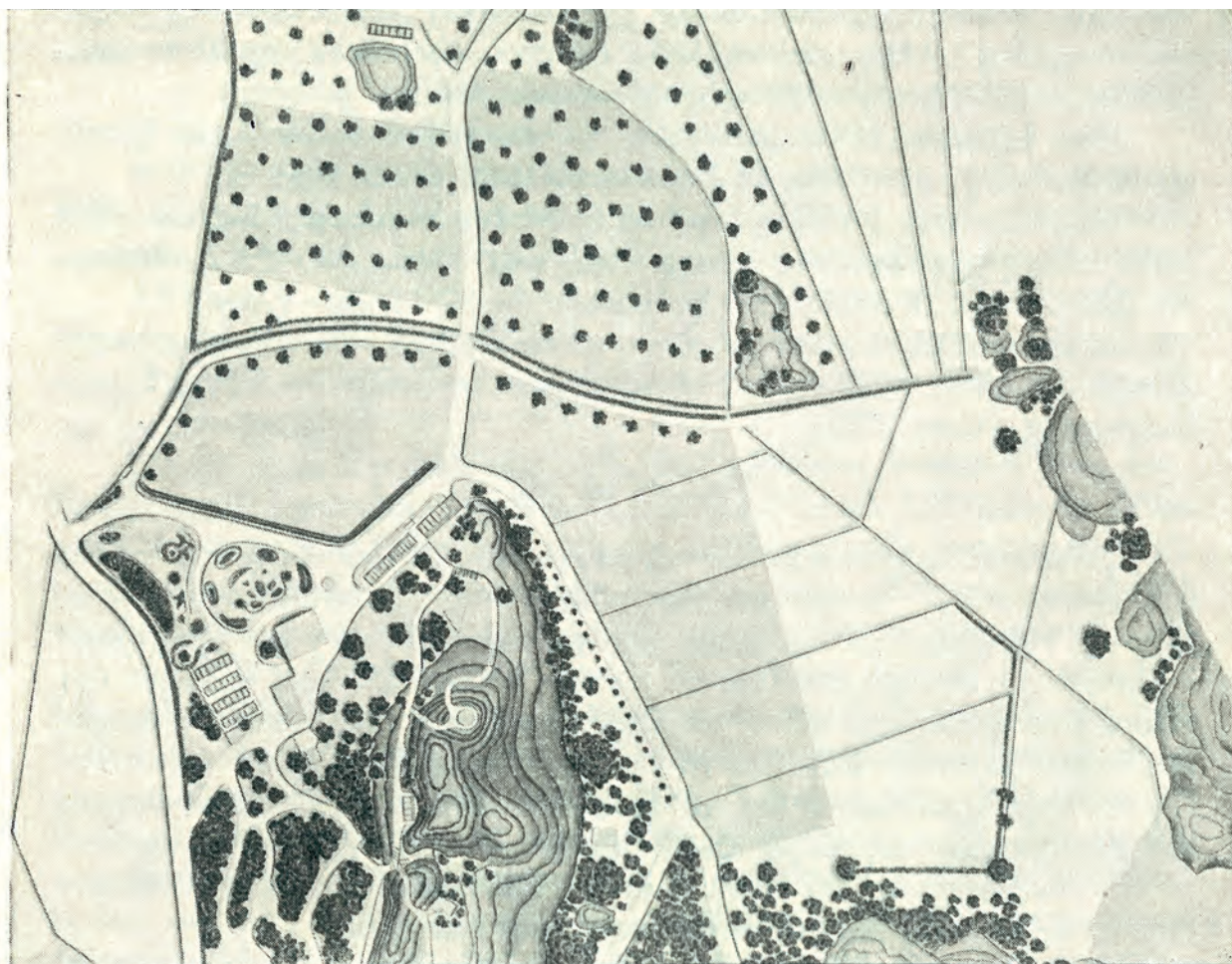

Figur 67: Tidl. Søm aldershjem etter brannen i 2006. Det gamle pæretreet klarte seg bra og står fint i det nye parkanlegget til Søm Allé.

Figur 68: Frukttrær i Nelly Knutsens hage med opprinnelse fra hagebruksskolen på Lillenes (pers. medd.).

Figur 69: Kart over Lillenes fra 1891, tegnet av elev Mikal Aamot. Studer kartet med retning sør oppover. (Naturtype 2)

ner om hva som ellers har stått i hagebruksskolens anlegg. Det er sterkt ønskelig at de parkelementene som ennå finnes, blir tatt vare på. De store løvtrærne i «Parken», arealet nederst til venstre på kartet, figur 69 omtales under naturtype 5.

Kartet fra 1891 og bildet fra 1955 er hentet fra publikasjonen: «Den første hagebruksskolen i Norge» av Torfinn Skard, og det står at hovedbygningen da i 1955 er temmelig uforandret. Bildet fra 2004 bekrefter det samme. Trærne rundt husene og partiet mot Sømskilen, «Parken» er fra hagebruksskolens tid. Dette er nærmere beskrevet under naturtype 5.

«Mikkels Have» med mur, trapp og buskplanter (syriner) eksisterer som en kuriositet i kulturlandskapet selv om det er kjent at det er rester etter forberedende arbeider til et hus med hage som skulle komme der en gang, men som aldri ble realisert (se fig.72). Arealet for tomten ligger under Hasla gård og ligger i overgangen mellom dyrket mark og skogarealer på «Kråka». Hageelementene representerer en historie som er interessant for allmennheten som bruker «Kråka» som turområde. En meget brukt tursti går like ved.

Retningslinjer Naturtype 3

Rene bestand av edelløvskog og blandete bestand med edelløvskog og bartær, vekslende dimensjoner og tretetthet. Under-skogen domineres av middels og små, svake stammer. Jf. figur 84.

Turveien langs Raet, moreneryggen skiller geografisk hva som i det følgende menes med «morenerygg øst» og «morenerygg vest» dvs. terrenget som faller mot henholdsvis øst og vest i forhold til høydedraget.

Morenerygg øst

Skjøtselstiltak for dette feltet er beskrevet under tiltak 19 under kap 4.2. Virket fra tynning i hogstklasse III antas å være egnet til vedproduksjon.

Morenerygg vest

Skjøtselstiltak for dette feltet er beskrevet under tiltak 20 under kap 4.2. Virket fra tynning i hogstklasse III antas å være egnet til vedproduksjon.

Figur 70 øverst og 71: viser hovedbygningen på Lillenes i 1955 og i 2004. Dette var bygningen hvor undervisningen ble holdt. Foto: henholdsvis D. Tveito og Karin Guttormsen (Naturtype 2)

Figur 72: «Mikkels Have» er en kuriositet som gir en «a-ha»-opplevelse for turgåere. (Naturtype 2)

Gokast

Edelløvskog med store dimensjoner skal fremelskes, og det skal sørges for suksessjon med underskog. Det gjelder særlig bøk, men også andre varmekjære treslag som bl.a. eik. Rikt biologisk mangfold med flere rødlistearter som er dokumentert på Gokast, skal bevares. Å opprettholde forholdene for det biologiske mangfoldet har prioritet foran tiltak for å fremme store dimensjoner av edelløvskog.

Beskrivelse

Gokast er artsmessig ganske lik feltene på begge sider av moreneryggen når det gjelder trevegetasjon. Imidlertid dominerer bøk i sterkere grad på Gokast selv om det også finnes eik og innslag av andre varmekjære arter og bjørk. Det finnes noen grove stammer og en del død ved, både stående og liggende. Underskogen domineres av bøk av ulike dimensjoner og med mye krokete stammer. Det finnes innslag av gran. På høyereliggende parti mot nordvest er det bestand av furu, se figur 75.

Gokast skiller seg ut ved å inneholde et langt rikere biologisk mangfold av nasjonal betydning enn andre arealer i verneområdene her. I Gokast-Lillenes området finnes en rekke sjeldne arter særlig av sopp som er rødlistearter. Området anses som svært viktig og kategoriseres til å ha høy regional/nasjonal verdi. Gokast ble også av samme grunn foreslått til å kunne få vernestatus som naturreservat i høringen av verneplanen i 2001.

Skjøtsel i planperioden:

I planperioden planlegges ikke gjennomført noen skjøtselstiltak. Av hensyn til biologisk mangfold med et stort antall rødlistearter finner forvaltningsmyndigheten at arealene på Gokast skal stå urørt den kommende 10-årsperioden. Hvorvidt det senere er ønskelig at det foretas noe tynning, må nærmere vurderes.

Imidlertid har en vurdert situasjonen slik at grunneier kan tynne i furubestandet nordvest på Gokastneset dersom det er ønskelig. For å unngå skade på andre trær, må avvirkning foretas manuelt og med lett motorisert utstyr for uttransport som bør skje på vinterstid.

Virket fra eventuell tynning av furu antas å være egnet til vedproduksjon.

Retningslinjer Naturtype 4

Rene bestand med større dimensjoner av edelløvsskog og blandede bestand med edelløvsskog og bartrær. Jf. figur 84 og 62.

Det er to områder som kommer under denne kategorien, sør-vestre del av Hasseltangen friluftslivsområde og «Kråka». De er svært ulike i artssammensetning, men kommer i samme kategori for denne planperioden da det kan bli aktuelt å gjennomføre hogst og tynning. Begge eiendommene eies av Grimstad kommune.

Kommunen har en politikk for fremtidig forvaltning av sine skogområder som ligger nær områder der det bor mange mennesker og som har eller vil få stor friluftslivsmessig betydning. Hensynet til rekreasjon og folkehelse skal telle mer enn det økonomiske utbytte. Både Hasseltangen og «Kråka» må ses i dette perspektivet og fremgangsmåten veies opp mot vernehensyn inkl. biologisk mangfold.

Figur 73: Hasla gård juni 2010, Brit Jensen Åvik og Helga Jensen Findley på sommerferie fra USA, forteller bl.a. om "Mikkels Have" og hvordan de husker at den gamle tømmerkanalen fra Ruakerkilen til Haslebukta var mer åpen da de var barn, se tiltak 13. (Naturtype 2)

Figur 74: Gokast, bøk dominerer skogbildet med ulike dimensjoner og former. Rikt biologisk mangfold med rødlistearter er knyttet til naturtypen. (Naturtype 3)

Figur 75: Blandet furubestand på høyereliggende, skrinnere mark. (Naturtype 3)

Figur 76: Bestand av stor, flott bok/bøkelund på gnr/bnr 57/39. (Naturtype 5)

Hasseltangen friluftslivsområde

For Hasseltangen friluftslivsområde gjelder det arealet mot Sømskilen mot sørvest, den delen som ligger mellom parkeringsplassen og grensen til båtfabrikken. Grunnen eies av Grimstad kommune, gnr/bnr 58/25 og 58/2. Målet er at også denne delen av edelløvslogen på Hasseltangen skal utvikle bok med store dimensjoner.

Beskrivelse

Boketrærne er i en aktiv tilvekstfase og står i dag tett. Status er ikke ulik bøkebestanden ved Sømsveien i a vis Hasla gård. Dette er imidlertid satt i naturtype 5 for planperioden siden det ikke skal foretas noe der i denne 10-årsperioden. På Hasseltangen er imidlertid tretettheten større.

I kap.3.9 Biologisk mangfold i «Verneplan for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat, del I: «Høringsdokument 23.mai 2001» fremgår det at den rike edelløvslogen på Hasseltangen har status som viktig høy lokal verdi med hensyn til sopp, og det er funnet flere rødlistede arter.

Skjøtsel i planperioden:

I edelløvslog anbefales det at skjøtselstiltak foretas i mindre omfang om gangen, men heller oftere.

Forvaltningsmyndigheten åpner opp for at det i løpet av planperioden kan være aktuelt å gå igjennom bestanden med en forsiktig tynning som for hogstklasse III. Grunnlaget for at eventuelt tiltak settes i verk, forutsetter en avveining som både tjener verneinteressene og friluftslivets behov. Vurderingene må gjøres i samråd mellom forvaltningsmyndigheten og kommunen som grunneier.

Eventuelt tiltak er derfor ikke tatt med i kap. 4.2 eller i tabell 1 over.

Virket fra eventuell tynning antas å være egnet til vedproduksjon.

«Kråka», skogområdet mot sjøen øst for Hasla gård

Skjøtselstiltak for dette feltet er beskrevet under tiltak 21 under kap 4.2. Virket fra eventuelt uttak av gran og bjørk antas å være egnet til vedproduksjon.

Retningslinjer Naturtype 5

Store enkelttrær, grupper av trær/lunder som eik- og bokelunder og døde trær. Særegne furuer, enkelttrær og bestand av furuer på Hasseltangen mot nordøst kommer i denne kategorien. Rent bøkebestand ved Somsveien vis a vis Hasla gård tas med her for denne planperioden. Se figur 83 og 84.

Det som står av enkelttrær eller grupper med enkelttrær av store dimensjoner, gir landskapet dets preg med særegen art og karakter. Slike trær og grupper av trær, også døde og døende trær skal stå urørt for ettertiden. Trærne står både på privat og offentlig grunn.

Beskrivelse

Det finnes flere store eksemplarer av bok og særlig grupper av bok (bokelunder) i området. Disse begynner å bli utvokst, men er livskraftige og kan bli svært gamle. Også andre treslag inngår i denne kategorien, både eik og furu o.a. Bøketrær kan på våre breddegrader få en høyde på ca. 25-30 m hvilket de normalt når etter ca.100 år. Bok får en flatere krone når den har nådd sin maksimale høyde, og flere trær i verneområdene viser tegn til det uten at det betyr redusert livskraftighet.

Flere steder særlig på Søm nær småbåthavna står det stubber og halvhøye stammer av døde bøketrær som har hatt svært grove dimensjoner. Disse representerer viktig naturhistorisk dokumentasjon og er viktig tilholdssted for mange arter og skal ikke skades eller fjernes. Det er også døde trær og stubber av andre treslag andre steder i landskapsvernområdet, jf. fig. 80.

På østsiden av Hasseltangen, på høyderyggen mot havet er det skrinne mark og mye fjell i dagen. Her står det furuer som over tid har utviklet særegne vekstformer. Trærne har hatt en langsom vekst og har stått utsatt til mot havet, jf. fig. 82.

Skjøtsel i planperioden

Trefelling i områdene merket som naturtype 5 i figur 84 er ikke tillatt. Vegetasjonen på disse arealene omfattes direkte av forskriften for landskapsvernområdet, § 3 pkt. 2.3.: « Egenartede, spesielt store og vakre trær og hule trær skal ikke hogges. Det samme gjelder for store døde trær som er med på å prege landskapet. Bestandspleie med sikte på treslagskifte er ikke tillatt». Det vil også være lokaliteter av trær i området som ikke inngår i felt merket som naturtype 5 i figur 84, men som likevel er vernet direkte i forskriften. Er det særlig behov for felling av trær eller større greiner, er tiltaket søkepliktig. Det gjelder også gamle rotvelter.

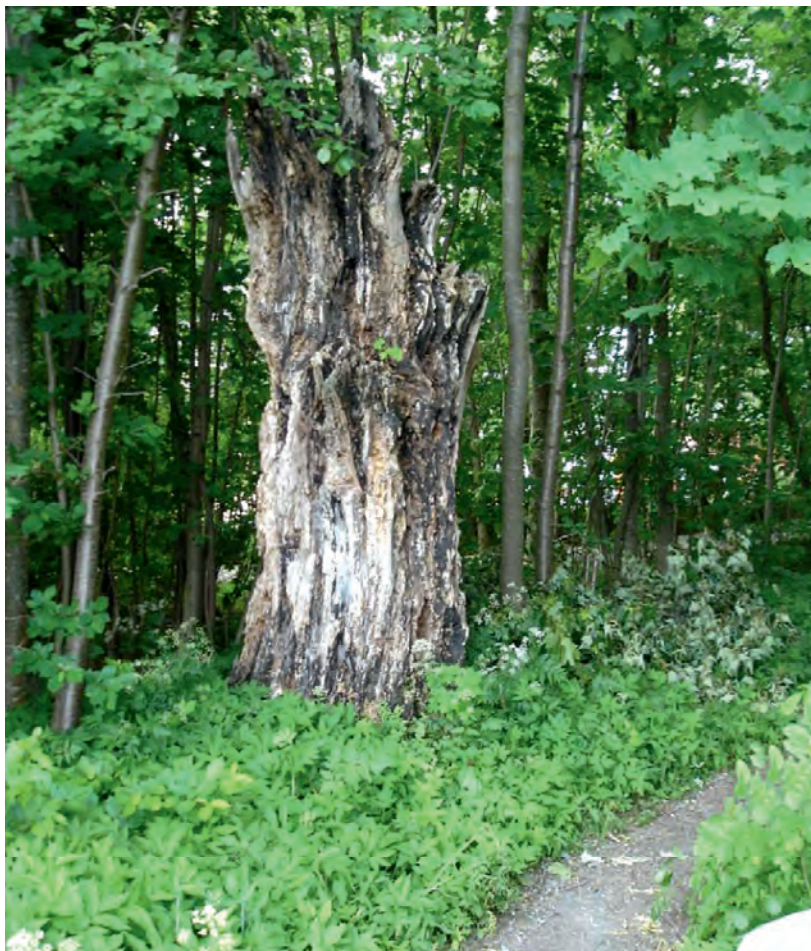
Bildene på siden viser eksempler på vegetasjon både av edelløvkog og furufelt som er direkte vernet i forskriften, § 3 pkt. 2.3. Det er enkelttrær og grupper, bestand med grove eller gjennomgående grove dimensjoner samt døde trær.

Figur 77: Bestand av edelløvkog på Søm med dominans av storvokst bok.

Figur 78: Lillenes mot Sømskilen med storvokst bok og eik.

Figur 79: Hasseltangen friluftslivsområde med storvokste trær av edelløvkog og furu.

Figur 80: Søm, rester av en svært gammel bok. Andre grove stubber finnes også i landskapsvernområdet.

Figur 81: «Kråka» ved «Mikkels Have», døde trær bl.a. med ei rotvelte.

Bøkebestand v/Sømsv. vis a vis Hasla Gård

Bestanden på gnr/bnr 58/26 ved Sømsveien i svingen vis á vis Hasla gård er et rent bestand av bok. Det skal få utvikle seg til trær med store dimensjoner, se fig. 83 og fig. 84.

Beskrivelse og skjøtsel

Bøketræene er ikke særlig gamle, og skogbildet er en monokultur der alle trær er omtrent like gamle. Feltet er lite og består av ren morenemark i ytterkanten av moreneryggen mot sørøst. For ca. 10 år før vernet ble opprettet, ble det tynnet og underskogen ryddet. I dag er det så å si ikke underskog. Bok har den viktigste vekstperioden i 30-40 års alder, og dette bestandet er i en sterk tilvekstfase. Forvaltningsmyndigheten legger ikke opp til at det skal foretas noen aktive skjøtselstiltak her i denne planperioden.

Andre skogbevokste arealer

For arealer som ikke sorterer inn under noen av disse fem naturtypene, gjelder kun de generelle forbud mot tiltak som nevnt i tidligere avsnitt, kategori A til D. Der som praktiseringen av retningslinjene for naturtypene 1 til 5 på sikt gir resultater som strider med verneformålet for landskapsvernområdet, vil forvaltningsmyndigheten vurdere innstramning av praktiseringen av retningslinjene, og om nødvendig gjøre flere tiltak søkepliktige.

Vedhogst

Når det gjelder grunneiers hogst av ved til eget bruk, er det kun tillatt i samsvar med forvaltningsplanen i henhold til forskriften.

Forskrift for Hasseltangen landskapsvernområde

§ 3 pkt. 2.4: « Hogst, herunder grunneiers hogst av ved til eget bruk, er kun tillatt i samsvar med forvaltningsplan jf. § 5. Flatehogst er ikke tillatt.»

Naturmangfoldloven skiller mellom høsting og uttak. Derav følger at hogst av ved og tømmer til eget bruk eller i næring regnes som høsting, mens det ikke er tilfelle for hogst med andre formål, for eksempel skjøtsel. For Hasseltangen landskapsvernområde finner ikke forvaltningsmyndigheten at det foreligger grunner til i praksis å skille mellom disse to begrepene. Det foregår produksjon av ved i området, men tilgang på virke skjer hovedsakelig fra arealer utenfor verneområdene.

For å ivareta bevaringsmålene legger forvaltningsmyndigheten vekt på at skogarealene skal skjøttes for å fremme disse herunder ivareta det biologiske mangfoldet. For edelløvskog er det skogfaglig anbefalt at tiltak bør skje forsiktig og gradvis.

I forvaltningsplanen frem til 2019 vil det skje hogst og

tytning i naturtype 3 og sannsynligvis i naturtype 4 som både av treslag og dimensjoner vil være egnet til vedproduksjon. Alt virke som felles ved skjøtsel, tilfaller grunneier. Uten at det tilligger forvaltningsmyndighetens ansvar, er det grunn til å fremheve at det ligger til rette for at ved produsenter i området bør kunne få tilgang på noe virke fra hogst og skjøtsel på andres grunn.

Mindre tiltak ellers i verneområdet

Bla. gjennom innspill til forvaltningsplanen er det mottatt spørsmål fra fastboende og hytteeiere om å kunne felle enkelte trær. Begrunnelsen er å kunne åpne opp rundt bygninger for å få inn mer lys. Det er også stilt spørsmål om i hvilken grad grunneiere selv kan foreta graving/drenering av sine tomter med avløp ut i større eksisterende grøfter. Det gjelder også «normal hagedrift» med tanke på evt. begrensninger for beplantninger m.v. Nedenfor gis noen eksempler på situasjoner som skal kunne håndteres av den enkelte uten å måtte søke forvaltningsmyndigheten. Hvis man er i tvil, skal forvaltningsmyndigheten kontaktes.

Følgende praksis skal gjelde i Hasseltangen landskapsvernområde:

Det må alltid foreligge tillatelse fra grunneier. Dersom hogsten omfatter trær som kommer i kategori C, se ovenfor, er tiltaket uansett søkepliktig. Se også råd og begrensninger som er gitt under naturtype 1-5. Utover dette kan følgende gjøres uten søknad til forvaltningsmyndigheten:

- Hogst av trær som kan volde skade på bygninger, kraftledninger m.v. er tillatt. Dersom fjerning av greiner kan forhindre skaden, skal hogst av trær unngås.
- Innenfor en avstand på fem meter rundt boliger eller hytter er det tillatt å fjerne busker og kratt, samt hogst av trær. Korridor- eller flatehogstvirkning skal unngås. Enkelte karakterdannende trær skal stående igjen. Dersom slike ønskes hogd innenfor sonen på fem meter, må tiltaket søkes om.

Når det gjelder beplantning av vanlige prydbusker ved folks hus og hager i forståelse «normal hagedrift», vil eierne styre det selv uten å måtte søke om tillatelse. Imidlertid skal det ikke plantes trær som etter noen år vil bli et fremmed innslag i vegetasjonsbildet som kan bidra til å endre landskapets art og karakter. Det samme gjelder vekster som hører inn under karplantearter listet som «høy risiko»-arter i Norsk Svarteliste av 2007. Fullstendig liste finnes på: www.artsdatabanken.no, under tema: fremmede arter. Er en i tvil, så ta kontakt med forvaltningsmyndigheten for råd.

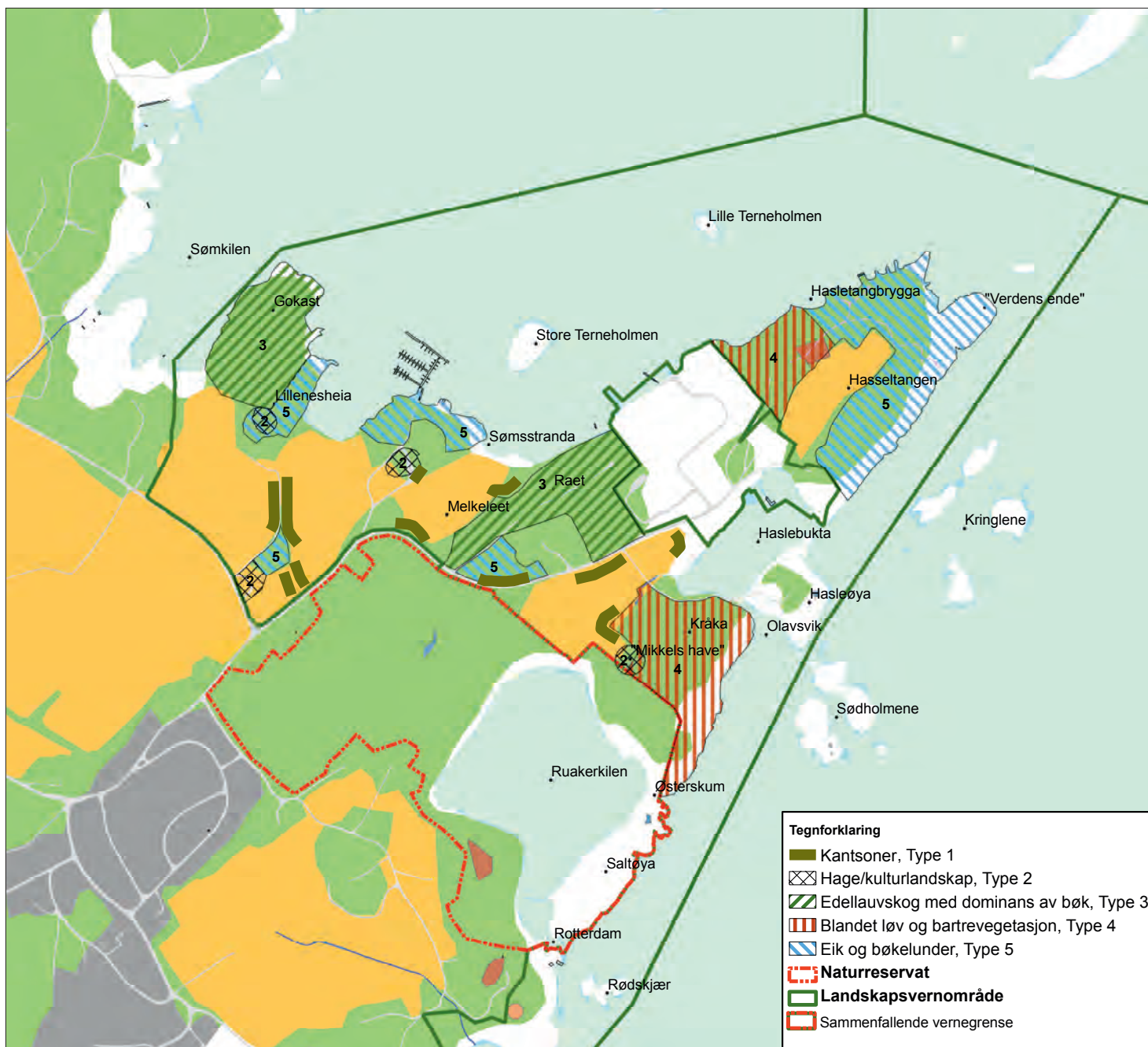
Forholdet til drenering av overflatevann fra tomt og hage i den forstand at det er behov for graving av nye permanente grøfter frem til eksisterende større grøfter, så vil slike tiltak i

Figur 82: Seregen furuvegetasjon på Hasseltangen nord-øst, hele feltet kommer i naturtype 5.

Figur 83: Rent bøkebestand ved Somsveien som er i fin utvikling. (Naturtype 5)

4: FORVALTNINGSMÅL OG BEVARINGSMÅL, TILTAK OG GENERELLE RETNINGSLINJER

Figur 84: Oversiktskart over ulike naturtyper i landskapsvernområdet. Det gjelder ulike retninglinjer for de forskjellige kategoriene.

utgangspunktet være søkepliktig. Dersom det imidlertid gjelder gjenoppgraving av tidligere drenggrøfter som er falt sammen, kan grunneier grave disse opp igjen til tidligere dybde og bredde uten å måtte søke. Dette vil være som å rette opp forsømt vedlikehold.

Dersom en ser at denne ordningen gir resultater som strider med verneformålet for landskapsvernområdet, vil forvaltningsmyndigheten måtte vurdere å stramme inn retningslinjene, og om nødvendig også gjøre slike tiltak søkepliktige.

Innenfor Hasseltangen landskapsvernområde kan grunneiere og velforeninger m.fl. etter avtale med forvaltningsmyndigheten utføre mindre ryddearbeid av kvist og greiner for å holde eksisterende stier oppe. «Standardforbedringer» i form av grusing, fjerning av større stein eller utvidelse i bredde kan være i strid med verneformålet og er derfor søkepliktig.

Kartlegge og bekjempe fremmede karplantearter

Platanlønn, rynkerose, edelgranarter, slirekne og hagelupin er registrert i verneområdene ved kartlegging sommeren 2009.

Arbeid med bekjemping av forekomstene startet opp høsten 2009 og følges opp i 2010. Statens naturoppsyn (SNO) er ansvarlig for utføring av arbeidet på oppdrag fra Fylkesmannen i Aust-Agder, miljøvernavdelingen. Kart over registrerte forekomster av disse artene både i Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat finnes tilgjengelig på Fylkesmannens hjemmesider www.fylkesmannen.no/aust-agder. Utdypende informasjon om fremmede arter finner man på www.artsdatabanken.no eller ved å kontakte Fylkesmannen i Aust-Agder for informasjon, jf. tiltak 17.

4.3.4 Strandenger

Retningslinjer

Det er flere strandenger i verneområdene. I landskapsvernområdet inngår Sømsstranda og andre lavtliggende sletter i buktene langs Sømskilen. Disse er etter forskriften vernet mot enhver form for skade og ødeleggelse, jf. forskriften § 3 pkt. 2.2. Lokalitetene er en del påvirket av menneskelig aktivitet, ferdsel og jordbruksdrift uten å være direkte truet. Det vil ikke bli satt i gang tiltak fra forvaltningsmyndigheten på disse nå, men utviklingen vil bli fulgt opp.

I Søm-Ruakerkilen naturreservat er bevaring av våtmarksområdet en viktig del av verneformålet, og her står strandengene sentralt. Som i resten av reservatet er alt plante- og dyreliv fredet. Det må ikke iverksettes tiltak som kan endre naturmiljøet. Dersom grunneiere har ønsker om å utnytte arealene, må det skje i samråd med forvaltningsmyndigheten.

Det er nødvendig å skape bedre levekår for naturlig forekommende strandengarter, pusleplanter for å oppfylle bevaringsmålet for strandengene. Målet er å opprettholde areal med åpen

strandeng slik det var på vernetidspunktet i 2006 og restaurere lokalitetene til slik de var før husdyrbeitingen opphørte på 1960-tallet. Tiltak som er iverksatt, se tiltak 5, 6, 7, 8 og 9. Tiltak 7 er aktuelt for strandengene på begge sider av «Rotterdam».

Mekanisk slitasje og beitetrykk overvåkes i planperioden. Beitetrykket reguleres dersom beitetilskottet ikke er formålstjenelig med tanke på type dyr og antall. Overvåkingen som Bioforsk er engasjert for å gjennomføre utover i planperioden, vil gi holdepunkter i vurderingen av hva slags beitemønster som vil tjene bevaringsmålet best på sikt.

4.3.5 Friluftsliv

Retningslinjer

Turer i verneområdene er attraktive. Informasjon om naturkvaliteter og stimulans til aktivitet gir rikere naturopplevelser og folk blir oppmerksomme på hvorfor vern er innført. Grimstad kommune ved bygartneren gjør en stor innsats for allment friluftsliv ved å legge til rette for og informere om for eksempel «Månedens tur». Denne kan tas til fots eller det legges ut poster som nås med sykkel knyttet til kommunens «sykkelpostprosjekt.» Det samme gjelder de frivillige organisasjonenes program med guidede turer knyttet til «Naturlos» der flere legges til Hasseltangenområdet.

Knyttet til oppfyllelse av bevaringsmålene må forvaltningen følge med på om det blir uønsket slitasje på vegetasjon og skade på geologiske forekomster som følge av friluftslivsaktiviteter. Det samme gjelder forsøpling. Det vil ikke bli satt ut flere søppeldunker enn de som er fra før på Hasseltangen og i Kvennebekken friluftslivsområder. Publikum oppfordres til å ta med eget og evt. andres søppel hjem.

Det følger direkte av forskriftene at all ferdsel i verneområdene skal skje varsomt av hensyn til vegetasjon, dyreliv og kulturminner. Allemannsretten, retten til fri ferdsel etter friluftsløven gjelder i utmarksområdene. Av hensyn til bevaring av naturkvalitetene og folks naturopplevelser, er det imidlertid viktig at ferdsel kan ledes til alternative turstier/passasjer. Det er aktuelt å vurdere flere alternative kombinasjoner for å oppnå dette herunder å kunne gjenåpne tidligere brukte stier for eksempel på utsiden, østsiden av Hasseltangen mot Haslebukta. Varsomhet for naturen gjelder også barns lek i verneområdene. Aktiviteter som for eksempel bygging av lekehytter i utmark er ikke tillatt, men er søkepliktig. Direktoratet for naturforvaltning kan av hensyn til verneformålet ved forskrift regulere eller forby ferdsel som kan være til skade for naturmiljøet. Det er ikke tillatt å fjerne rullestein fra verneområdene, man skal la steinene ligge slik de ligger.

Gjennom «Atferdsregler for skjærgårdsparken og statlige friluftsområder i Aust-Agder» fastsatt 19. mai 1995 (videre omtalt som atferdsreglene for friluftsområder), er det fastsatt atferds-

Figur 85: Gjerde med selvluukkende port til beitearealet i Ruakerkilen. Området har stor interesse for allment friluftsliv.

Figur 86: Kvennebekken friluftslivsområde med badestrand og fine oppholdsmuligheter.

regler for publikum for de sikrede friluftslivsområdene, jf. vedlegg. Innenfor landskapsvernområdet gjelder disse reglene for Hasseltangen og Kvennebekken friluftslivsområder. Blant annet heter det at man skal opptre varsomt og hensynsfullt slik at ferdsel, opphold og aktiviteter ikke medfører ulemper for andre og skader området natur. Atferdsreglene gjelder i tillegg til friluftslvsloven.

Forvaltningsmyndigheten har lagt til rette for kanalisering av ferdsel i naturreservatet samtidig med inngjerdingen for beitedyr. Det finnes nå selvluukkende porter og gjerdeklyv ved de mest brukte innfartspunktene til Ruakerkilen.

Det er generell båndtvang i verneområdene fra 1.april til 20. august. Utover generell båndtvang hjemlet i hundeloven inneholder atferdsreglene for friluftslvsområdene spesielle restriksjoner. Fra 1.april til 9. september og når det er husdyr på beite, er det båndtvang i «Bøkeskogen» dvs. på arealer som staten eier i bøkeskogen i naturreservatet, mens det i Kvennebekken og på Hasseltangen friluftslvsområder er båndtvang hele året.

Telting og camping

For å opprettholde fri ferdsel og allmenn bruk samt begrense markslitasje, er det ikke tillatt å telte mer enn to døgn på samme sted i henhold til friluftslvsloven. For friluftslvsområdene Hasseltangen og Kvennebekken er telting forbudt i henhold til atferdsreglene for friluftslvsområdene. I Søm-Ruakerkilen naturreservat er telting forbudt etter forskriften når det gjelder teltleirer av noe omfang. Oppstilling av campingvogner og bobiler er forbudt i Hasseltangen landskapsvernområde. For Søm-Ruakerkilen naturreservat er all motorferdsel forbudt, og dermed også campingvogner og bobiler. Etter atferdsreglene er det forbudt med overnatting i bil eller campingvogn i friluftslvsområdene Kvennebekken og Hasseltangen.

Grilling, bålbrenning, avfall og toalett

Generelt gjelder reglene om åpen ild i utmark; det er forbudt å gjøre opp ild i eller nær skogsmark mellom 15. april og 15. september. Innenfor disse generelle retningslinjer er grilling og bålbrenning tillatt, men i Søm-Ruakerkilen naturreservat er det kun tillatt å benytte medbrakt ved. Det vil bli vurdert om det er behov for mer informasjon om bålbrenning.

Bålbrenning på svaberg og stein kan føre til at fjellet eller steinen sprekker, særlig i kombinasjon med vann. Bruk av grill direkte på fjell kan også gi slike skader, og plassering av grill rett på gressbakke gir stygge svimerker. En slik bruk av verneområdene vil være forbudt i henhold til forskriftene der det tydelig fremgår at naturmiljøet generelt og plantelivet spesielt skal beskyttes mot skade og ødeleggelse.

For å unngå uopprettelige ødeleggelse av svaberg, rullestein og vegetasjon i verneområdene, bes publikum ta hensyn til følgende:

Grilling er tillatt, men det er viktig at man benytter grill med stativ eller annet underlag slik at grillen kommer opp fra bakken. Eventuelt kan grillen settes på sand eller grus, men ikke på fjell eller stein. Det vil komme nye grillplasser på friluftslivsområdene på Hasseltangen og i Kvennebekken. Dette er planlagt sammen med Grimstad kommune som er ansvarlig for forvaltningen av friluftslivsområdene. Det oppfordres til å benytte disse.

Besøkende oppfordres til å ta med søppel hjem igjen etter endt tur, både eget og andres dersom en kommer over det. Hvis flere er bevisste på dette, blir det mindre fare for tilgrising av arealene uansett om det er mottaksordninger i friluftslivsområdene eller ikke.

Toalett finnes i dag ved parkeringsplassen på Hasseltangen friluftslivsområde, merket med rødt i figur 84. Behov for ytterligere anlegg av toalett er drøftet i referansegruppa, og konklusjonen er at toalettet på Hasseltangen dekker behovet.

Riding og sykling

Sykling og riding i terrenget omfattes ikke av allemannsretten etter friluftsløven. Det betyr at retten til å ri eller sykle i utmark utenom på fjellet er knyttet til bruk av vei eller sti. Det fremgår av forskriften for Hasseltangen landskapsvernområde at bruk av ridehest og sykkel i utmark bare er tillatt langs traseer som er godkjent for slik bruk i forvaltningsplan. Slik situasjonen er i dag, synes det ikke aktuelt å anlegge spesielle traseer for riding eller sykling eller regulere disse aktivitetene nærmere i form av atferdsregler etter friluftsløven. Det vil derfor inntil videre være eksisterende veier og stier i verneområdene som er tillatt for riding og sykling tilsvarende slik det er definert i friluftsløven. Det skjer bading av hester fra Sømsstranda. Det har uheldige følger for strandengene og friluftslivet. Forvaltningsmyndigheten vil følge med utviklingen og vurdere regulering av aktivitetene knyttet til bruk av hest og sykkel dersom det anses å bli behov. Forutsetningen for all ferdsel er at aktivitetene utøves hensynsfullt overfor andre og med tilbørlig varsomhet for ikke å påføre skade på naturkvalitetene og miljøet for øvrig.

4.3.6 Jakt og fiske

Retningslinjer

Det er som følge av vernet ikke lagt noen begrensninger på utøvelse av jakt i verneområdene. Det er ikke hinder for jakt og fangst etter viltloven og fiske og fangst etter saltvannsfiskeloven og/eller lakse- og innlandsfiskeloven. I Norge har allmennheten jaktrettigheter på sjøen. Ruakerkilen er en saltvannspoll og er derved definert som en marin naturtype (Direktoratet for naturforvaltning, 2008). Når det gjelder jaktrettigheter, anses derfor Ruakerkilen å komme inn under bestemmelsene for jakt på sjøen. Vernet er heller ikke til hinder for bruk av eksisterende kaste- og låssettingsplasser eller for bruk av gamle laksenot-rettigheter.

Det følger av forskriften for naturreservatet at det ikke må iverksettes tiltak som kan endre naturmiljøet, dette gjelder både til lands og til vanns. Utsetting av dyr på land og i vann er forbudt. Varige tekniske inngrep i vannspeilet vil i utgangspunktet være i strid med verneformålet.

I Hasseltangen landskapsvernområde er det tillatt med utsetting og gjenfangst av stedegne marine organismer i forbindelse med havbeite næring etter havbeite loven uten etablering av tekniske innretninger.

Vernet er ikke til hinder for bruk av eksisterende tangrettigheter i verneområdene. Dette medfører likevel ikke rett til å bruke motorisert kjøretøy i utmark.

4.3.7 Kulturminner og kulturlandskapselementer

Retningslinjer

Gravrøyser

Det er flere fredede gravrøysere i verneområdene. På utsiden av Hasseltangen i nord og sørover mot Kvennebekken ligger de høyt i terrenget ut mot havet. Gravrøysere finnes på Hasseltangen, Kråkeheia, Saltøya, på heia sørvest for Ruakerkilen og i Kvennebekken. Å rydde vegetasjonen rundt de fredede gravrøysene er viktig slik at de framtrer som de markante punktene i terrenget de opprinnelig var ment å være.

Det er påkrevd å fjerne kratt og annet rundt gravrøysene jevnlig for å hindre gjengroing. Fredningen av gravrøysene etter kulturminneloven gjelder også en 5 meters sikringssone rundt fra ytterste kant av gravrøysa. Ansvar for forvaltning av gravrøysene og sikringssonen rundt tilligger fylkeskommunen.

Ved skjøtsel, rydding må det ikke foretas inngrep i bakken eller på kulturminnene som kan skade dem. Vegetasjon som vokser inn i gravrøysene må ikke dras opp med røttene. Dersom det blir aktuelt å vurdere fjerning av større trær med rot-system under kulturminnene, må røtter ikke trekkes ut slik at kulturminnene ødelegges. Rydding av mindre vegetasjon er

Figur 87: Gravrøys på gnr/bnr 56/5, 6 og 17 under gjengroing.

Figur 88: Rester etter den ødelagte gravrøysa på Hasseltangen.

imidlertid tillatt innenfor sikringssonen, men forskriftene for verneområdene gjelder selvfølgelig også og må tas i betraktning. Etter samråd med Aust-Agder fylkeskommune er man kommet frem til at det er hensiktsmessig at vegetasjonen inntil gravrøysene skjottes i sammenheng med øvrig skjøtsel i verneområdene. Det gjelder også innenfor sikringssonen på 5 meter. Det er i interesse også for naturvernmyndighetene at gravrøysene framtrer som markante punkter i terrenget. For å ivareta naturkvalitetene etter bevaringsmålene, vil store trær rundt kulturminnene bevares så sant det ikke skader kulturminnet.

Sammen med fylkeskommunen vil det bli vurdert om det

trenngs og er ønskelig med ytterligere informasjon på stedet for bl.a. å hindre at kulturminnene skades. Det er ikke tillatt å fjerne stein fra gravrøysene, heller ikke å tilrettelegge for «solgroper» og lignende i røysene. At gravrøysa øst på Hasseltangen er helt ødelagt, er sannsynligvis et resultat av at folk i uforstand har kastet steinene utover, jf. fig. 88.

Dersom grunneier selv mener at skjøtsel er nødvendig og eventuelt selv vil utføre arbeidet ved gravrøys og i sikringssonen rundt, skal Aust-Agder fylkeskommune kontaktes og forvaltningsmyndigheten informeres.

Steingjerder

Steingjerder er viktige kulturlandskapselementer som både grunneiere og vernemyndighetene må legge vekt på å bevare. De gamle steingjerdene vitner om historiske delelinjer mellom eiendommer og markslag og er karakterdannende i kulturlandskapet. I verneområdene er det gjennomgående steingjerder i kantsoner av dyrket mark. I dag er dessverre mange av dem i dårlig stand etter manglende vedlikehold over tid, se figur 89 og 90. Forsømt vedlikehold ved at trevegetasjon og kratt får vokse inn i steinsettingen eller at nedraste stein ikke legges på plass, fører til at de ødelegges. Det er i strid med forskriftene å la kulturlandskapselementer som steingjerder forfalle da sumeffekten av det bidrar til å endre landskapets art og karakter vesentlig.

Det er kostbart å restaurere alle steingjerdene i verneområdene til opprinnelig stand. Det er viktig at grunneierne i første rekke tar ansvar med regelmessig å holde tre- og krattvegetasjonen vekk fra steingjerdene slik at de ikke skades ytterligere. Derved gjøres de også mer synlige og markerer de spesielle kvalitetene i kulturlandskapet.

Staten har påkostet restaureringen av det svært ødelagte steingjerdet på Søm, men det vil økonomisk ikke være realistisk å gjøre tilsvarende for alle steingjerdene i området. Ordninger som grunneierne kan søke om tilskudd fra til reparasjon av steingjerder, vil være innenfor landbrukets støtteordninger. I løpet av planperioden vil imidlertid forvaltningsmyndigheten registrere steingjerdene og vurdere om noen utvalgte bør settes i stand med tilskudd av andre statlige midler. Dersom det offentlige kan bidra til finansiering, eventuelt som et spleiselag med grunneier, vil det i tilfelle være et tilbud til grunneier, ikke et pålegg.

Dersom man ved hogst eller annen aktivitet ødelegger deler av eksisterende steingjerder, skal disse settes opp igjen av den som har forårsaket skaden. Ved større restaurering skal også fylkeskommunen kontaktes.

Figur 89 og 90 gir eksempler på situasjoner hvor det er behov for rydding og vedlikehold av steingjerder. Som strakstiltak bør vegetasjonen holdes vekk fra selve gjerdet.

4.3.8 Bygninger, anlegg, infrastruktur og ferdsel

Bygninger

Retningslinjer

For alle tiltak gjelder bestemmelsene i plan- og bygningsloven, jf. kap. 5.1 om søknadsprosesser og saksbehandlingsrutiner. Etter verneforskriftene er det forbud mot oppføring og ombygging av bygninger, men bestemmelsene er ikke til hinder for vanlig vedlikehold. Etter forskrift for Hasseltangen landskapsvernområde, jf. § 3 pkt. 1.1 må det ikke iverksettes tiltak som vesentlig kan endre landskapets art eller karakter og etter § 3 pkt. 3 i forskrift for Søm-Ruakerkilen naturreservat må det ikke iverksettes tiltak som kan endre naturmiljøet. Dette gjelder foruten bygninger alle typer anlegg, varige eller midlertidige inkl. oppføring og ombygging av brygger og andre anlegg knyttet til båtplasser og båttopplag.

Bestemmelsene er imidlertid ikke til hinder for vedlikehold av eksisterende anlegg. Vedlikehold omfatter ikke ombygging eller utbygging. For det foretas endringer av bygninger som kan ha kulturhistorisk interesse, skal det også innhentes uttalelse fra kulturvernseksjonen i Aust-Agder fylkeskommune.

Infrastruktur

Retningslinjer

Eksempelvis vil terrengarbeider som fylling/graving og planering for å utbedre eksisterende eller bygge nye veier også til landbruksformål og parkeringsplasser, i utgangspunktet være i strid med verneformålet for landskapsvernområdet. Det vil kunne endre landskapets art eller karakter vesentlig og vil derfor ikke være tillatt uten tillatelse fra forvaltningsmyndigheten. Slike tiltak vil derfor være søkepliktig.

Dersom nybygging og ombygging av veier knyttet til jordbruk skulle bli tillatt etter forskriften, må saken også behandles etter «Forskrift om planlegging og godkjenning av veier for landbruksformål» (FOR 1996-1 nr. 1200). Jf. kapittel 5.1 om søknadsprosesser og saksbehandlingsrutiner.

Veidekke skal gli naturlig inn i omgivelsene. Eksempelvis asfaltering av ikke tidligere asfalterte flater anses å kunne endre landskapets art eller karakter vesentlig, og vil derfor kunne være i strid med verneformålet. Noen inngrep kan i seg selv virke små, men inngrepene kan samlet sett få en stor uheldig effekt på landskapsbildet og vil derfor ofte være tiltak som strider mot forskriften. Slike tiltak er søkepliktige. Vedlikehold av eksisterende veier og parkeringsplasser er tillatt slik at de kan holde den standard de hadde på vernetidspunktet. Vernet er ikke til hinder for utbedring av for eksempel humper, gjørme-hull eller annet vedlikehold innenfor eksisterende standard.

Figur 89: Situasjonen med steingjerdet på Hasla gård. Det er behov for rydding av kratt langs gjerdet.

Figur 90: Situasjon med steingjerdet på Lillenes. Det er behov for rydding av kratt langs gjerdet.

Det er heller ikke til hinder for å opprettholde et ryddebelte på opptil 1,5 meter på hver side av eksisterende veier og parkeringsplasser både på private og offentlige. Man skal likevel merke seg at dersom hogst i et slikt ryddebelte skulle omfatte vegetasjon som kommer i kategorien C og naturtype 5 under kapittel 4.3.3, er tiltaket likevel søkepliktig.

I naturreservatet er det ikke tillatt med bygging av veier. For vedlikehold av offentlig vei kan veimyndighetene fjerne vegetasjon som vokser utover veikant og representerer en trafikkrisiko.

Figur 91: Søm båtforenings småbåthavn i Sømskilen.

Figur 92: Småbåter i ulovlig opplag på Hasseltangen frilluftslivsområde.

Båtplasser

Retningslinjer

Søm båtforenings småbåthavn i Sømskilen inklusive areal for parkering/båtopplag på land er tillatt innenfor den arealmessige avgrensningen som det var gitt tillatelse til på vernetidspunktet. Gjennom kommuneplanen for Grimstad kommune var det før vernet ble opprettet gitt tillatelse til en utvidelse med inntil 100 båtplasser. Utvidelsen er gjennomført og båthavna som nå har en kapasitet på 192 båtplasser, er derved ferdig utbygd.

Utover båtforenings havn er forskriften for landskapsvernområdet ikke til hinder for fortøyning til land for de som har rett til det. Noen båter fortøyes imidlertid på svai med blåser på sjøen innenfor landskapsvernområdet og noen dras opp på land. Dette er fortøyning som ikke er midlertidig for dagsbesøk. Fortøyning på svai eller å dra båten opp på land/opplag omfattes ikke av § 3 pkt. 1.2 f) i forskriften for landskapsvernområdet og er dermed ikke tillatt. Forskriften hjemler kun rett til fortøyning av båt i båtforenings småbåthavn og ellers ut fra dokumenterbar rettighet.

Motorferdsel

Retningslinjer

Motorisert ferdsel i utmark er forbudt etter verneforskriftene, herunder start og landing med luftfartøy. I naturreservatet er det i tillegg ikke tillatt med motorferdsel til vanns og opplag av båter. Bestemmelsene er ikke til hinder for fortøyning av båt for kortere tidsrom. Bestemmelsene i forskriftene gjelder i tillegg til forbud i lov om motorferdsel i utmark og vassdrag og forskrift for bruk av motorkjøretøyer i utmark og på islagte vassdrag. Jf. forskrift for Hasseltangen landskapsvernområde, § 3 pkt. 5.1 og forskrift for Søm-Ruakerkilen naturreservat, § 3 pkt. 4.

Når det gjelder hogst, inkl. vedhogst og skjøtselstiltak som kommer inn under § 3 pkt. 2.4 i forskriften for landskapsvernområdet, gis det unntak fra forbudet i § 5 pkt. 5.3 i forskriften. I bestemmelsen legges det ikke restriksjoner på motorferdsel på veier og på landbruksarealer i forbindelse med landbruksdrift og hogst som nevnt i verneforskriften. Det må imidlertid påpekes viktigheten av at man i denne sammenheng bruker eksisterende veier i størst mulig grad. Forvaltningsmyndigheten vil presisere at for alle typer tiltak i skogområdene med hogst eller skjøtsel må det avpasses hva slags motorisert transportutstyr som er best egnet for formålet og stedet. Det må tilpasses slik at det ikke blir kjøreskader på gjenstående trær og på markdekket. Dette er viktig ikke minst for det biologiske mangfoldet som er knyttet til vegetasjon og mark dekket i alle utviklingsstadier. Drift på vinterføre er å foretrekke.

I Søm-Ruakerkilen naturreservat er all motorisert ferdsel forbudt. På eksisterende vei, «gammel tangvei» mot «Rotterdam» er det imidlertid tillatt å kjøre og parkere på strekningen ned til verneskiltet der veien går opp til hytta på gnr/bnr 56/23. Jf. forskrift for Søm-Ruakerkilen naturreservat, § 4 pkt. 4.

Det presiseres at det ikke er tillatt med motorisert ferdsel på den gamle ferdseisveien, «Mørkevei» som går gjennom naturreservatet fra Ruagerveien til Sømsveien.

Motorferdsel ved gjennomføring av skjøtelses- og forvaltningsoppgaver som er bestemt av forvaltningsmyndigheten, er tillatt. Forvaltningsmyndigheten kan på nærmere vilkår også

gi tillatelse til annen nødvendig motorferdsel i samsvar med verneforskriftene. For motorferdsel må grunneiers tillatelse foreligge.

4.3.9 Informasjon, forskning og undervisning

Retningslinjer

Det er et prinsipp i samsvar med naturvennlig tilrettelegging i størst mulig grad å begrense antallet og samle informasjonsplakatene til færrest mulig punkter i verneområdene. Forvaltningsmyndigheten legger vekt på at skilting og informasjon skal være etter en helhetlig plan og utforming. Behov for ytterligere merking innenfor verneområdene vurderes.

Forvaltningsmyndigheten ser positivt på samarbeidet med skoler om ryddetiltak og kunnskapsformidling om naturkvalitetene i verneområdene. Det er svært ønskelig at dette kan videreføres og utvikles med flere parter, slik at barn og ungdom får økt kunnskap og bevissthet om naturvern.

Samarbeidet gjelder Fevik barneskole i forbindelse med rydding i flere verneområder og anledning for kunnskapsformidling om vern og verneprosesser. I det opplegget som nå er gjennomført flere ganger, stiller SNO og representant for forvaltningsmyndigheten ved Fylkesmannens miljøvern avdeling sammen med elever og lærer. Undervisningsopplegget med ekskursionsjoner som Fjære ungdomsskole regelmessig har gjennomført for 8. klassetrinn i geografi, er ønskelig skal fortsette. Det samme gjelder for elever i videregående skole ved Dahlske skole. Fra forvaltningsmyndighetens side ses dette på som en meningsfylt bruk av verneområdene.

Når det gjelder kunnskapsformidling utad og å skaffe mer kunnskap om naturkvalitetene, vil forvaltningsmyndigheten prioritere følgende i planperioden:

- Videreføre igangsatt overvåkingsprosjekt med Bioforsk som oppdragstaker.
- Videreføre igangsatt overvåkingsprosjekt med NIVA som oppdragstaker.
- Årlig telling av sjøfugl i «referanseområder» der flere øyer i Hasseltangen landskapsvernområde er med. Norsk Ornitologisk Forening (NOF) er oppdragstaker.
- Utarbeide informasjonsfolder.
- Følge opp anbefaling fra GEOINFO om mulig datering av dannelsen av Ramorenen basert på skjellfunnene på Søm.

Figur 93: Verneskilt med underskilt med informasjon om motorferdsel forbudt. Dette er viktig informasjon for å unngå misforståelser.

Alle typer tiltak som er i strid med forskriften for Hasseltangen landskapsvernområde og/eller forskriften for Søm-Ruakerkilen naturreservat, er søkepliktige.

5 FORVALTNINGSMYNDIGHET OG SAKSBEHANDLING

Fylkesmannen i Aust-Agder er forvaltningsmyndighet for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat.

Aust-Agder fylkeskommune ved seksjon for kulturminnevern, har forvaltningsmyndighet for kulturminner vernet etter kulturminneloven.

5.1 Saksbehandling innenfor verneområdene

Alle typer tiltak som er i strid med forskriften for Hasseltangen landskapsvernområde og/eller forskriften for Søm-Ruakerkilen naturreservat, er søkepliktige. Dersom tiltaket også faller inn under lov eller forskrift som forutsetter kommunal saksbehandling, skal søknaden sendes til aktuell kommune, samme praksis som hittil. Kommunen videresender sakene til Fylkesmannen for saksbehandling og vedtak etter verneforskriftene, og til Aust-Agder fylkeskommune, kulturvernseksjonen, for behandling etter kulturvernlovgivningen. Dette gjøres før kommunen eventuelt fatter vedtak etter «sitt» lovverk, for eksempel plan- og bygningsloven eller landbrukets sektorlover for jord- og skogbruk.

Etter at vernet trådte i kraft er det innarbeidet saksbehandlingsrutiner mellom Grimstad kommune og Fylkesmannen for søknader om tiltak som krever dispensasjon fra plan- og bygningsloven. Søknader sendes Grimstad kommune. Siden naturmangfoldloven er den «strengeste», oversender kommunen saken først til Fylkesmannens miljøvernavdeling for behandling etter verneforskriftene. Kommunen behandler deret-

ter saken etter plan- og bygningsloven dersom Fylkesmannen har fattet vedtak i søkerens favør.

For tiltak som kun er i strid med forskriften for Hasseltangen landskapsvernområde og/eller forskriften for Søm-Ruakerkilen naturreservat og som ikke faller inn under lov eller forskrift som forutsetter kommunalt vedtak, skal søknad sendes direkte til Fylkesmannen. Fylkesmannen vil behandle saken og fatte vedtak etter forskriftene. Dersom tiltaket også berører kulturvernmyndighetenes ansvarsområde, vil Fylkesmannen videresende saken til Aust-Agder fylkeskommune, kulturvernseksjonen, for behandling etter kulturvernlovgivningen.

Tiltak etter forvaltningsplanen

Tiltak som er listet opp i tabellform i forvaltningsplanen, tabell 1, jf. kap 4.2 er klarert for gjennomføring i forhold til verneforskriftene.

I tillegg er det gitt mulighet for at en del tiltak skal kunne foretas av grunneier/bruker uten søknad til Fylkesmannens miljøvernavdeling. Under kap. 4.3 Generelle retningslinjer, er det nevnt eksempler på slike tiltak. Grunneier må imidlertid alltid gi sin tillatelse.

Tiltak som en måtte være i tvil om kan være i strid med verneformål og/eller forskrift, skal avklares med Fylkesmannens miljøvernavdeling før utførelse.

5.2 Oppsyn

Statens naturoppsyn (SNO) har ansvar for oppsyn i alle naturvernområder herunder Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat. SNO gjennomfører og /eller bistår i gjennomføring av forvaltningstiltak. Skjærgårdstjenesten sorterer inn under SNO.

En sjelden gjest i Aust-Agder. Svarhalespove er observert flere ganger, både i Ruakerkilen og på jordene i området. Foto: Rune Skåland.

5.3 Økonomi

Det er en statlig oppgave å finansiere tiltak som fremmer verne- og fredningsformålet. Aktuelle forvaltningstiltak må initieres av forvaltningsmyndigheten, Fylkesmannen i Aust-Agder. Tiltak i denne sammenhengen er konkrete fysiske tiltak i verneområdene som følger direkte av forvaltningsplanen. Forvaltningsplanen vil gjelde for en ti års periode, 2010 - 2019. Etter dette vil tiltakene bli evaluert og en videreføring vil da bli vurdert. Oppstillingen av tiltak i Tabell 1 i forvaltningsplanen er en oversikt over de tiltakene som synes nødvendige å gjennomføre i planperioden. Denne vil danne grunnlag for årlige søknader om midler til Direktoratet for naturforvaltning. Fylkesmannen og direktoratet er imidlertid avhengige av de årlige bevilgninger over statsbudsjettet til vernede områder i Norge. Det er derfor ikke anledning til å gi noen mer nøyaktige forutsetninger på økonomi og gjennomføring av tiltak enn det som fremkommer i Tabell 1. Av samme grunn må det tas forbehold om at gjennomføring av tiltak kan bli forskjøvet i tid i forhold til tidspunkt som er satt opp i Tabell 1.

Når det gjelder overføring av statlige midler til drift av friluftslivsområder og tilrettelegging for friluftsliv, forholder Fylkesmannen seg til Grimstad kommune som mottaker av midlene og som ansvarlig for bruk og rapportering av bruken av dem.

6. Litteratur

Artsdatabanken, 2006. Norsk rødliste 2006, www.artsdatabanken.no.

Artsdatabanken, 2007. Norsk svarteliste 2007, økologiske risikovurderinger av fremmede arter, www.artsdatabanken.no.

Direktoratet for naturforvaltning (DN), 2001. Håndbok 17 (2001) - Revidert 2008 kap. 5: «Rundskriv november 2001 Naturvernloven, Forvaltning av verneforskrifter».

Jansen, I.J. 2009. Kwartærgeologisk på Søm, Rapport fra undersøkelse av byggegroppen, GEOINFO, september 2009.

Hofton, T.H., Baral, H.O., Homble, K. 2009. The ascomycete *Proliferodiscus tricolor* (Sowerby: Fr.) Baral comb. nov., re-collected in Scandinavia after 60 years, *AGARICA* 2009 Vol.28

Kroglund, T. 2007. Marin undersøkelse av Ruakerkilen, Grimstad (O-27373), Norsk institutt for vannforskning (NIVA), Notat utarbeidet for Fylkesmannen i Aust-Agder, Grimstad, 22.oktober 2007.

Lundberg, A., Rydgren, K. 1994. Havstrand på Sørlandet, Regionale trekk og botaniske verdier (059), Norsk institutt for naturforskning (NINA) forskningsrapport.

Solvang, R. 2001. Verneplan for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm – Ruakerkilen naturreservat, Grimstad kommune, Aust-Agder fylke. Del 1: Høringsdokument 23.mai 2001.

Solvang, R. 2001. Verneplan for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm – Ruakerkilen naturreservat, Grimstad kommune, Aust-Agder fylke. Del 2: Vedlegg med artslistene 23. april 2001.

Svalheim, E. 2007. Skjøtselplan for kulturavhengig biomangfold – Søm-Ruakerkilen naturreservat – Grimstad kommune, Aust-Agder, Bioforsk.

Rapport:

Fylkesmannen i Aust-Agder (2003) Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat, Grimstad kommune, Aust-Agder; Oppsummering av lokal høring med Fylkesmannens kommentarer og tilrådninger, mai 2003.

Foto: Dag Matzow.

7. Vedlegg

Forskrift om vern av Hasseltangen landskapsvernområde, Grimstad og Arendal kommuner, Aust-Agder.

Fastsatt ved kgl.res. 22. september 2006 med hjemmel i lov 19. juni 1970 nr. 63 om naturvern § 5, jf. § 6 og § 21, § 22 og § 23. I tillegg er plantelivet fredet særskilt etter samme lovs § 14. Fremmet av Miljøverndepartementet.

§ 1. Avgrensning

Landskapsvernområdet omfatter følgende gnr./bnr. i Grimstad kommune:

56/1, 56/20, 56/26, 56/29, 56/30, 56/31, 56/44, 57/2, 57/3, 57/4, 57/5, 57/6, 57/7, 57/39, 57/45, 57/239, 57/300, 58/1, 58/1-1, 58/1-2, 58/1-3, 58/2, 58/3, 58/4, 58/5, 58/7, 58/11, 58/14, 58/15, 58/17, 58/20, 58/21, 58/23, 58/24, 58/25, 58/26, 58/27, 58/31, 58/32, 58/33, 203/49.

Det samlede arealet er på 1167 da, hvorav 555 da er sjøareal.

Grensene for landskapsvernområdet fremgår av kart i målestokk 1:10.000 datert Miljøverndepartementet september 2006.

De nøyaktige grensene for landskapsvernområdet skal avmerkes i marka og knekkpunktene skal koordinatfestes.

Verneforskriften med kart skal oppbevares i Grimstad og Arendal kommuner, hos Fylkesmannen i Aust-Agder, i Direktoratet for naturforvaltning og i Miljøverndepartementet.

§ 2. Formål

Formålet med vernet er å:

- bevare det egenartede natur- og kulturlandskapet med kvartergeologiske forekomster på land og på sjøbunnen innen for Aust-Agders kystområde.
- ta vare på gradienten fra eksponert havstrand i sørøst gjennom grunne og skjermede saltvannspoller, strandenger, kystfuruskog og rikere edelløvsog til frodig kulturmark lengre inne i nordvest omkranset av rik edelløvsog, med tilhørende interessant flora og fauna.

§ 3. Vernebestemmelser

1. Landskapet

1.1 Området er vernet mot inngrep som vesentlig kan endre eller virke inn på landskapets art eller karakter.

Med de unntak som følger av punkt 1.2 og 1.3 i forskriften er det forbud mot inngrep som:

Oppføring og ombygging av bygninger, brygger og andre anlegg, andre varige og midlertidige innretninger, vegbygging, bergverksdrift, graving, påfylling av masse, sprenging, bryting av stein, mineraler eller fossiler, fjerning av større steiner og blokker, drenering og annen form for tørlegging, nydyrking, planting, bakkeplanering, fremføring av luft- og jordledninger, oppsetting av skilt, opparbeiding og merking av stier, løyper o.l. Kulturminner skal beskyttes mot skade og ødeleggelse. Opplysningen er ikke uttømmende. Fylkesmannen avgjør i tilstilfelle om et tiltak kan anses å endre eller virke inn på landskapets art eller karakter vesentlig.

1.2 Bestemmelsene i punkt 1.1 er ikke til hinder for:

- a) Vedlikehold av bygninger, vegger og andre anlegg. Vedlikehold omfatter ikke ombygging eller utbygging. Vedlikehold skal skje i samsvar med lokal byggeskikk og være tilpasset landskapet.
- b) Landbruk som ikke er i strid med verneformålet på eksisterende og tidligere utnyttede jordbruksarealer, herunder åkerbruk, slått og beiting.
- c) Vedlikehold av eksisterende stier, skilt, bruer og løypetraaser i henhold til forvaltningsplan.
- d) Drift og vedlikehold av Kystverkets anlegg og ferdsel i forbindelse med dette.
- e) Drift av småbåthavnen på Søm innenfor den arealmessige avgrensning av havnen som gjelder på vernetidspunktet. Dette omfatter også opplag av båter.
- f) Bruk av eksisterende båtplasser for de som har rettighet til det.
- g) Drift og vedlikehold av eksisterende energi- og kraftanlegg. Bruk av motorisert transport krever særskilt tillatelse, jf. § 3 nr 5.4 bokstav a).
- h) Nødvendig istandsetting av kraftlinjer ved akutt utfall. Ved bruk av motorisert transport skal det i ettertid sendes melding til forvaltningsmyndigheten.
- i) Oppgradering/fornyning av kraftlinjer for heving av spenningsnivå og øking av linjetverrsnitt når dette ikke fører til vesentlige fysiske endringer i forhold til verneformålet. Bruk av motorisert transport krever egen tillatelse jf. § 5 nr. 5.4 bokstav a).

1.3 Forvaltningsmyndigheten kan etter søknad gi tillatelse til:

- a) Gjenoppføring av bygninger og anlegg som er gått tapt ved brann eller naturskade.
- b) Ombygging og utvidelse av eksisterende bygninger.
- c) Oppføring av nye bygninger og anlegg i tilknytning til landbruk.
- d) Fremføring av lavtspenningslinjer eller kabler for å knytte eksisterende bebyggelse til strømmettet, samt inngrep i forbindelse med legging av vann og kloakk til eksisterende bebyggelse.
- e) Etablering av havbruksanlegg som ikke er i strid med verneformålet.
- f) Oppgradering/fornyning av kraftledninger som ikke faller inn under § 3 pkt. 1.2 i).
- g) Oppføring av nye anlegg, flytting av anlegg og tilbygg til eksisterende anlegg for Kystverket.
- h) Merking og skilting av turstier.

2. Plantelivet

- 2.1 Plantelivet skal beskyttes mot skade og ødeleggelse. Innføring av nye planteslag i utmark er ikke tillatt. Tilplanting av innmark med tanke på skogproduksjon er ikke tillatt, herunder produksjon av juletrær og pyntegrønt.
- 2.2 Strandenger er fredet mot enhver form for skade og ødeleggelse.
- 2.3 Egenartede, spesielt store og vakre trær og hule trær skal ikke hogges. Det samme gjelder for store døde trær som er med på å prege landskapet. Bestandspleie med sikte på treslagskifte er ikke tillatt.
- 2.4 Hogst, herunder grunneiers hogst av ved til eget bruk er kun tillatt i samsvar med forvaltningsplan jf. § 5. Flatehogst er ikke tillatt.
- 2.5 Beite er tillatt. Direktoratet for naturforvaltning kan ved forskrift regulere eller forby beite som skader landskapets art og karakter.

3. Dyrelivet

- 3.1 Jakt og fangst er tillatt etter viltloven. Fiske er tillatt etter lakse- og innlandsfiskloven. Fiske og fangst er tillatt etter saltvannsfiskeloven.
- 3.2 Utsetting av og gjenfangst av stedeagne marine organismer i forbindelse med havbeitemerking etter havbeiteforordningen, men uten etablering av tekniske innretninger, er tillatt.

4. Ferdsel

- 4.1 All ferdsel skal skje varsomt og ta hensyn til vegetasjon, dyreliv og kulturminner.
- 4.2 Bestemmelsene i denne forskrift er ikke til hinder for organisert turvirksomhet til fots så lenge naturmiljøet ikke blir skadelidende. Annen organisert ferdsel og ferdselsformer som kan skade naturmiljøet må ha særskilt tillatelse av forvaltningsmyndigheten. Utover dette vises det til forvaltningsplanen i § 5.
- 4.3 Bruk av ridehest og sykkel i utmark er bare tillatt langs traseer som er godkjent for bruk i forvaltningsplan, jf. § 5.
- 4.4 Innenfor nærmere avgrensede deler av landskapsvernområdet kan Direktoratet for naturforvaltning ved forskrift regulere eller forby ferdsel som kan være til skade for naturmiljøet.
- 4.5 Bestemmelsene i punkt 4 gjelder ikke nødvendig ferdsel i forbindelse med militær operativ virksomhet, og tiltak i politi-, rednings-, brannvern- og oppsynsøyemed, samt gjennomføring av skjøtsels- og forvaltningsoppgaver bestemt av forvaltningsmyndigheten.

5. Motorferdsel

- 5.1 Motorferdsel er forbudt på land, herunder start og landing med luftfartøy.
- 5.2 Oppstilling av campingvogner er forbudt.
- 5.3 Bestemmelsene i punkt 5.1 gjelder ikke:
  - a) Motorferdsel ved militær operativ virksomhet og tiltak i politi-, brannvern-, rednings- og oppsynsøyemed, samt gjennomføring av skjøtsels- og forvaltningsoppgaver som er bestemt av forvaltningsmyndigheten.
  - b) Motorferdsel på veier og på landbruksarealer i forbindelse med landbruk og for hogst som nevnt i § 3 punkt 2.4.
  - c) Motorferdsel i forbindelse med drift av Kystverkets anlegg.
- 5.4 Forvaltningsmyndigheten kan etter søknad gi tillatelse til:
  - a) Motorferdsel i forbindelse med transport av materialer til drift og vedlikehold av bygninger, veier, kraftanlegg og stier, jf. § 3 punkt 1.2, bokstav a), c), g) og i).
  - b) Motorferdsel i forbindelse med at det gis tillatelser til nyanlegg for kraftlinjer eller for Kystverket, jf. § 3 punkt 1.3 bokstav f) og g).
  - c) Bruk av beltegående elgtrekk til uttransport av felt storvilt.

6. Forurensning

- 6.1 Forurensning og forsøpling samt bruk av kjemiske midler som kan påvirke naturmiljøet er forbudt. Dette gjelder likevel ikke føring og medisinerer i forbindelse med havbeite.
- 6.2 Unødvendig støy er forbudt.

§ 4. Generelle dispensasjonsbestemmelser

Forvaltningsmyndigheten kan gjøre unntak fra bestemmelsene når formålet med vernet krever det, for vitenskapelige undersøkelser og arbeid av vesentlig samfunnsmessig betydning, eller i andre særlige tilfeller når dette ikke strider mot formålet med vernet.

§ 5. Forvaltningsplan

Det skal utarbeides en forvaltningsplan med nærmere retningslinjer for forvaltning, skjøtsel, tilrettelegging, informasjon mv. Forvaltningsplanen skal godkjennes av Direktoratet for naturforvaltning.

§ 6. Forvaltningsmyndighet

Direktoratet for naturforvaltning fastsetter hvem som er forvaltningsmyndighet for landskapsvernområdet.

§ 7. Rådgivende utvalg

Det kan opprettes et rådgivende utvalg for forvaltningen av landskapsvernområdet.

§ 8. Ikrafttredelse

Denne forskriften trer i kraft straks.

Svartsvane og knoppsvane i Ruakerkilen. Foto: Dag Matzow.

Forskrift om fredning av Søm-Ruakerkilen naturreservat, Grimstad kommune, Aust-Agder.

Fastsatt ved kgl.res. 22. september 2006 med hjemmel i lov 19. juni 1970 nr. 63 om naturvern § 8, jf. § 10 og § 21, § 22 og § 23. Fremmet av Miljøverndepartementet.

§ 1. Avgrensning

Det fredete området berører følgende gnr./bnr. i Grimstad kommune: 56/1, 56/3, 56/5, 56/6, 56/8, 56/17, 56/23, 56/27, 56/33, 57/10, 57/278, 57/302, 58/1, 58/2.

Naturreservatet dekker et totalareal på ca. 322 da, hvorav ca. 93 da er brakkvann/sjø.

Grensene for naturreservatet går frem av kart i målestokk 1:10.000 datert Miljøverndepartementet september 2006. De nøyaktige grensene for reservatet skal avmerkes i marka. Knekkpunktene skal koordinatfestes.

Verneforskriften med kart oppbevares i Grimstad kommune, hos Fylkesmannen i Aust-Agder, i Direktoratet for naturforvaltning og i Miljøverndepartementet.

§ 2. Formål

Formålet med fredningen er å bevare et område med spesielle naturtyper i form av en stor og velutviklet forekomst av bøkeskog og et viktig våtmarksområde. Området er egenartet og har et stort biologisk mangfold med sin gradient fra eksponert svaberg ut mot åpent hav, skjermet saltvannspoll, lind- og hasselbestand, strandeng, svartorsumpskog, svartorstrandskog, blandingsskog av eik og bøk, skrinn furuskog og til slutt ren bøkeskog. Formålet er også å bevare en kvartærgeologisk viktig struktur i området.

§ 3. Vernebestemmelser

For naturreservatet gjelder følgende bestemmelser:

1. Vegetasjon, herunder døde busker og trær, er fredet mot skade og ødeleggelse. Det er forbudt å fjerne planter eller plantedeler fra reservatet. Planting eller såing er forbudt.
2. Dyrelivet, herunder reirplasser og hiområder, er fredet mot skade, ødeleggelse og unødvendig forstyrrelse. Utsetting av dyr på land og i vann er forbudt.
3. Det må ikke iverksettes tiltak som kan endre naturmiljøet, som f.eks. oppføring av bygninger, anlegg, gjerder, andre varige eller midlertidige innretninger, parkering av campingvogner, brakker o.l., opplag av båter, fremføring av luftledninger, jordkabler og kloakkledninger, bygging av veger, drenering og annen form for tørrlegging, uttak, opp-

fylling og lagring av masse, utføring av kloakk eller andre konsentrerte forurensningstilførsler, henleggelse av avfall, gjødsling, kalking og bruk av kjemiske bekjempingsmidler. Forsøpling er forbudt. Opplistingen er ikke uttømmende.

4. Motorferdsel til lands og til vanns er forbudt, herunder start og landing med luftfartøy.
5. Bruk av naturreservatet til telteirer, idrettsarrangement eller andre større arrangement er forbudt.
6. Direktoratet for naturforvaltning kan av hensyn til fredningsformålet ved forskrift forby eller regulere ferdsele i hele eller deler av naturreservatet.

§ 4. Generelle unntak

Bestemmelsene i § 3 er ikke til hinder for:

1. Gjennomføring av militær operativ virksomhet og tiltak i politi-, brannvern-, rednings- og oppsynsøyemed, samt gjennomføring av skjøtsels- og forvaltningsoppgaver som er bestemt av forvaltningsmyndigheten.
2. Drift og vedlikehold av Kystverkets anlegg og ferdsele i forbindelse med dette.
Bestemmelsene i § 3 nr. 1-4 er ikke til hinder for:
3. At veimyndighetene kan fjerne vegetasjon der reservatet grenser inn til veg.
4. Kjøring og parkering på eksisterende veg nær sørenden av Ruakerkilen, vest for «Rotterdam».
5. Bruk av beltegående elgtrekk til uttransport av felt storvilt.
Bestemmelsene i § 3 nr. 1-3 er ikke til hinder for:
6. Sanking av bær og matsopp.
7. Jakt og fangst etter viltloven og fiske og fangst etter saltvannsfiskekloven og/eller lakse- og innlandsfiskekloven.
8. Brenning av bål med medbrakt ved.
9. Vedlikehold av elektriske kabler og rørledninger i bakken.
10. Vedlikehold av to eksisterende hytter.
11. Beiting er tillatt. Direktoratet for naturforvaltning kan av hensyn til fredningsformålet ved forskrift regulere beitestrykket i hele eller deler av naturreservatet.
12. Fortøyning av båter for kortere tidsrom.
13.
  - a) Drift og vedlikehold av eksisterende energi- og kraftanlegg. Bruk av motorisert transport krever særskilt tillatelse jf. § 5 nr. 1.
  - b) Nødvendig istandsetting ved akutt utfall. Ved bruk av motorisert transport skal det i ettertid sendes melding til forvaltningsmyndigheten.
  - c) Oppgradering/fornyning av kraftlinjer for heving av spenningsnivå og øking av linjetverrsnitt når dette ikke fører til vesentlige fysiske endringer i forhold til verneformålet. Bruk av motorisert transport krever egen tillatelse jf. § 5, nr. 1.

§ 5. Eventuelle unntak etter søknad

Forvaltningsmyndigheten kan etter søknad gi tillatelse til:

1. Nødvendig motorferdsel i forbindelse med aktiviteter etter:
  - § 4 nr. 9, vedlikehold av rørledninger.
  - § 4 nr. 10, vedlikehold av to hytter.
  - § 4 nr. 13 bokstav a) og c), drift og vedlikehold av eksisterende kraftledning og oppgradering/fornyelse av denne.
  - § 5 nr. 2, oppføring av nye anlegg, flytting av anlegg og tilbygg til eksisterende anlegg for Kystverket.
  - § 5 nr. 3, oppgradering/fornyelse av kraftledninger som ikke faller inn under § 4 nr. 13 bokstav c).
2. Oppføring av nye anlegg, flytting av anlegg og tilbygg til eksisterende anlegg for Kystverket.
3. Oppgradering/fornyelse av kraftledninger som ikke faller inn under § 4 nr. 13 bokstav c)
4. Rydding, vedlikehold og eventuell merking av eksisterende stier og gamle ferdselsveger.
5. Avgrenset bruk av reservatet for aktiviteter nevnt i § 3 nr. 5
6. Motorferdsel i forbindelse med nødvendig gjerdning til beiting.

§ 6. Generelle dispensasjonsregler

Forvaltningsmyndigheten kan gjøre unntak fra forskriften når formålet med fredningen krever det, samt for vitenskapelige undersøkelser, arbeider av vesentlig samfunnsmessig betydning eller i særlige tilfeller når dette ikke strider mot formålet med fredningen.

§ 7. Forvaltningsplan

Forvaltningsmyndigheten, eller den forvaltningsmyndigheten bestemmer, kan gjennomføre skjøtselstiltak for å fremme fredningsformålet. Det skal utarbeides forvaltningsplan, som kan inneholde nærmere retningslinjer for gjennomføring av skjøtsel.

§ 8. Forvaltningsmyndighet

Direktoratet for naturforvaltning fastsetter hvem som skal ha forvaltningsmyndighet etter denne forskriften.

§ 9. Ikrafttredelse

Denne forskriften trer i kraft straks. Samtidig oppheves forskrift 9. desember 1977 nr. 4190 om fredningsbestemmelser for Søm naturreservat, Grimstad kommune, Aust-Agder.

Ruakerkilen har jevnlig besøk av sjeldne gjester. Juni 2010 besøkte denne svømmesnipa lokaliteten for en periode. Foto: Rune Skåland.

Nye atferdsregler for skjærgårdsparken og statlige, kommunale og private friluftsområder i Aust-Agder

Miljøverndepartementet har med medhold av Lov om friluftslivet av 28. juni 1957 (friluftsloven) § 15 2. ledd 19 mai 1995 fastsatt atferdsregler for skjærgårdsparkområder og andre friluftsområder for allmennheten som staten eier eller har rådgivhet over på kysten av Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder.

Fylkesmannen skal i h.h. til atferdsreglenes pkt. 2 fastsette og kunngjøre hvilke områder de skal gjelde for. De fastsatte atferdsreglene trer i kraft straks.

Skjærgårdsparken og andre statlige friluftsområder

Fylkesmannen i Aust-Agder har i medhold av atferdsreglenes pkt. 2 fastsatt at atferdsreglene skal gjelde for skjærgårdsparken, og følgende friluftsområder som staten eier: Hestviktangen, Karholmene, Laukholmen, Lystokholmen, Finnøya, Øyer i Sørfjorden, Breibukt og Stormyrholmen i Risør kommune, Dypvågstranda, Lyngør (del av Speken) og Furøya i Tvedestrand kommune, Vestre Kvaksnes, Korshavnstykktet, Buøya, Spornes, Hovstøl, Stølsvika, Vrakvika og Korshavn i Arendal kommune, Storesand, Randvika, Kalvøya og Kalvøyene, Grefstadvika, Kvennebekken, Bøkeskogen, Svennevig, Kjekstadneset, Morvika, Groos, Hove og Kalvehageneset i Grimstad kommune, Skogerøya, Saltvik, Hæstadneset, Smørholmen, Bergsøya, Rundsholmen, Svennevig og Sandøya i Lillesand kommune.

Atferdsreglene:

1. Formål: Atferdsreglene skal bedre grunnlaget for en god forvaltning av friluftsområdene, og fremme mulighetene for naturvennlig friluftsliv til glede for alle. Det tas sikte på å forebygge mot skader på naturen og ulemper for brukerne, opprettholde ro og orden og fremme gode sanitære forhold slik at alle kan føle seg velkomne i områdene.
2. Virkeområde og ikrafttredelse: Atferdsreglene regulerer ferdselen på skjærgårdsparkområder og andre friluftslivsområder i Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder der dette er fastsatt og kunngjort ved bestemmelse av fylkesmannen.
3. Atferd generelt: Enhver skal opptre varsomt og hensynsfullt slik at ferdsel, opphold og aktiviteter ikke medfører

ulemper for andre og skader på områdets natur. Det skal vises spesielt hensyn i områder der plante- og dyrelivet er sårbart for tråkk, slitasje og forstyrrelser. Områdene skal holdes ryddige og forlates i god stand, slik som man selv - og andre - ønsker å finne dem. Utstyr og innretninger for allmennheten skal benyttes hensynsfullt, i tråd med tiltenkt bruk. Regler og bruksordninger for det enkelte område skal følges i samsvar med informasjonsskilt og det stedlige oppsyns nærmere veiledning. Enhver plikter å føle oppsynets anvisninger.

4. Flerbrukshensyn: I områder som etter avtale også benyttes for landbruk og yrkesfiske, må alle vise hensyn overfor dette, f. eks. husdyr på beite, drift av dyrket mark, redskap i sjøen m.v.
5. Avfall og søppel: Avfall og søppel skal legges i avfallsbeholder eller bringes ut av området på en forsvarlig måte. Utslipp fra og tømning av båttoalett er forbudt.
6. Bruk av åpen ild: *Det skal vises særlig varsomhet ved bål-brenning og bruk av grill, slik at det ikke oppstår brannfare eller skade på vegetasjon eller svaberg.
*)I eller i nærheten av skog er bruk av åpen ild forbudt i tiden 15.04.-15.09., jf. midl. forskrift om brannvern m.v. av 15.12.1987.

Tilleggsbestemmelser:

For skjærgårdsparkens arealer på Speken, Nautholmen og Funningsholmen i Tvedestrand kommune innføres følgende tilleggsbestemmelse: Bål-brenning er bare tillatt på tilrettelagte plasser.

7. Bruk og fortøyning av båt og annen farkost: Båt, seilbrett eller annen farkost må ikke anvendes slik at det kan hindre bruk av anlagt badeplass, eller hindre ferdsel i sund og vikker. På vei til og fra land skal det vises særlig hensyn til de som bader eller fisker. Ingen må ta seg fast fortøyningsplass ved utsetting av moringer med bøyer, eller på annen måte. Ved bruk av ilandstigningsbrygger/anlegg skal det fortøytes slik at flest mulig får plass.

Tilleggsbestemmelser:

For skjærgårdsparken og andre statlige friluftsområder innføres følgende

tilleggsbestemmelser: Opplag av båter er forbudt.

8. Telting og overnatting: Oppsetting av og opphold i mindre, bærbare telt er tillatt inntil to døgn om gangen på samme område. Det samme gjelder overnatting i båt ved tilrettelagt fortøyningsplass. Overnatting med bil eller campingvogn er ikke tillatt.

Tilleggsbestemmelser:

For de statlige friluftsområdene Storesand, Randvika,

Grefstadvika, Kvennebekken og Groos i Grimstad kommune innføres følgende tilleggsbestemmelser: Telting er forbudt.

9. Båndtvang og tilsyn med hund: Hund må følges forsvarlig og skal føres i bånd 1. april - 9. september og når det er husdyr på beite. Dressert hund kan gå løs i tjenesteforhold eller ved jaktutøvelse.

Tilleggsbestemmelser:

For de statlige friluftsområdene Storesand, Randvika, Grefstadvika, Kvennebekken og Groos i Grimstad kommune innføres følgende tilleggsbestemmelser: Hund skal føres i bånd hele året.

10. Fiske, jakt og fangst: Under fritidsfiske skal det tas hensyn til de som bader. Under jakt må det vises spesielt hensyn til andre som oppholder seg i området.

Tilleggsbestemmelser:

For skjærgårdsparken innføres følgende tilleggsbestemmelser: All bruk av skytevåpen utover lovlig jakt er forbudt. For andre statlige friluftsområder innføres følgende tilleggsbestemmelser: All jakt og bruk av skytevåpen er forbudt.

11. Bær, sopp, blomster m.v.: Bær, sopp, urter og blomster av art som ikke er fredet kan plukkes til personlig bruk i forbindelse med friluftsliv. Det er ikke tillatt å gjøre skade på trær og vegetasjon.
12. Motorisert ferdsel på land: Bruk av motorisert kjøretøy er kun tillatt på anviste steder som adkomstveg og parkeringsplasser.
13. Særskilte atferdsregler: Fylkesmannen fastsetter særskilte avvikende atferdsregler for ett eller flere enkeltområder, eller deler av områder, så langt det er nødvendig eller hensiktsmessig for å oppnå formålet med friluftslivsområdet.
14. Dispensasjon: Fylkesmannen kan i spesielle tilfeller gi dispensasjon fra atferdsreglene.
15. Overtredelse: Forsettlig eller uaktsom overtredelse av disse atferdsregler kan medføre bortvisning fra området og straffansvar etter friluftslovens § 39.

Kommunale og private friluftslivsområder

Kommunene Risør, Tvedestrand, Arendal, Grimstad og Lillesand har med medhold av Lov om friluftslivet av 28. juni 1957 (friluftsloven) § 15 1. ledd fastsatt atferdsregler for friluftsområder for allmennheten som kommunen eier eller har rådighet, og private friluftsområder med samtykke fra eier.

I henhold til friluftslovens § 15 1. ledd har fylkesmannen stadfestet kommunenes vedtak.

Risør kommune har vedtatt atferdsreglene (gjengitt i sin helhet over) for de kommunale friluftsområdene i Risørs skjærgård (utgjør ca. 80 % av skjærgården) med følgende tilleggsbestemmelser.

Punkt 8. «Telting og overnatting»: Det er telteforbud ved Perleporten, Lille Danmark, Karolina og på Randvik.

Tvedestrand kommune har vedtatt atferdsreglene (gjengitt i sin helhet over) for følgende friluftsområder; Pers Øygard, Morvika, Skottevik, Furuholmen/Lolta, Flatskjæra, Dypvåg brygge, Ringen, Bjørnvikhalsen, Høysvaen, St. Helena, Najadens minne og Flatskjæra med følgende tilleggsbestemmelser (tilleggsbestemmelsene gjelder ikke Flatskjæra).

Punkt 6 «Bruk av åpen ild»: Totalforbud mot bålbrekking i tidsrommet 15. april til 15. september.

Punkt 10. «Fiske, jakt og fangst»: Totalforbud mot jakt og annen bruk av skytevåpen. Forbudet gjelder ikke Skottevikeiendommen.

Arendal kommune har vedtatt atferdsreglene (gjengitt i sin helhet over) for følgende friluftsområder; Gravene /Merdø, Hove, Korshavn, Kalvøysund, Buøya, Store Bryllupsholmen, Tangen, Alve, Grøtvika, Natvigverven, Dybedalsstranda, Om-dalsøyra og Paulus holme, og med følgende tilleggsbestemmelser.

Punkt 6. «Bruk av åpen ild»: Bålbrekking er forbudt på Gravene/Merdø.

Punkt 7. «Bruk og fortøyning av båt og annen farkost»: Det er totalforbud mot opplag av båter.

Grimstad kommune har vedtatt atferdsreglene (gjengitt i sin helhet over) for følgende friluftsområder; Stangholmen, Hasseltangen, Kvennebekken, Randvika, Storesand, Grefstadvika, Groos, Kråkevika og Roresanden med følgende tilleggsbestemmelser.

Punkt 7. «Bruk og fortøyning av båt og annen farkost»: Opp-lag av båter er forbudt.

Punkt 8. «Telting og overnatting»: Telting er forbudt i de samme områder.

Punkt 9. «Båndtvang og tilsyn med hund»: I følgende områder er det båndtvang hele året: Hasseltangen, Kvennebekken, Randvika, Storesand, Grefstadvika, Groos, Kråkevika og Roresanden.

Punkt 10. «Fiske, jakt og fangst»: All jakt og bruk av våpen er forbudt.

Grimstad kommune har også vedtatt atferdsreglene (gjengitt i sin helhet over) for friluftsområder tilhørende Selskapet for Grimstad By's Vel med følgende tilleggsbestemmelser:

Punkt 8. «Telting og overnatting»: Telting er forbudt på Lille Groos og Marivold friluftsområder og umiddelbar tilknytning til naturlige eller tilrettelagte strender i skjærgården.

Punkt 9. «Båndtvang og tilsyn med hund»: På friluftsområdene Lille Groos og Marivold er det båndtvang hele året.

Punkt 10. «Fiske, jakt og fangst»: All jakt, herunder eggsanking er forbudt på alle friluftsområdene.

Punkt 11. «Bær, sopp, blomster mv.»: Bær, sopp, urter og blomster av arter som ikke er fredet kan plukkes til personlig bruk i forbindelse med friluftsliv, men må ikke tas opp med rota.

Lillesand kommune har vedtatt atferdsreglene (gjengitt i sin helhet over) for følgende friluftsområder; Del av Skogerøya, Saltvik, Mortensholmen, Skipsheia v/ Brekkestø, Store Lyngholmen og Indresund med følgende tilleggsbestemmelser.

Punkt 10. «Fiske, jakt og fangst»: Det er totalforbud mot jakt og annen bruk av skytevåpen.

Dispensasjon (punkt 14):

For alle friluftsområder der kommunen har gjort vedtak om innføring av atferdsregler er det kommunen og ikke fylkesmannen som gir dispensasjon fra atferdsreglene, (se punkt 14 i atferdsreglene).

De fastsatte atferdsreglene trer i kraft straks.

Nærmere opplysninger om atferdsreglene eller områdene kan fås ved henvendelse til

Fylkesmannen i Aust-Agder, Miljøvernnavdelingen tlf. 37 01 75 00, Risør kommune, tlf. 37 15 05 00.

Tvedestrand kommune, tlf. 37 16 24 66.

Arendal kommune, tlf. 37 01 30 00.

Grimstad kommune, tlf. 37 25 03 00.

Lillesand kommune, tlf. 37 27 04 44.

Ung (juvenil) gluttsnipe i Ruakerkilen sensommeren 2005. Arten opptrer i området store deler av sommerhalvåret (karakterart). Foto Rune Skåland.

Fylkesmannen
i Aust-Agder

Forvaltningsplan for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm- Ruakerkilen naturreservat

Arendal og Grimstad kommuner

Fylkesmannen i Aust-Agder
Postadresse: Postboks 788 Stoa
4809 Arendal
Besøksadresse: Ragnvald Blakstadsv. 1
4838 Arendal
E-post: postmottak@fmaa.no
Tlf: 37 01 73 00

www.fylkesmannen.no/aa